31.977

ION GHICA

DIN TIMPUL ZAVERII

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Biblioteca școlarului

ION GHICA

DIN TIMPUL ZAVERII

(SCRIERI ALESE)

Prefață și note de
Constantin Măciucă

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

EDITURA TINERETULUI

PREFAȚĂ

Viața

Ion Ghica s-a născut la 12 august 1816 [1], *la București, în casa banului Dimitrie Scarlat Ghica, într-o familie care număra în ascendență mai mulți domni ai Munteniei și Moldovei, ultimul dintre aceștia fiind unchiul său, Grigore Alexandru Ghica. Mama sa, născută Cîmpineanu, era sora lui Ion Cîmpineanu, minte luminată din prima jumătate a secolului al XIX-lea, inițiatorul multor acțiuni culturale și politice cu caracter progresist.*

În casa părintească a auzit vorbindu-se cu respect de cinul familiei, dovedit cu maldăre de sineturi de mătușă-sa Elena Dudescu, dar a ascultat și versurile lui Iancu Văcărescu și a cunoscut ideile pătrunse de duhul veacului ale fraților Cîmpineanu sau Eufrosin Poteca. Casa părintească era întotdeauna deschisă cărturarilor și iubitorilor de muze. Ambianța familială se reconstituie din însemnări semnificative pentru înțelegerea evoluției scriitorului — care va rămîne totdeauna un om al clasei sale, criticîndu-i, însă, cu rară luciditate defectele — strecurate în scrisori ca Tunsu și Jianu, Theodoros, Moravuri de altă dată, Dascăli greci și dascăli romîni *etc.*

Sub supravegherea dascălilor greci a citit din Dialogurile morților *de Lucian și a memorizat pagini de istorie veche, buchisind din răsăritul pînă în apusul*

[1] Cf. *Un certificat de naștere a lui Ion Ghica*, reprodus în *Ion Ghica-Documente literare inedite*. Ediție îngrijită, prefață și note de D. Păcurariu. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959. Alți cercetători, bazîndu-se pe inscripția funerară, acceptă ca dată a nașterii lui Ion Ghica 16 august 1816.

soarelui. Între timp, însă, Petrache Năneșcu, cunoscut prin cîntecele sale de lume, îl învață să deslușească slova românească, iar Eliade Rădulescu, prieten al casei, îl deprinde cu regulile gramaticii românești. Ion Ghica n-a mai apucat să isprăvească școala grecească, fiindcă, de la 1830, se numără printre cei ce frecventează clasa profesorului J. Vaillant, unde învață franțuzește, după texte din Montesquieu, Voltaire și Boileau. Aci leagă prietenie cu Grigore Alexandrescu, elevul care își uluia auditorii cu memoria sa prodigioasă, recitînd cu dicțiune impecabilă epistolele lui Boileau. Prietenia dintre cei doi scriitori de mai tîrziu va germina paginile din remarcabila scrisoare Amintiri despre Gr. Alexandrescu. La colegiul Sf. Sava, unde își continuă studiile pînă în 1834, sub îndrumarea dascălilor Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru etc., se împrietenește cu N. Bălcescu, prietenie care — deși umbrită de unele divergențe de ordin politic, determinate de evoluția sinuoasă a lui I. Ghica — va dura pînă la moartea marelui cărturar revoluționar.

Ion Ghica se duce să studieze la Paris și, în cadrul Universității Franței, trece în 1836 bacalaureatul în litere, iar doi ani mai tîrziu — bacalaureatul în științe. Din această perioadă datează prietenia lui, bazată nu numai pe afecțiune reciprocă, dar și pe idealuri comune, cu tinerii moldoveni veniți la studii în Franța — și în special cu Vasile Alecsandri : „Ce revelațiune ! dintr-acel moment nu am mai fost nici moldoveni, nici munteni. Eram toți români", notează Ion Ghica într-o scrisoare. Îi unește pe toți aceștia, animați de idei revoluționare, dorința fierbinte de propășire a patriei, pe care o voiesc intrată pe făgașul unor puternice prefaceri.

Frecventează. Școala de mine, pe care o absolvă în 1840, dobîndind diploma de inginer, dar, spirit multilateral și iscoditor, I. Ghica audiază și cursurile de fizică și chimie din cadrul Facultății de Științe și urmărește cu interes mișcarea științifică a vremii pe

care o ilustrează strălucit, în capitala Franței, Gay Lussac, Regnault, Ampère, Dumas, Arago sau Liebig și Humboldt în Germania.

Întors în țară, proaspătul inginer Ghica trece drept un tînăr cu idei avansate, primejdioase pentru ordinea statului feudal, și, din această pricină, nici chiar întinsele și puternicele sale relații familiale nu-l pot ajuta să-și pună în practică proiectele în legătură cu exploatarea salinelor din Muntenia sau să obțină o catedră la colegiul Sf. Sava. În Moldova, prin eforul școalelor Nicolae Șuțu, spirit liberal și economist cu temeinice informații, obține catedra de economie politică la Academia Mihăileană, deschizîndu-și cursul la 23 noiembrie 1843, cu prelegerea Despre importanța economiei politice, în care prefigurează o serie dintre ideile sale fundamentale în acest domeniu. Lecția — ce apare mai tîrziu în Propășirea — stabilea importanța economiei politice ca disciplină științifică, încerca să precizeze raportul dintre factorul economic și situația politică și culturală a societății, insistînd asupra perspectivelor îmbucurătoare pe care le-ar deschide economiei naționale unirea celor două țări.

Propagarea ideilor de înnoire socială reclamă însă mijloace mai eficiente decît cele puse la îndemînă de o catedră, mijloace pe care o revistă le oferă în mai mare măsură. Produsul acestei necesități cultural-ideologice este Propășirea, apărută la 9 ianuarie 1844 sub îngrijirea lui V. Alecsandri, P. Balș, I. Ghica și M. Kogălniceanu. Revista, care apăruse numai cu subtitlul Foaie științifică și literară, ființează doar pînă la 29 octombrie 1844, cînd este suprimată, datorită conținutului ei socotit subversiv.

Vacanțele petrecute în Muntenia nu se irosesc inutil. Într-una din acestea, în 1843, „pe la culesul viilor", împreună cu N. Bălcescu și Cristian Tell, după ce discutaseră subiectul „de toate zilele și de toate serile", anume răspunderea pentru „starea nenorocită și umilită a țării", s-au legat frați de cruce și-au jurat

să se dedice „patriei cu trupul și sufletul", „cu pericolul vieții și al averii". *Se puseseră bazele* Frăției, *societate ce va grupa pe cei mai luminați și inimoși patrioți. Face parte dintre membrii fondatori ai* Societății Literare, *de numele căreia se leagă unele valoroase scrieri literare și la ale cărei reuniuni participau și scriitori moldoveni ca C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu etc., înfrățiți în dorința de a contribui la înflorirea literaturii și la închegarea unității naționale.*

Sănătatea precară a tatălui îl determină să părăsească definitiv Iașul (1844), iar în anul următor, după moartea părintelui și clarificarea încurcăturilor financiare ale acestuia — relatate cu savuros umor în Moravuri de altă dată *— pleacă în străinătate, colindînd Italia, Franța și Anglia. La Paris, în 1846, participă la înființarea* Societății Studenților Romîni, *al cărei scop era de a sprijini pe studenții lipsiți de resurse materiale spre a-și continua studiile în Franța, dar și de a face cunoscute doleanțele politice ale Țărilor Romîne. Alegerea lui I. Ghica drept președinte al societății, din care făceau parte printre alții N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, se justifică atît prin prestigiul său personal, cît și prin relațiile lui în cercurile politice progresiste ale Franței.*

Reîntors în patrie, în 1847, este angrenat în pregătirea mișcării revoluționare, al cărei program ideologic îl susținuse, desigur în forme mai vag conturate, încă din anii studenției. Deși se arăta rezervat în chestiunea de bază a revoluției — problema agrară — în primăvara anului 1848 este ales, împreună cu N. Bălcescu și Al. Golescu-Arăpilă, în Comitetul executiv, calitate în care stabilește legătura cu Cristian Tell, aflat cu unitatea militară în subordine la Giurgiu, pentru a fixa data declanșării revoluției. Lui Ghica îi revenea, alături de alți revoluționari, și sarcina de a ridica mulțimea tabacilor, a mărginașilor și

a tinerimii bucureștene, spre a determina pe Bibescu vodă să aprobe constituția.

La sugestia lui Lamartine, membru al guvernului revoluționar francez, Comitetul decide trimiterea unui agent la Poartă, spre a sprijini cauza revoluției. Comitetul se fixează la început asupra lui Eliade Rădulescu, care refuză însărcinarea plină de primejdii, apoi asupra lui Ștefan Golescu și, în cele din urmă, alegerea cade asupra lui Ion Ghica ce luă, la 17 mai, calea Constantinopolului. Misiunea ce o avea de îndeplinit acolo nu era de loc ușoară. El trebuia să capteze simpatia guvernului otoman pentru cauza revoluției, să împiedice eventuala intervenție armată pentru reprimarea mișcării și, evident, după victoria revoluției, să reprezinte noul guvern. Ion Ghica întrunea calitățile necesare unui trimis într-o misiune atît de delicată, întrucît realelor sale însușiri de diplomat le adăoga încrederea cu care era privit de Poartă, ca unul ce fusese în mod constant partizanul unei politici filo-turcești. Acest punct de vedere, căruia i-a rămas credincios întreaga viață, deși i-a înstrăinat multe simpatii și a creat în jurul său o atmosferă de suspiciune, fusese enunțat deja în două lucrări editate de el în anii studenției la Paris.

Încrederea deplină în bunele intenții ale Porții a constituit una din cauzele insuccesului misiunii sale la Constantinopol. Demersurile la Poartă și pe lîngă reprezentanții puterilor occidentale i-au adus prețuirea personală a acestora, dar nici un cîștig pentru cauza revoluționară. Deși se situase pe poziții moderate, determinate în primul rînd de atitudinea sa în problema țărănească, militează pentru cauza revoluționară, sprijinind acțiunea de organizare a unei armate sub conducerea generalului Gh. Magheru „cel mai energic, cel mai brav", dar, mai ales, susținînd punctul de vedere al creării unei „legioane" românești în Ardeal, care să lupte alături de revoluționarii unguri. Se gîndea chiar să folosească conjunctura revo-

luționară pentru a consolida și lărgi premizele făuririi unității naționale. Mai tîrziu îi va scrie lui L. Kossuth, exilat la Kutaia în Asia Mică, exprimîndu-și durerea de a nu se fi realizat unitatea de acțiune romîno-maghiară, pentru a evita „catastrofa".

După înfrîngerea revoluției, Ghica refuză orice colaborare cu grupul condus de Eliade Rădulescu, întreținînd relații cu N. Bălcescu, C. A. Rosetti și Al. C. Golescu, deși între ei divergențele se înmulțesc și se adîncesc. În timp ce N. Bălcescu rămîne credincios convingerilor sale radicale, I. Ghica sprijină cu sporită fervoare politica turcească și se desolidarizează de unele idei revoluționare. Într-una din lucrările sale, apărută la Paris (1853) sub pseudonimul G. Chainoi, reducea lupta revoluționarilor pentru împroprietărirea țăranilor la o tentativă de a folosi țărănimea ca masă de manevră pentru ocuparea funcțiunilor cheie în stat. O asemenea poziție, reafirmată de cîteva ori în corespondența sau în memoriile sale adresate Porții, îi atrage critica bine meritată a lui Bălcescu care-i reproșează sarcastic: „Teoriile revoluției, îmi zic, nu le-ai aprobat, nu le-ai iscălit însuți ? Oamenii revoluției, nu ai fost însoțit cu dînșii ? Pentru ce dai cu piatra într-acei oameni și acele teorii ?"

În 1854, în semn de încredere și prețuire, Poarta îl numește pe Ion Ghica bei (guvernator) al insulei Samos, avînd misiunea de a stîrpi „pirateria" din arhipelag, care periclita transporturile turco-anglo-franceze, țări angrenate în războiul pornit împotriva Rusiei, cu un an mai devreme. Proaspătul guvernator face dovada unor însușiri pe care puțini le bănuiau sub înfățișarea diplomatului. Mînuiește pistolul la fel de priceput ca pana și cuvîntul și, vreme de cinci ani cît va guverna insula, va dovedi o energie surprinzătoare și un spirit organizatoric remarcabil. Păcat însă că aceste calități au fost folosite pentru nimicirea „piraților", cei mai mulți dintre ei fiind patrioți care luptau pentru independența patriei lor. Pentru aceste

„merite", în semn de prețuire, sultanul i-a conferit titlul de prinț de Samos.

Cele două scrisori cu titlul Căpitanul Laurent *aduc amănunte prețioase pentru cunoașterea activității acestui original bei de Samos a cărui guvernare, deși exercitată sub stindardul opresiv al semilunei, are însă și rezultate pozitive pentru dezvoltarea regiunii: înființează școli de agricultură și de marină, pregătind cadre pentru îndeletnicirile de bază ale locului, înființează un gimnaziu întreținut din punga proprie, reformează sistemul electoral etc.*

Ion Ghica este la curent cu mersul evenimentelor din patrie, dovedindu-se, în tot acest timp, un partizan al unirii Țărilor Romîne „care este astăzi la ordinea zilei și a devenit foarte familiară oamenilor politici din toate statele". *Îndepărtîndu-se însă din ce în ce mai mult de pozițiile consecvent revoluționare, I. Ghica despărțea realizarea actului unirii de satisfacerea revendicărilor radicale ale maselor țărănești, limitîndu-se doar la efectuarea unor reforme administrativ-economice, menite să întărească poziția latifundiarilor și a burgheziei. Dîndu-și seama că* „aristocrația de naștere din Muntenia și Moldova nu este destul de puternică spre a lupta totodată împotriva birocrației *(termen cu care numea pe revoluționari, n. n.)* și a ideilor noi" *propunea hegemonia* „aristocrației de merit" *prin care înțelegea cîrdășia proprietarilor funciari și industriali, respectiv a monstruoasei coaliții.*

Înfrîngîndu-și neîncrederea în I. Ghica, recent întors în țară, Alexandru Cuza îl numește în cîteva rînduri ministru al său; între 6 martie — 26 aprilie 1859 este președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Interne în Moldova, iar între 11 octombrie 1859 — 27 mai 1860 deține aceleași funcțiuni în Muntenia. În cursul ultimei guvernări, hotărăște introducerea alfabetului latin și a unei ortografii unitare. După această dată, Cuza nu va mai apela la serviciile lui Ion Ghica.

care va deveni unul din stîlpii opoziției. Ruptura se produce definitiv o dată cu discutarea problemei împroprietăririi țăranilor. Criticînd proiectul de lege propus Camerei spre dezbatere de M. Kogălniceanu, în care se prevedea împroprietărirea țăranilor fără despăgubire, opoziția reclamă pentru proprietarii de pămînt dreptul de a-și rezolva cum vor găsi de cuviință relațiile lor cu clăcașii. Punctul de vedere al monstruoasei coaliții va fi clar exprimat de I. Ghica în Convorbiri economice : „Am fost întotdeauna pentru împroprietărirea țăranilor clăcași pentru că aceasta fiind o chestiune care interesa marea parte a romînilor, pe 400.000 familii plugari, oameni puțin luminați, putea să facă să pericliteze libertățile noastre, putea să aducă o perturbațiune mare" ... „Mărturisesc însă că n-am cugetat niciodată ca să poată lua cineva cel mai mic lucru, cea mai mică valoare, fie chiar în numele patriei și al binelui general, fără dreaptă și deplină despăgubire".

După detronarea lui Al. Cuza, la care a contribuit în mare măsură, I. Ghica ia conducerea guvernului pînă la venirea în țară a primului Hohenzollern, care va apela, în cîteva rînduri, la serviciile sale pline de solicitudine. Ion Ghica pune din nou fesul pe cap ca reprezentant al țării la Sublima Poartă, ocupă fotoliul Internelor și, pentru scurtă vreme, pe cel de prim-ministru.

Culisele politicianismului burghez îi repugnă însă, incompetența și corupția în administrarea țării îl indurerează, viciile adînci ale societății îl indignează. Toate acestea, la care se adaugă modul puțin măgulitor în care i se primește demisia din ultima guvernare, îl hotărăsc să se retragă din viața publică. Se consacră scrisului, elaborînd Convorbirile economice, *a căror redactare o începuse în 1865. În 1873, august 13, Academia Română îl primește printre membrii secțiunii științifice, iar trei ani după aceea, este ales președinte, funcțiune în care va fi reales în mai multe*

rînduri. Din 1874 este și director general al teatrelor, avînd conducerea directă a Teatrului Național, post de care se achită cu competență și conștiinciozitate. Obține bune rezultate în promovarea repertoriului original, acordă o grijă specială pregătirii spectacolului, îndrumînd adesea personal jocul actorilor, și se îngrijește de desăvîrșirea culturii scenice a actorilor talentați, trimițîndu-i la studii în străinătate.

În 1881 este numit ministru al țării la Londra, unde rămîne pînă la 1891. În acești ani realizările diplomatului sînt estompate de succesele scriitorului, pe care Scrisorile către Vasile Alecsandri îl afirmă ca un reprezentant de prestigiu al realismului critic al veacului trecut. Cele mai multe dintre scrisori sînt redactate în acești ani în care Ghica, în ceturile îndepărtatei Anglii, trăia mai mult ca oricînd realitățile patriei sale, întreținînd o strînsă legătură cu mișcarea literară și științifică de aici.

În 1889 publică sub titlul Amintiri din pribegia după 1848, o parte din bogata sa corespondență purtată cu fruntașii revoluției, însoțind-o de un cuvînt explicativ.

Ultimii ani ai vieții și-i petrece retras, dar nu uitat, la Ghergani, pradă unei paralizii parțiale care n-a cedat pînă la moartea sa, produsă la 22 aprilie 1897.

Omul de știință

Înainte de a se fi consacrat ca scriitor, Ion Ghica s-a afirmat în cultura noastră prin neostenita sa activitate de om de știință care, din anii studenției pariziene și pînă la sfîrșitul vieții, nu cunoaște întrerupere. El nu se numără printre savanții deschizători de căi noi, ci aparține categoriei minților enciclopedice care au făcut operă de popularizare a științelor.

În concepția sa asupra obiectului și scopului științei există puternice elemente materialiste, întunecate, însă, de serioase concesii făcute idealismului. Ion Ghica recunoaște existența obiectivă a realității, a legilor naturii, obiectul științei constituindu-l tocmai studierea acestora: „Știința, în accepțiunea cea mai largă a cuvîntului, este cunoștința legilor naturii fizice și morale a lucrurilor și a ființelor universului". *Crede în progresul umanității și în mod judicios susține teza că* „astăzi nu este propășire fără știință". *Este convins că însăși viața socială este guvernată de legi, fără să depășească totuși concepția evoluționismului mecanicist.*

I. Ghica recunoaște însă existența lui Dumnezeu, demiurg al realității, entitate incognoscibilă, abdicînd astfel de la pozițiile materialiste care au germinat cele mai bune din paginile lucrărilor sale științifice.

Contradicțiile concepției lui vor face ca alături de teze științifice, solid argumentate, să coexiste afirmații neștiințifice. Lucrările Omul fizic și intelectual (1866), Începutul omului *(1879),* Pămîntul și omul *(1884), în care încearcă o prezentare a apariției și evoluției omului, oglindesc din plin inconsecvențele gîndirii sale.*

Economistul

Opera sa economică nu este numai rodul unei predilecții deosebite pentru acest sector, ci este dictată de împrejurări obiective, de condițiile istorice de dezvoltare ale statului romîn care impuneau cercetări în acest sens. Lucrările lui răspund unor cerințe presante ale dezvoltării sociale și economice a țării noastre, evitînd caracterul abstract, teoria fiind riguros subordonată unui scop concret.

Necesitatea liberei circulații a mărfurilor în cele două țări romîne îl determină să elaboreze studiile Unirea vămilor între Moldova și Valachia (1844) ; *inexistența unei monede naționale stabile, ca și a unui sistem unitar de măsuri și greutăți, indispensabil economiei de schimb, e abordată în* Măsurile și greutățile romînești și moldovenești în comparație cu ale celorlalte neamuri *(1848). Necesitatea creării mijloacelor de comunicație ieftine este susținută în* Drumurile de fier *(1862). Instruirea elementară a celor chemați să contribuie la prosperitatea comerțului și industriei și-o propune în lucrarea cu caracter normativ* Vademecum al inginerului și comerciantului, măsuri și greutăți, formule întrebuințate în inginerie civilă și militară și în comerț *(1865) etc. I. Ghica dovedește o preocupare deosebită și pentru ridicarea nivelului de cunoștințe al țărănimii, văzînd în aceasta un mijloc de îmbunătățire a nivelului ei de trai. Preconizînd un sistem de învățămînt pentru fiii de țărani, care, în zdrobitoarea lor majoritate, nu puteau beneficia de lumina învățăturii, Ghica viza un obiectiv practic : acela de a-i familiariza cu cultivarea rațională a pămîntului prin intermediul unor lucrări pe înțelesul lor.*

Lucrarea sa fundamentală, însumîndu-i în mod multilateral ideile asupra economiei politice, este intitulată Convorbiri economice, *importanța și utilitatea acesteia în literatura de specialitate fiind recunoscută chiar și de adversarii ideologici ai lui I. Ghica. Conștient de inexistența unei culturi economice în cadrul unor cercuri mai largi, Ion Ghica își propune să ofere cititorilor, într-o formă accesibilă, cunoștințele elementare despre muncă, industrie, credit, producție, consumație, schimb, proprietate etc.* „Am crezut că oricît de mic ar fi meritul literar al acestor scrieri, — *notează autorul în* Introducerea *Convorbirilor, justificînd modalitatea adoptată pentru a-și expune ideile* — ca utilitate însă, modul ce am adoptat va fi

mai potrivit cu starea spiritelor ; am preferat mai bine a trata unele chestiuni economice sub forma de convorbiri fără a adopta forma unui tratat sistematic, în care să se dezvolte una după alta, capitol cu capitol, în ordine științifică chestiunile economice."

Lucrarea presupusă de autor a fi, ca și întreaga sa operă, străină de „ura sau afecțiunea către persoane sau clase" este în esența ei, o pledoarie pentru capitalism. În ciuda părerii sale că s-a detașat de poziția ideologică a clasei din care face parte, Ghica se dovedește un apologet al orînduirii burghezo-moșierești, convins că această alcătuire socială reprezintă punctul ultim al evoluției. Progresul constă, după el, tocmai în desăvîrșirea acestei orînduiri, socotită dreaptă și echitabilă, fundată pe legi bine gîndite, a căror respectare ar aduce întronarea unei depline armonii sociale. Capitolul Proprietatea, *definitoriu pentru poziția de clasă a economistului, supralicitează în argumente în favoarea proprietății, considerată a fi un produs al muncii oneste și un factor stimulator al progresului.*

Susținînd ideile economici clasice burgheze, reprezentată de Adam Smith, David Ricardo, Michel Chevalier, într-o epocă în care economia politică fusese revoluționată de marxism, idei ce găsiseră ecou și în Romînia, Ghica se plasa pe o certă poziție retrogradă.

În ce constau atunci meritele economistului I. Ghica ?

Este cel dintîi care a pus la îndemîna cititorului romîn în limba națională lucrări ce dezbăteau problemele economiei politice, creînd, cu oscilații inerente oricărui început, terminologia de specialitate. Exemplificarea principiilor generale a fost făcută cu date extrase din realitatea țării noastre, scrierile sale cuprinzînd informații prețioase în legătură cu politica economică antipopulară a guvernanților timpului, Convorbirile economice, *îndeosebi, fiind o critică corosivă multilaterală.*

Concepînd Convorbirile economice *ca o expunere a opiniilor sale prin opoziție cu ideile și practicile adversarilor, scriitorul dă cărții o orientare incisiv critică, folosind cu iscusință în acest scop mijloacele bogate ale comicului, de la ironie pînă la satiră, pentru a demasca pe politicienii veroși, pe funcționarii improbi, nepriceperea celor puși să chiverniséască averea publică:* „Oare ignoranța, corupțiunea și eroarea nu au ele nici o parte la starea tristă în care ne aflăm ?"

Cum se explică faptul că apărătorul pe planul luptei politice și teoretice al societății burgheze a fost în mod practic în opera economică și mai ales în cea literară, un critic nemilos, adesea sarcastic al acesteia ?

Om de o ireproșabilă conduită etică, apărător al unei iluzorii societăți burgheze „ideale", I. Ghica s-a dovedit dușmanul intransigent al societății burgheze în mijlocul căreia trăia, caracterizată prin afacerism, promiscuitate, venalitate. Deși poziția de pe care observă societatea contemporană nu era una propice, împiedicîndu-l să aibă o perspectivă largă, totuși datorită probității economistului și a scriitorului I. Ghica, critica acestuia este atît de virulentă, încît cititorul descifrează în faptele înfățișate, mai mult chiar decît a vrut să spună autorul. Ceea ce Ion Ghica dorea să prezinte ca accidental și perisabil în cadrul sistemului burghez, datorită obiectivității criticii sale, rezultă a fi tipic și ținînd de structura socială. În felul acesta, autorul își anulează o serie întreagă din argumentele invocate în sprijinul orînduirii burgheze. Deși afirmă că „secolul în care trăim este realizarea progresului social, condus de progresul raționalismului, progres la care au lucrat toți oamenii de valoare", *cartea sa este populată de elemente descompuse și incapabile, care frînează progresul. Clasele conducătoare sînt alcătuite din indivizi ca cei ce*

frecventează salonul doamnei Brioleanu din Tîrgoviște (capitolul Proprietatea) *pe care scriitorul îi acoperă de ridicol : domnul Zamfir Toroipan,* „boier de țară, podgorean hrănit cu muncă și rachiu de prune", *interesat cu ostentație, meschin cu dezinvoltură, minios pe stat care promite multe, dar face prea puțin întru prosperitatea intereselor personale ; domnul Jăpcănescu,* „vechi zapciu din vremea lui Caragea", *devenit* „democrat" *fățarnic și procuror ; tînărul Vintilă, profesor găunos, rudă bună cu Numa Consule, eroul din piesa lui B. P. Hașdeu* Trei crai de la răsărit. *Acestora să le adăugăm pe slugerul Angheluță (capitolul* Munca), *înfocat solicitant al slujbelor de stat, convins de propria experiență că* „în orice slujbă a statului îți vine în 2—3 ani o împrejurare, o sferă, care te pune în picioare pentru toată viața", *bineînțeles cu condiția de a fi om* „cu minte la cap" *spre a găsi mijlocul cel mai eficient pentru o înavuțire rapidă.*

Toată această faună, posedînd averi însemnate și deținînd funcțiuni înalte în aparatul de stat, este departe de a confirma teza lui Ghica, cum că la baza proprietății ar sta munca onestă și infirmă total, stîrnindu-ți nedumerirea, concluzia că : „Bogatul prin ceea ce are și prin dorința de a se face și mai bogat, face ca săracul să devină și mai puțin sărac și pe mulți săraci îi face chiar bogați."

Viața parlamentară, în climatul căreia scriitorul întrevede totuși posibilitatea diriguirii treburilor obștești, s-a transformat într-o luptă de patimi oarbe, înlocuind armele logicii și onestității cu duplicitatea și incompetența disimulată. Rezultatul acestor practici parlamentare este dezastrul economiei naționale pe care scriitorul îl probează, pagină cu pagină, cu logica tăioasă a cifrelor. Capitolul Finanțele *este dintre cele mai edificatoare în acest sens.*

Multe pagini din Convorbiri economice, *de o indiscutabilă valoare literară, dovedeau în I. Ghica un talent autentic, ale cărui posibilități reale erau departe de a se fi afirmat*[1]. Scrisorile către Vasile Alecsandri, *a căror publicare începe în anul 1880, vor dezvălui un scriitor realist remarcabil, memorialist prin excelență, ce va pune în umbră realizările valoroase ale economistului. Ion Ghica face parte din categoria acelor puțini oameni de litere care supraviețuiește în posteritate printr-o singură operă :* Scrisori ale lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri, *București 1884, retipărite într-un volum adăogit* Scrisori către Vasile Alecsandri, *București 1887, ambele apărute sub îngrijirea lui Ion Bianu.*

Ghica continuă vechea tradiție cronicărească, pe care o invocă în Introducțiune, *a lui Costache Negruzzi din* Amintiri din junețe *(nuvelele* Zoe *și* O alergare de cai) *și din unele* Scrisori, *a lui Alecu Russo din* Amintiri *și* Soveja *și a lui N. Filimon. I. Ghica îmbogățește astfel latura memorialisticii epice*[2], *căreia îi aduce atribute noi, apropiindu-se în mai mare măsură decît precursorii săi de legile genului.*

Modalitatea literară de a-și împărtăși amintirile este cea a scriscrii, frecvent cultivată în literatura veacu-

[1] Pînă la această dată activitatea sa literară era insignifiantă. Tradusese comedia *Prețioasele* de Molière, apărută în tipografia lui Eliad în 1835. Începuse un roman de moravuri ce s-a pierdut, menționat de V. Alecsandri într-o scrisoare către Al. Hurmuzachi, căruia îl recomanda spre publicare în revista *Bucovina*. A început cîteva povestiri, tot cu caracter satiric, aflate azi în manuscris, și a redactat cîteva scene dintr-o comedie ce urma să fie scrisă în colaborare cu Ollănescu Ascanio. Pentru activitatea literară a scriitorului de pînă la apariția *Scrisorilor* cf. D. Păcurariu op. cit.

[2] Celălalt filon îl reprezintă memorialistica de călătorie, ilustrată de Dinicu Golescu, Ion Codru Drăguşanu, Nicolae Filimon, D. Bolintineanu, V. Alecsandri etc.

lui al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, cu care I. Ghica se familiarizase încă de pe băncile școlii : din Scrisorile persane *ale lui Montesquieu scrisese pagini întregi sub dictarea lui Vaillant, cunoscuse* Scrisorile englezești *ale lui Voltaire,* Scrisorile din Spania *ale lui Prosper Merimée, ca să pomenim numai cîteva exemple din literatura franceză, și avea pilda, pe plan național, a lui C. Negruzzi care realizase în genul epistolar acidulatele schițe de moravuri.*

Spre deosebire de C. Negruzzi, complet detașat de acțiunea al cărei martor a fost, Ion Ghica se apropie de A. Russo, împletind firul autobiografic cu al societății, ajungîndu-se la o suprapunere a lor. Uneori însă la Ion Ghica, spre deosebire de autorul Cîntării Romîniei, *planul social este redus treptat, treptat, rămînînd în atenția cititorului confesiunea autobiografică, ca în scrisoarea* Nicu Bălcescu. *Amănuntele autobiografice nu depășesc însă necesitățile impuse de conturarea ideii, nu dezvăluie aspecte minore, nesemnificative pentru înțelegerea momentului istoric în care se înscrie detaliul biografic.*

Îl mai apropie de A. Russo faptul că, invocînd trecutul, nu pledează pentru întoarcerea la viața patriarhală, ci, consemnînd cu obiectivitate meritele sau metehnele oamenilor de demult, demonstrează ireversibilitatea istoriei. Ceea ce găsește valabil, pilduitor în trecut, este folosit ca termen de comparație pentru a critica racilele societății contemporane. În Școala acum 50 de ani, *învăluind într-o caldă recunoștință truda acelor dascăli de altădată care se dedicau cu totul misiunii lor, pregătind elevi care vor marca un moment în cultura noastră, precum poeții Văcărești, Anton Pann și alții, Ion Ghica denunță prin contrast pe patriotarzii timpului său care își închipuiau că ei au determinat cursul istoriei, susținînd că* „fără vitejia lor cea civică țara romînească era pierdută, umilită, batjocorită, tăiată de turci". *Elogiind în* Dascăli greci și dascăli romîni *pleiada înimoșilor profesori Gh. La-*

zăr, Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru, prin care „școala românească și-a luat avîntul", are cuvinte aspre pentru instituțiile de învățămînt din zilele sale care nu scot decît avocați și jurnaliști venali, demagogi care-și revendică merite imaginare, sfîrșind de atîta autotămîiere prin a crede „sincer ceea ce zic și ceea ce scriu". Merită pomenit și rechizitorul făcut politicianismului burghezo-moșieresc în scrisoarea Partidele politice opunîndu-i lupta plină de abnegație a unui I. Cîmpineanu, N. Bălcescu ș. a., care, datorită convingerilor lor, încheiaseră „pact cu persecuțiunile, cu exilul și proscripțiunea"... „Acum lucrurile s-au schimbat. A striga pe toate tonurile, cu vreme și fără vreme, din gură și din condei : patrie, libertate, egalitate, independență ; a încrimina și a batjocori pe cei care nu trec peste marginile moderațiunii, a bunei cuviințe și a modestiei, a acuza de trădători pe oamenii cei mai devotați binelui țării, a-i trata în mod ireverențios, a-i lovi și a-i insulta, nu numai că nu este periculos, dar este glorios și chiar bănos".

Politicianismul burghez este incompatibil cu prezența oamenilor onești, animați de năzuințe nobile : „Persecutările și invectivele au rămas partea acelora care nu se suie pe streașină ca să strige la patriotism, sau cari nu se asociază cu acei care practică calomnia și injuria în favoarea unui partid colorat" etc.

Sub pana memorialistului Ghica, învățămintele desprinse din scrutarea trecutului sînt, așadar, mijloace de apreciere și modalitate de a critica neajunsurile prezentului. Contemporaneitatea memorialistului se vădește deci nu numai în perspectiva în care abordează trecutul, dar și în privirea lucidă asupra societății vremii sale, al cărei progres îl dorește fierbinte.

Ion Ghica stăpînește cu siguranță mijloacele literare ale memorialistului, dintre care cele mai importante sînt capacitatea de a selecta momentele semnificative, tehnica narațiunii alerte, arta portretului și a descripției.

Evocarea la Ion Ghica ocolește anecdotica gratuită, momentele asupra cărora se fixează sînt dintre cele mai caracteristice, iar eroii reprezentativi, reconstituind astfel epoca în acele zone ale ei în stare să contureze ambianța de idei a timpului, să denunțe elementele retrograde, să descifreze sensul evolutiv al istoriei.

Născut curînd după începutul secolului al XIX-lea, în epoca atotputerniciei caftanului și a șișicului, a trăit — participînd în același timp activ — zilele de pregătire a revoluției de la 1848 și a apucat să se bucure de toate descoperirile acestui secol „mare": lumina arcului voltaic, călătorie comodă pe drumul de fier, comunicare prin telegraf ș. a.

A fost contemporan așadar cu prefacerea socială și economică a țării din anii destrămării orînduirii feudale și pînă în pragul intrării ei în stadiul imperialist, evocînd din această epocă, cu ochi critic și pasiunea de a spune adevărul, evenimentele cele mai bogate în înțelesuri.

Amurgul lumii feudale a fost zugrăvit în scrisori ca Clucerul Alecu Gheorghescu, Din vremea lui Caragea, Un bal la curte în 1827, Un boier cum a dat Dumnezeu, Moravuri de altă dată, *în care sînt criticate, cu o rară violență, exploatarea, corupțiunea, desfrîul, nepriceperea în treburile publice, anacronismul acestei lumi. Scriitorul se simte însă chemat și spre acei* „oameni cu care am trăit alături, pe care i-am văzut luptînd cu abnegație și curaj pentru redobîndirea drepturilor țării și pentru libertate". *Scrisorile sale au menirea* „de a le binecuvînta numele și memoria" *spre știința și cinstirea posterității. Dintre aceștia, scriitorul vorbește cu căldură de eroismul pandurilor care și-au cîștigat o binemeritată faimă luptînd, la începutul veacului al XIX-lea, alături de armatele rusești, împotriva turcilor* (Polcovnicul Ioniță Ceganu) ; *de Tudor Vladimirescu, conducătorul mișcării revoluționare de la 1821, ale cărei idei și consecințe vor înrîuri*

puternic evoluția societății românești (Din timpul zaverii). *Patriotismul vibrant al mișcării pașoptiste e întruchipat în amplele portrete făcute poetului Grigore Alexandrescu* (Amintiri despre poetul Grigorie Alexandrescu) *și lui Nicolae Bălcescu*, „tînăr de o complesiune delicată, o fizionomie blîndă și simpatică", *cel ce a fost* „apostolul și inițiatorul cel mai ager și mai zelos" *al Frăției, eminent gînditor și intransigent revoluționar care* „nu a lipsit un singur moment, pînă la moarte, de a lucra pentru țara lui, cu pericolul vieții și al sănătății" (Nicu Bălcescu). *Deși n-a aderat la ideile socialismului utopic, I. Ghica a învăluit în puternică simpatie chipul lui Theodor Diamant, făuritorul primului falanster, nu numai din țară, ci și din lume* (Theodor Diamant) ; *a schițat cu egală simpatie figurile haiducilor Tunsu și Jianu* (Tunsu și Jianu) *etc.*

La baza scrisorilor sale stau idei clare, aprecieri ferme în legătură cu epoca sau persoana despre care scrie. Scrisoarea se constituie în jurul acestor aprecieri critice, exemplificate în imagini pregnante, cu mijloacele unui narator care prețuiește în mod deosebit conciziunea. Cu toate că Ion Ghica folosește acest procedeu cu anumită rigurozitate, epistolele sale lasă impresia că întîmplările nu urmează decît cursul instabil, sinuos, al amintirii.

Domnia scurtă, dar aprigă, a lui Vodă Caragea, de exemplu, este alcătuită dintr-o succesiune de secvențe fiecare dintre ele întruchipînd o idee caracterizatoare pentru acea vreme. Scrisoarea debutează prin relatarea faptului că, în chiar ziua sosirii la București a domnului, a ars palatul domnesc de la Mihai Vodă și între însoțitorii săi a apărut ciuma, prevestind parcă modul cum noul domn va năpăstui poporul și va secătui vistieria țării.

Condițiile sociale ce constituiau un mediu propice pentru satisfacerea poftelor hapsînului hospodar sînt scoase la iveală povestind ritualul unei nunți în lumea

protipendadei. Viața dezmățată a boierimii îi pria lui Caragea „căci cufundați în zaiafeturi nu băgau în seamă jefuirile domnești". Ajuns în acest punct al evocării, din dorința de a zugrăvi cît mai profund viciile acestei domnii, I. Ghica înfățișează concret procedeele folosite de Caragea pentru a-și umple sipeturile: rangurile boierești se vindeau fără discernămînt „căci se umpluse din scoarță în scoarță condica pitacului domnesc", birurile erau sporite vertiginos, tîrgoveții erau supuși la amenzi grele etc. Starea de cumplită înapoiere a țării este exemplificată prin întîmplarea nefericită a unei fete de boier, răpusă de mîhnire fiindcă soțul ei îi distrusese, din gelozie, pianul, și căreia nu-i este dat să i se împlinească nici ultima dorință, aceea de a i se face coșciugul din scîndurile pianului, fiindcă popa îl considera a fi „vasul necuratului".

Ion Ghica stăpînește cu siguranță mijloacele portretizării și ale descripției, indispensabile memorialistului în reconstituirea unei autentice scene de viață. Înzestrat cu un ascuțit dar al observației vizuale, analist fin al sufletului uman, capabil să discearnă trăsătura morală predominantă, scriitorul va crea o serie de portrete remarcabile. Raportat la vigoarea și bogăția paletei sale, numărul portretelor și al descrierilor este destul de redus, scriitorul fiind preocupat să nu sacrifice unitatea evocărilor unor exerciții de virtuozitate.

În scrisorile consacrate unui eveniment, moravurilor unei epoci, portretul este închegat din trăsături lapidare, dar definitorii. Portretul lui I. Ghica, ararecori, se reduce la înfățișarea fizică a personajului, trăsăturile fizionomice servind doar ca modalitate pentru schițarea profilului moral al eroului. Se cuvine să remarcăm că portretele lui Ion Ghica sînt în esența lor portrete morale, relevante pentru mentalitatea societății respective. Iată pe Chiosea (Școala acum 50 de ani), inimosul dascăl «bătrîn cu antereu de calem-

cheriu, la cap cu cauc de taclit vărgat cu cearșaf alb, se plimba pe dinaintea băieților înarmat cu o vargă lungă, arzînd cînd pe unul, cînd pe altul, după cum i se părea ; se oprea pe dinaintea fiecăruia, la unii le asculta lecția, la alții le mai adăuga cîte un *ucu* scurt, pe ici, pe colo, sau cîte o aruncătură două pe deasupra, ca să fie slova mai ciocoiască. Apoi să fi dus sfîntul pe vreunul să nu știe lecția că, dacă nu-l ajungea cu nuiaua, apoi scotea imineu din picior și-l azvîrlea după dînsul cu un : „fir-ai al dracului cu tat'to și cu mă-ta, că n-ai învățat matima".

Autorul ține să sublinieze, însă, că procedeele brutale folosite de Chiosea, specifice școlii de altă dată, nu exprimau în cazul său dezinteresul pentru elevi, ci tocmai grija deosebită pentru instruirea lor : „Nu era om rău, dar se necăjea pentru că-l durea inima cînd vedea că nu se silesc copiii la învățătură". *Aspectul vestimentar, elementele de predare a lecției, procedeele „stimulatorii" folosite de dascălul Chiosea, sugerează, în egală măsură, epoca al cărei exponent este, portretul fiind așadar un mijloc de cunoaștere nu numai a eroului.*

Dacă în cele mai multe scrisori portretul este episodic, un simplu element de reconstituire a epocii, în alte scrisori (Amintiri despre Grigorie Alexandrescu, Nicu Bălcescu) *este realizat în proporții vaste, constituind însuși obiectul lor. Dezvăluirea treptată a trăsăturilor de caracter se face în strînsă legătură cu reconstituirea epocii în care trăiește eroul, așa cum se întîmplă de pildă în cazul lui Grigore Alexandrescu. Trăsăturile exterioare, fixînd imaginea adolescentului ce frecventa cursurile lui Vaillant, sînt doar o introducere în structura etică a viitorului poet :* „Se ivise pe banca din fund, lîngă perete, un tînăr — parcă-l văd — înfășurat într-un surtuc cafeniu, oacheș, foarte oacheș, părul negru, sprîncenele groase, îmbinate, ochii căprii și scînteietori ; mustața îi mija pe buze". *Scriitorul nu insistă asupra acestor detalii preocupat să*

arate ascendentul lui Gr. Alexandrescu asupra colegilor săi: „Nu știu, mica deosebire de vîrstă sau superioritate ce credea că avem noi în limba ce venea să învețe și el, îl făcea să se țină arazna. La sfîrșitul clasei, noi ieșeam grămadă și zgomotoși, pe cînd el se strecura binișor și își lua drumul singur spre casă". *Asupra fizicului acestuia, I. Ghica nu mai simte nevoia să revină, deși îi urmărește evoluția pînă în epoca deplinei maturități. Deosebirea dintre Grigore Alexandrescu și colegii săi de clasă va fi strămutată pe planul societății, devenind o deosebire între poet și majoritatea contemporanilor săi, pe planul ideilor și al conduitei civice; se realizează un contrast etic între un om de înaltă ținută și cei ce ascundeau sub aparența unei conduite onorabile porniri ariviste și incorectitudine. Însușirile intelectuale, memoria prodigioasă, sînt ilustrate în episoadele întîlnirii viitorului scriitor cu Iancu Văcărescu, a cărui simpatie o cîștigă de îndată. Probitatea lui Grigore Alexandrescu* — „nici intriga, nici lingușirea nu s-a putut apropia vreodată de dînsul" — *e demonstrată cu respingerea ofertei făcută de soția lui Bibescu-Vodă de a fi poetul curții, precum și prin faptul că a ieșit sărac dintr-un post la Departamentul credinței, în care alții făceau avere în scurt timp. Pentru toate acestea, conchide Ion Ghica:* „Generația veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catehism de virtute și de patriotism".

Portretizarea personajelor negative se face cu un nuanțat registru comic, într-un mod care amintește de mijloacele artistice ale lui V. Alecsandri și, mai ales, ale lui I. L. Caragiale.

Să amintim pe invitații doamnei Brioleanu, tratați caricatural, cu care scriitorul discută în contradictoriu problema proprietății (Convorbiri economice — *cap.* Proprietatea), *pe marele ban Văcărescu, acest harpagon cu ighemonicon* (Moravuri de altădată) *sau pe*

Bărbucică, craiul mahalalelor bucureştene (Theodor Diamant) :

„Pe Bărbucică l-am cunoscut. Ştii că nici natura, nici apucăturile nu-l împingeau la carte ; n-a învăţat nici să scrie, nici să citească, era cam idiot. Îi ziceau Bîlbuitul, din cauza anevoinţei ce avea la vorbire ; nu era cu desăvîrşire surd, dar era tare de ureche, foarte tare, într-atît de tare, încît glumeţii, mişcînd din buze, fără a scoate glas, îl făceau să creadă că-i spunea ceva şi el asculta şi-i răspundea ce-i venea, ca să nu lase loc să crează că n-a auzit". *Defectul fiziologic este doar un mijloc pentru a sublinia înfumurarea neroadă a personajului care-l mîna spre disimulare, trăsătură dezvoltată de scriitor în continuare :* „Devenise jucăria celor fără de ocupaţiune. Se credea omul cel mai frumos din lume şi era convins că toate damele cele mai mari erau înamorate de dînsul. Trăia din munificenţa celor ce petreceau pe prostia lui".

Înzestrat, ca puţini dintre contemporanii săi, cu dar descriptiv, I. Ghica ne-a dăruit puţine şi sumare descrieri de natură. Elementele descriptive apar numai cînd sînt strict necesare spre a fixa cadrul acţiunii, distribuite judicios de-a lungul naraţiunii. Descripţiile de amploare sînt puţine şi realizate mai mult plastic, bazate pe siguranţa desenului, decît pictural.

Desenul, ca şi în cazul portretului fizic, este puternic conturat, decupat parcă, cu ajutorul termenilor indicînd senzaţii vizuale, într-un limbaj din care figurile stilistice lipsesc aproape cu desăvîrşire, iar atmosfera, „culoarea locală", se realizează prin împletirea cuvintelor arhaice sau învechite cu neologismul de circulaţie curentă. Descrierea Tîrgoviştei (cap. Proprietatea) *sau a Bucureştiului de altădată* (Bucureştiul industrial şi politic) *sînt pagini antologice ale genului.*

Evocînd Bucureştiul de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, I. Ghica stabileşte mai întîi cadrul general al oraşului, restrînge observaţia la arhitectura clădirilor, cercetîndu-le mai întîi exteriorul, apoi le trece

pragul, prezentînd interiorul. Iată descrierea unei case de altă dată, făcută cu o remarcabilă economie de linii, într-un contur simplificat, dar expresiv : „Corpul principal se compunea de o sală mare de acolo pînă colo, cu odăi în dreapta şi în stînga, cu tinzi în cruci, prin care se comunica cu celelalte părţi ale edificiului, case cu scosuri în toate părţile şi cu sacnasiu, fiecare odaie cu ferestre spre trei părţi a lumei, tavanurile erau de stejar, strașina scoasă de o jumătate stînjin ca să-i ţină vara umbră, s-o apere primăvara de ploi şi iarna de viscol şi de zăpadă ; curtea era înconjurată de un zid bolovănit, înalt şi gros, poarta cu boltă cu două rînduri cu uşi de stejar ferecate, cu foişor deasupra".

Ghica nu idealizează Bucureştiul de altă dată, dar nu-şi poate ascunde mîhnirea de a fi văzut clădiri, cu valoare de monument arhitectonic, surpîndu-se datorită ignoranţei şi intereselor afaceristului egoist. Prezentînd tipul de clădire caracteristic veacului al XVIII-lea, scriitorul deplînge dărîmarea ultimului „esemplar de arhitectură căzut sub cazmaua speculantului care a transformat curtea şi grădina într-o suburbie, cu mai multe strade şi cu un otel colosal în dreptul bisericii Dintr-o zi".

Locul lui I. Ghica în istoria culturii şi a literaturii romîneşti

Om de ştiinţă şi de litere, I. Ghica şi-a cîştigat în istoria literaturii şi a culturii veacului trecut un bine meritat loc de frunte. A fost unul dintre răspînditorii cei mai consecvenţi ai cuceririlor ştiinţifice din diverse sectoare de activitate, în lucrări temeinic informate şi accesibil scrise. Popularizator al problemelor de economie, creator al terminologiei de specialitate, Ion Ghica este şi un militant pentru înfăptuirea unităţii

economice a țărilor romîne, în vederea realizării unității politice. Convorbirile *sale* economice, *deși au la baza lor idei perimate, determinate de epoca ce le-a germinat, trezesc și astăzi un viu interes prin partea de critică virulentă la adresa regimului burghezo-moșieresc.*

Ca literat — crescut în ambianța de idei a epocii pașoptiste, la împlinirea cărora scriitorul însuși a luptat în prima parte a vieții sale, și de care nu s-a înstrăinat niciodată total — a oglindit în Scrisori, *cu un ochi atent și critic, prefacerile adînci survenite în viața societății romînești a secolului al XIX-lea. Memorialist prin excelență, I. Ghica îmbogățește literatura realismului critic cu pagini remarcabile care, alături de ale lui C. Negruzzi, N. Filimon, V. Alecsandri, I. L. Caragiale ș. a. alcătuiesc cronica critică a veacului trecut.*

CONSTANTIN MĂCIUCĂ

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Din SCRISORI CĂTRE V. ALECSANDRI

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCȚIUNE

Cînd am început a înțelege cele ce se petrec în lume, intrase de curînd în cursul timpului un secol nou, secolul al XIX-lea, secol mare și luminos între toate, menit a schimba fața lucrurilor pe pămînt, de la apus la răsărit ; secol care a adus cu dînsul o civilizațiune cu totul și cu totul nouă, nebănuită și nevisată de timpii anteriori ; civilizațiune ieșită din descoperirile științifice datorite geniului omenesc care a dat riurilor, mărilor și oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumuri de fier, a luminat pămîntul cu gaz și cu scînteia electrică, ne-a dăruit telegrafia, telefonia și fotografia ; prin mecanică și prin chimie a transformat toate artele și măiestriile, a însutit și înmiit producțiunea și a rădicat pe om din robie și din apăsare la egalitate și libertate ; a văzut renăscînd ca din cenușe state nouă ca Grecia, ca Belgia, Romînia, Serbia și Bulgaria. Secolul acesta a văzut la lucru atîția oameni de geniu, cari s-au ilustrat în științe, în arte și în litere, pe Humboldt[1], pe Cuvier[2] și pe Arago[3] ;

---

[1] *Humboldt, Alexander* (1769—1859) naturalist și călător german, explorator al regiunii tropicale din America și al Asiei centrale ; a dat un nou impuls cercetărilor geografice.

[2] *Cuvier, Georges* (1769—1832) naturalist francez, creatorul anatomiei comparate și al paleontologiei. Cercetările sale au dat o puternică lovitură atît creaționismului, cît și teoriei fixismului.

[3] *Arago, Dominique François Jean* (1786—1853) matematician francez, profesor la Școala Politehnică și director al Observatorului Astronomic ; descoperitor al unor legi optice de mare însemnătate.

pe Goethe[1], pe Byron[2] şi pe Victor Hugo[3]; pe Beethoven[4], pe Meyerbeer[5], pe Rossini[6] şi pe Wagner[7]; pe Watt[8], pe Franklin[9] şi pe Pasteur[10].

Pe la anul 1821 tunul încetase d-a răsuna în Europa : el îşi produsese efectul : deşteptase naţionalită-

---

[1] *Goethe, Johann Wolfgang* (1749—1832) mare scriitor german ; are o operă vastă, pătrunsă de un puternic umanism. Alături de poezii şi de drame ca *Egmont, Torquato Tasso, Goetz von Berlichingen* etc. a scris şi nemuritorul *Faust.*

[2] *Byron, George Gordon* (1788—1824) poet englez, reprezentant al romantismului. Opera sa are un puternic suflu progresist. Este autorul lucrărilor *Pelerinajul lui Childe Harold, Manfred, Logodnica din Abydos, Lara* etc. A murit la Misolonghi, luptînd pentru independenţa Greciei.

[3] *Hugo, Victor* (1802—1885) scriitor francez, şeful şcolii romantice, ale cărei principii le expune în prefaţa la *Cromwell* (1827). Opera sa cuprinde poezii (volumele *Orientalele, Vocea interioară, Raze şi umbre* ş. a.), piese de teatru (*Cromwell, Hernani, Marion Delorme* etc.) romane (*Nôtre Dame de Paris* ş. a.)

[4] *Beethoven, Ludwig van* (1770—1827) mare compozitor german, celebru prin simfoniile sale.

[5] *Meyerbeer, Giacomo* (1791—1864) compozitor german de operă, autorul *Hughenoţilor, Profetului* etc.

[6] *Rossini, Gioachino* (1792—1863) compozitor italian, cunoscut mai ales ca autor al operei *Bărbierul din Sevilla.*

[7] *Wagner, Richard* (1813—1883) compozitor german, autorul a numeroase opere, precum : *Tannhäuser, Lohengrin, Tristan şi Isolda, Maeştrii cîntăreţi* etc.

[8] *Watt, James* (1736—1819) fizician scoţian, născocitorul maşinii cu aburi

[9] *Franklin, Benjamin* (1706—1790) savant enciclopedist, inventator de prestigiu, mai ales în domeniul electricităţii, a subordonat cercetările sale ştiinţifice necesităţilor de dezvoltare a tehnicii industriale. A fost în acelaşi timp un politician şi un filozof remarcabil, reprezentînd interesele burgheziei americane progresiste. Marx îl preţuieşte pentru faptul de a se fi apropiat de înţelegerea conţinutului noţiunii de valoare în domeniul economiei politice. Eticii ecleziastice, B. Franklin îi opune morala burgheză a egoismului raţional, după care omul este măsura binelui şi a răului

[10] *Pasteur, Louis* (1822—1895) chimist şi microbiolog francez. Cercetările sale în domeniul fermentaţiei alcoo-

ţile, una cîte una, din amorţeala în care erau căzute de secoli, şi Romînia scăpa din ghearele fanarioţilor. Grigorie Ghica, nepot de frate lui Grigorie vodă Ghica al Moldovei (...) şi Ioniţă Sturdza, numiţi de Poartă domni ai Principatelor, erau amîndoi romîni cu naşterea şi cu inima. Boierii începuse a se zice romîni, a vorbi şi a scrie romîneşte şi a se dezbăra de morfologia cuvintelor de felul lui *pliroforisi* [1], *metachirisi* [2], *plictisi*, care se întinsese chiar asupra cuvintelor ca *regularisi* şi *pursuivarisi*.

Şcoli romîneşti de învăţămînt secundar se deschisese în Sfîntu Sava [3] şi în Trisfetitele [4], şi mai mulţi tineri erau trimişi să studieze în Franţa, în Germania şi în Italia, destinaţi ca, la întoarcerea lor în ţară, să predea ştiinţele înalte : filosofia, dreptul, matematicile, ştiinţele naturale şi fizice în limba romînă.

De la zaveră rămaseră în ţară trupe turceşti, un beşli-aga [5] cu cîţiva neferi [6] în fiecare judeţ şi doi baş-beşli-aga [7], unul cu reşedinţa în Bucureşti şi altul în Iaşi. Beilicul [8] după malul stîng al Dîmboviţei de la Jicniţa şi beilicul de lîngă Sfînta Vineri din Iaşi erau cazărmi turceşti.

---

lice au dat un nou impuls cercetărilor chimice, iar studiile lui asupra microbilor au pus bazele microbiologiei moderne, dînd lovitura decisivă atît concepţiei idealiste a vitalismului, cît şi concepţiei materialist vulgare a generaţiei spontanee.

[1] A lămuri

[2] A se folosi, a pofti.

[3] Şcoală cu limba de predare romînă, organizată de Gh. Lazăr, în locul vechii Academii domneşti.

[4] Şcoală înfiinţată în mănăstirea Trei Ierarhi din Iaşi.

[5] *Beşli-aga* — căpitan de beşlii, soldaţi din cavaleria turcească, ce îndeplineau funcţia de curieri domneşti sau de jandarmi.

[6] *Nefer* — soldat din armata turcă.

[7] *Baş-beşli-aga* — mai marele peste un grup de căpitani de beşlii ; în compunere cu cuvinte care denumesc funcţii sau grade, în trecut. *bas* are sensul de „cel mai înalt", „mai marele"

[8] *Beilic* — clădire în care locuiau trimişii Porţii în Ţările Romîne.

Mai tot malul sting al Dunării, pe o depărtare de mai multe kilometri de rîu, era rai al fortărețelor Brăila, Giurgiu, Turnu, Calafat și altor poziții întărite. Dup-atunci a rămas unor sate riverane numirile de Vizir, Mola-Braim, Mola-Scorțaru, Muftiu, Nazîru și altele. Acele sate erau sub imediata protecțiune a unor turci puternici din cetăți ; nici proprietarii, nici autoritatea domnească nu îndrăzneau să calce în acele pămînturi, domenii întinse cari astăzi se arendează fiecare cu sute de mii de franci pe an, precum sunt domeniurile Brăilei și Giurgiu, Moșia-Mare a Ipsilantoaiei, Paraipanu lui Arsake și multe altele pe cari proprietarii lor le părăsise, sau se vindeau pe nimica ca și bălțile, stuhăriile și pădurile din insule, de la cari romînii nu puteau trage nici un venit și se foloseau numai turcii.

Silistra valesi [1], begler-beiul [2] Rumelii, avea mai mare putere în Principate decît domnii. Pe un singur ordin al lui Gavanosoglu către baș-beșli-aga din Iași, a zburat capul boierului moldovan Hasanache, luat fără voia lui vodă, ziua în amiaza mare din curtea domnească unde ocupa funcțiune militară. Grigorie vodă Ghica a trebuit, după cererea lui chehaia-beg [3], să aresteze pe boierul Alecache Villara, care îi era nepot de soră prin căsătoria cu fata lui Rallet, să-l dea pe mîna pașei de la Giurgiu, să-l trimită surghiun la Eski-Zagra, unde a fost deținut mai mulți ani la Zindan.

Pînă pe la 1826, cîrjaliii [4] făceau incursiuni prin țară și veneau pînă la barierile Bucureștilor tăind și pîrjolind.

Principatele erau cu numele și cu faptul grînarul sultanului. Nici un product nu putea să iasă din

---

[1] *Valesi* — guvernator turc.

[2] *Beaier-bei* — guvernator general al unei provincii turcești.

[3] *Chehaia-beg* — intendent al marelui vizir sau al unui pașă turc.

[4] *Cîrjaliu* — hoț, tîlhar.

țară pînă mai întîi nu se aproviziona toate serhaturile[1] cu trebuincioasele garnizoanelor și locuitorilor cetăților dunărene, cu oi, grîu, orz, ovăz, unt, miere, cerviș[2], seu etc., cari se luau de capanlii[3] de la săteni romîni, cu voie, fără voie, pe prețurile ce se fixau pe fiecare an de marele capan din Țarigrad : pe șase lei chila de orz, zece parale ocaua de unt, douăsprezece parale mierea etc.

Guvernorii provinciilor din apropierea Dunării, și mai ales pașii Silistrei, Rusciucului și Vidinului, erau aleși totdeauna dintre turcii cei mai viteji, cei mai ispitiți în războaie și mai dîrji, tot viță de derebeghi[4] de cei de cari tremura chiar saraiul[5] împărătesc, ca Pasvantoglu, Caraosmanoglu, Mustafa Bairactaru, Hussein pașa, Said Mîrza, Tahir Bosnali Gavanosoglu. Ei tractau pe domnii noștri ca pe niște zapcii[6], le trimeteau ordine scrise și verbale, ș-apoi pas să nu le fi urmat. Pentru a zbura capul unui domn era destul să vie în București sau în Iași un capugiu[7] cu un gealat[8], să arate arzul[9] sultanului, și capul domnului era luat în traistă și dus la Țarigrad. Astfel a căzut capul lui Grigorie vodă al Moldovei, al lui Hangerliu, domn al Valahiei.

Într-o călătorie ce am făcut în munți cu poetul Alexandrescu, am găsit la Cloșani în Mehedinți pe unul *Banul Niculae*, țăran cu ițari și cu cojoc, dar

---

[1] *Serhat* — cetate turcească așezată la granița țărilor romîne.

[2] *Cerviș* — grăsime topită, carne conservată în seu topit.

[3] *Capanliu* — negustor care achiziționa alimente pentru armatele turcești.

[4] *Derebeghiu* — principe turc.

[5] *Serai, sarai* — palat al sultanului sau al unor mari dregători turci.

[6] *Zapciu* — slujbaș însărcinat cu strîngerea dărilor.

[7] *Capugiu* — trimis al sultanului în țările romîne, în special, pentru schimbarea domnilor.

[8] *Gealat* — călău.

[9] *Arz* — ordinul sultanului de a schimba sau decapita un domnitor romîn.

cu barba mare și ras la cap, ceea ce-i da un aer de boier. El ne-a povestit cu multă vervă cum ajunsese deodată *ban mare*.

Badea Niculae, clăcaș din satul Băilești din Dolj, fusese scăunaș, adică comisionarul unui turc din Vidin, anume Mustafa, pe seama căruia strîngea zaherea[1] de prin satele vecine pe prețurile capanului. Într-o zi Mustafa dispare din Vidin și bietul Niculae, după ce alergă vreo trei ani căutîndu-l în toate părțile cu răboajele contabilității legate de brîu, află în sfîrșit că acel Mustafa se găsea în Țarigrad. Turcu, în vestita răsculare a ienicerilor contra lui sultan Selim III, ajunsese tare și mare, devenise acel fioros vizir Mustafa Bairactaru, spaima ienicerilor.

Badea Niculae, oltean cutezător, cum îi află de știre, își ia răboajele ș-o pleacă să-l găsească ca să-și încheie socotelile. Ajuns la Țarigrad nu se sperie nici de cavași, nici de capugii, cari îi opreau intrarea conacului vizirial, împinge, răstoarnă și dă năvală drept în odaia lui Mustafa Bairactaru.

Fostul său amic și asociat cum îl vede i s-aruncă în brațe zicîndu-i :

— Bre, Niculae, bine ai venit ! A sosit vremea să te procopsești și tu după urma mea. Rămîi aici să zic să-ți dea tainuri. Voi să te fac om.

— Cum vrei tu, Mustafa — îi răspunde Niculae — să-mi las eu țara, cuprinsul meu unde m-am născut și unde voi să mi se odihnească oasele cînd oi muri ?

— Dacă e așa — îi zice vizirul — spune-mi ce este mai mare acolo la voi ? Aceea voi să fii.

— Apoi, deh ! Mai mare decît toți la noi este vodă, răspunde Niculae.

Turcu, la aceste cuvinte, stă nițel pe gînduri, cu mîna pe barbă, ș-apoi îi zice :

[1] *Zaherea* — provizii pentru armată.

— Vezi, asta o să fie cam cu greu, pentru că la numirile astea de Bogdan-beg [1] și de Iflak-beg [2] se amestecă totdeauna diavolii ceia de elcii [3], scot la maidan fiecare pe cîte un cirac [4], aleargă pe capete ei și dragomanii [5] lor, în sus și-n jos, pe la toate regealele ; fac fel de fel de intrigi, strigă de-ți ia auzul, și aduc mare supărare și năduf sultanului. Dar spune-mi după domn ce vine ?

— Cine să vie ? Vine mitropolit, răspunde Niculae.

— Ei bine, mitropolit să fii ! și ia condeiul să scrie. Niculae, speriat că vrea turcu să-l facă mitropolit, sare strigînd :

— Stai, Mustafa, nu scrie, că eu am nevastă și copii, păcatele mele ! Acolo nu e ca la voi, mitropolitul trebuie să fie călugăr și arhiereu. Cum o să-mi las eu nevasta, să mă duc să mă călugăresc ? Nu fac una ca asta o dată cu capu.

— Dar după mitropolit ce vine ? întrebă iar Mustafa.

— După mitropolit, boier mai mare este banul [6] cel mare.

— Ban mare fii, dar !

Poruncește de-i aduce îndată un caftan și-l îmbracă, îi dă și o scrisoare vizirială către domnul Valahiei.

Niculae ia scrisoarea, o bagă în sîn și o pleacă cu dînsa la București drept la vodă, care citind-o ră-

---

[1] *Bogdan-beg* — nume dat de turci domnului Moldovei (în trecut Moldova era cunoscută și sub denumirea de Bogdania : *bogdan*-moldovean)

[2] *Iflak-beg* — nume dat de turci domnului Munteniei (*Iflak* și *Kara Iflak* — denumire turcească pentru Muntenia)

[3] *Elciu* — reprezentant al unei țări europene pe lîngă Sublima Poartă.

[4] *Cirac* — discipol ; protejat ; slugă de încredere.

[5] *Dragoman* — tălmaciu ; supraveghetor.

[6] *Banul cel mare* — titlul dregătorului domnesc însărcinat cu conducerea treburilor Olteniei ; (aici cu sensul : cel mai înalt rang de boierie.)

mine pe gînduri, că nu era de glumă cu Mustafa Bairactaru. Să nu facă pe Niculae ban mare, își găsea beleaua cu viziru ; să-l facă, își aprindea paie în cap cu boierii țării. Așa s-a hotărît să intre la tocmeală, crezînd că doar l-o împăca cu un zapcilîc, o vătășie[1] de plai, cu o isprăvnicie[2] cel mult ; dar badea Niculae la toate propunerile lui vodă, răspundea, ținînd-o una și bună cu vorba :

— Cum a zis Mustafa !

Vodă, dac-a văzut ș-a văzut că n-o scoate la capătîi, poruncește de-i aduce o cărucioară de poștie, cheamă pe un edecliu și-i dă pe Niculae în seamă să-l ducă în munte la Cloșani, cu ordin către vătaful de plai d-acolo, că nici pasăre măiastră să nu-i afle de știre

Cînd l-am văzut, bietul om trăia de vreo treizeci de ani în Cloșani, uitat cu totul de ai lui, dar iubit și stimat de locuitorii plaiului, carî toți i se închina cu respect și-i zicea : *Banul Niculae.*

Vodă a avut noroc că vizirul Mustafa Bairactaru, strîmtorat de aproape de ieniceri, apărînd pe sultan Mahmud II, nepotul nenorocitului Selim, a preferit mai bine să puie foc prăfăriii, să saie în aer cu palat cu tot, decît să cadă pe mînile ienicerilor.. Așa n-a apucat să afle de renghiul jucat amicului său Niculae, pe care pînă la moarte îl credea ban mare în Țara Romînească.

De altfel înăuntru țărei domnii erau stăpîni și stăpîni absoluți ; tăiau și spînzurau ; rar însă, foarte rar, uzau de această prerogativă ; se mulțumeau a trage supușilor lor, din vreme în vreme, cîte-o falangă[3] bună, avînd, bineînțeles, precauțiunea a așterne postav roșu cînd tălpile erau viță de boier cu caftan

---

[1] *Vătășie de plai* — subprefectură.

[2] *Isprăvnicie* — funcție îndeplinită de un *ispravnic* — șeful administrației și poliției dintr-un județ ; prefectură.

[3] *Falangă* — bătaie aplicată la tălpi.

Pe hoții de cai și pe omorîtori îi trimeteau la Telega, la Slănic sau la Ocnele Mari, sau îi aruncau în cîte-o ocnă părăsită.

Pe borfași îi da prin tîrg, bătîndu-i la spete.

Pe măcelari și pe brutari, cînd îi prindea cu ocaua mică, îi țintuia d-o ureche în mijlocul tîrgului.

Femeile vinovate le espunea în piață legate de un stîlp, cu capul ras.

Pe feciorii de boier, cînd făceau vreo neorînduială sau vreo necuviință, îi poftea la cafea, în odaie la cămăraș, la tufecci-başa [1] sau la baș-ciohodar [2] și acolo li se trăgea cîteva nuiele la tălpi, ca să le vie mintea la cap, ș-apoi surghiun la vreo mănăstire.

Dacă vreun boier prindea prea multă poftă de vorbă, se bănuia sau se dovedea că ținea corespondență cu Țarigradu, se pomenea pe la miezul nopții cu vizita unui edecliu [3] domnesc care-l scula din somn, îl lua în căruța de poștie și-l ducea surghiun la Mărgineni, la Snagov sau la Poiana Mărului ; sau cel puțin îl mărginea în casă sau la moșie cu pază ca să nu comunice cu nimeni. Cînd vina era mai grea, edecliul îl pecetluia ca să nu se poată primeni cît ținea osînda.

Grigorie vodă Ghica, cînd s-a dus la Țarigrad să primească domnia de la sultan, luase cu dînsul pe un boier anume Filip, fiul unui marseliez pribegit, venit cu Ipsilant. Acel Filip făcuse cunoștință cu un împiegat al Porții, și, la întoarcerea sa în țară, scria turcului cele ce se petreceau la domnie, ceea ce aflînd Grigorie vodă Ghica a pus de l-a pecetluit și l-a surghiunit.

Deși domnii aveau fiecare un postelnic [4] pentru relațiunile cu consulii, dar acțiunea acelor funcționari

---

[1] *Tufecci-başa* — comandantul gărzii hospodarului în vremea domnilor fanarioți.

[2] *Baș-ciohodar* — primul cămăraș al domnului.

[3] *Edecliu* — slujitor domnesc, de rang inferior.

[4] *Postelnic* — boier de divan, cu funcția de mareșal al curții și îngrijitor al camerei domniei.

se mărginea mai mult în cele ce privea interesele sudiților[1] străini ; iar cestiunile adevărat politice și internaționale erau tractate mai totdeauna la Țarigrad de reis-efendele[2] Porții cu elcii puterilor interesate. Lucrurile se petreceau totdeauna cam în modul următor :

Mihai vodă Sturdza, pe la anul 1842, ducîndu-se în voiaj în streinătate, încredințase trebile domniei vărului și ministrului său favorit, logofătului[3] Costache Sturdza. Tot p-atunci consulul grecesc, lipsind și el în concediu, lăsase cancelaria consulatului în seamă unui dăscălaș anume Căminarache, om de casă și de masă boierului Sturdza. Grecu, îngîmfat să se vadă el reprezentant de putere europeană, îmbracă haine cusute cu fir, își trîntește în cap o șleapă[4] cu pene, își pune spanga la briu și o pleacă să facă vizită oficială locotenentului de domn. Glumețul Costache Sturdza, cînd îl vede gătit astfel, îl apucă rîsul și-l primește cu : „Ce e asta, caraghiosule ?"

Grecușorul, nemulțumit de o asemenea primire, se supără, părăsește salonul ministrului, se duce la consulat, dă bandiera elinească jos și rupe relațiunile cu guvernul Moldovei, declarînd că s-a făcut ofensă regelui Oton, în persoana reprezentantului său.

Afacerea ajunge la Constantinopol, unde ministrul Greciei aleargă în toate părțile, cerînd reparație de la Poartă și după trei luni de negocieri și intervenire a mai multor puteri amice se hotărăște ca postelnicul cel mare al Moldovei să se ducă în plină uniformă la consulatul elinesc din Iași, să esprime părerea sa de rău pentru neînțelegerea urmată și după aceea să asiste la rădicarea steagului grecesc, care să se facă cu muzică și cu onoruri militare.

---

[1] *Sudit* — cetățean străin care locuia în țările romîne.
[2] *Reis-efendi* — marele cancelar.
[3] *Logofăt* — boier de divan, conducătorul cancelariei domnești.
[4] *Șleapă* — pălărie.

După îndeplinirea acelor formalităţi, grecu, îmbrăcat iar cu uniforma ştiută, se duce să facă vizită locotenentului domnesc, şi atunci marele logofăt îl primeşte cu mîna întinsă, răsturnat într-un fotoliu, zicîndu-i : „Na, mascara, vino de sărută mîna". Grecu i-a sărutat mîna şi astfel s-a închis incidentul. Caminarache a făcut chef mare în ziua aceea, că de trei luni fusese înţărcat de la masa bogată în mîncări bune şi vinuri alese a măreţului boier Costache Sturdza.

Acum vreo cincizeci de ani populaţiunea ţărei se compunea numai de romîni, afară de cîteva sute de familii de greci, venite cele mai multe în urma fanarioţilor, de cîţiva armeni refugiaţi din Turcia ; nemţi foarte puţini (...) ; aşa că pînă pe vremea Regulamentului, locuitorii ţării erau împărţiţi în mai multe categorii sau clase :

1. Clasa ţăranilor de la sate, talpa casei, cum s-ar zice, care plătea dări şi ducea toate sarcinile statului, se deosibea în :

Clăcaşii, aşezaţi pe moşii boiereşti, mănăstireşti sau domneşti. Ei clăcuiau, adică plăteau proprietarului în muncă chiria pămîntului pe care locuiau şi în care se hrăneau ; şi în :

Moşneni sau *rezaşi*, adică proprietari mici, şezători la ţară în pămînturile lor.

2. Cîteva mii de ţigani, robi ai boierilor, ai mănăstirilor sau ai statului.

Aceştia se deosibeau în : (...)

Ţigani de laie, nomazi şi ei, dar aveau şatre sau corturi ; ei se deosibeau, după meseriile ce esersau, în rudari, ursari, cărămidari, fierari, spoitori şi salahori la zidiri. În vremi mai vechi, unii erau aurari şi îşi plăteau birul către vistierie din aurul ce găseau în rîurile de la munte.

Armaşul [1] cel mare avea toată autoritatea asupra robilor statului, strîngea birul de la ei şi uneori profita de salahoria lor ca să-şi facă pe ieftin o căscioară la ţară sau la Bucureşti.

Ţigani de vatră, mai toţi robi boiereşti sau mănăstireşti, erau meseriaşi sau servitori pe la casele stăpînilor şi proprietarilor lor, unde slujeau zi şi noapte, îmbrăcaţi sau despoiaţi, mîncaţi sau nemîncaţi, dar totdeauna desculţi şi bătuţi.

Robii boierilor şi mănăstirilor nu plăteau nimica la stat, erau proprietate absolută a stăpînilor, puteau să-i vîndă cum voiau, în familii sau izolaţi.

3. Boierănaşii, neamurile şi mazilii sau nobilimea cea de la ţară, în care se aflau mulţi din urmaşii domnilor şi boierilor vechi cei mai iluştri, erau scutiţi de dări către stat, dar nu aveau alte prerogative, nici privilegiuri.

4. Populaţiunea oraşelor se compunea de meseriaşi şi negustători, împărţiţi în isnafuri [2] sau corporaţii : croitori, cavafi [3], işlicari [4], curelari, ceaprazari, tabaci [5], braşoveni, gabroveni [6], bogasieri [7], lipscani [8] şi zarafi ; fiecare corporaţie cu starostele său.

5. Cîteva sute de boieri mici, fără barbă, zişi starea a doua şi a treia, între cari se prenumărau : edecliii domneşti, başciohodaru, tufeccii-başa, divictaru [9], ca-

---

[1] *Armaş* — răspunzător cu paza averii domneşti şi boiereşti şi cu păstrarea ordinei.

[2] *Isnaf* — breaslă.

[3] *Cavaf* — cizmar, pantofar ; negustător de încălţăminte.

[4] *Işlicar* — (aici) cel care face sau vinde işlice ; *işlic* — căciulă de blană sau de postav, de diferite mărimi, potrivit rangului celui ce o poartă.

[5] *Tabac* — tăbăcar.

[6] *Gabrovean* — negustor sau meşter de cuţite.

[7] *Bogasier* — negustor de articole de manufactură, mai ales de *bogasin*, pînză folosită pentru căptuşirea hainelor.

[8] *Lipscan* — negustor de articole de manufactură (care se aduceau în trecut de la Lipsca).

[9] *Divictar* — boiernaş care purta călimara domnului.

fegi-başa, stolnici [1], şătrari [2], slugeri [3], medelniceri [4], cluceri [5] de arie etc., pînă la serdari [6], căminari [7] şi cluceri mari.

6. Boieri zişi din starea întîia, boieri cu barbă, ale căror ranguri începea de la agă [8] şi spătar [9], pînă la logofăt al credinţei, treizeci sau patruzeci la număr; dintre aceştia se luau slujbaşii cei înalţi administrativi şi judecătoreşti.

De la logofăt al credinţei în sus, rangurile de logofeţi de Ţara de Sus şi de Ţara de Jos, de vornic [10] de Ţara de Sus şi Ţara de Jos, pînă la ban mare inclusiv, zece sau doisprezece cel mult, formau ceea ce se numea protipendada.

Boierii cei mari purtau contăş [11] şi pe cap gugiuman [12] de samur [13]. Cei halea [14] ţineau dinaintea lui vodă, la ceremonii, bastoane lungi de abanos cu mînerul de fildeş. În ziua cînd cineva îmbrăca caftan de

---

[1] *Stolnic* — dregător avînd grija mesei domneşti.

[2] *Şătrar* — boier care purta grija corturilor unei tabere, în vreme de război.

[3] *Sluger* — dregător care aproviziona curtea domnească şi armata.

[4] *Medelnicer* — boiernaş care ajuta domnului să se spele şi servea bucatele la masă.

[5] *Clucer* — boier care se îngrijea de aprovizionarea curţii domneşti.

[6] *Serdar* — comandant de oaste, în special al corpului de cavalerie.

[7] *Căminar* — slujbaş însărcinat cu strîngerea dărilor pentru băuturile spirtoase.

[8] *Agă* — dregător însărcinat cu menţinerea ordinei publice.

[9] *Spătar* — boier de divan, şeful armatei.

[10] *Vornic* — boier de divan răspunzător de treburile dinlăuntru ale ţării.

[11] *Contăş, contaş* — haină lungă purtată de boieri.

[12] *Gugiuman* — căciulă purtată de domn sau de marii boieri.

[13] *Samur* — animal cu blană preţioasă din pădurile siberiene.

[14] *Halea* (despre boieri) — în dregătorie, în funcţie.

boier mare, era trimis acasă cu alai, călare pe cal domnesc. Acolo îl aştepta berber-başa [1] al curţii care-l rădea, însemnînd cu briciu pe unde să lase să-i crească barba. În tot timpul acestei ceremonii îi bătea în curte meterhaneaua [2] cu surle, cu tobe şi tumbelechiuri [3].

În vîrful piramidei de clase era domnul cu cabaniţă [4], şi cucă [5], sabie, topuz [6] şi tui [7].

Boierii mari şi mici nu numai că nu plăteau nici o dare către stat, dar aveau şi privilegiul de a scuti un număr de dajnici, de la trei pînă la optzeci, după importanţa rangului la care era ajuns ; aceşti scutiţi erau scutelnici [8] şi poslušnici [9] boierilor şi, în loc de a plăti dările lor către stat, le plăteau patronilor boieri, în bani sau în muncă. Regulamentul Organic a desfiinţat acest privilegiu pentru viitor, conservînd acelor ce-l aveau la 1831 o rentă viageră în bani pe care-i primeau de la vistierie, rentă care astăzi este, cred, cu totul stinsă.

Birul către stat se făcea în lude [10]. Marele vistier întocmea tabele pe judeţe, pe plăşi şi pe sate, după trebuinţele ţăranului. Acea tabelă, cum ajungea la sat, obştea se aduna duminica în sobor la uşa biseri-

---

[1] *Berber-başa* — şeful bărbierilor.
[2] *Meterhanea* — muzică militară turcească.
[3] *Tumbelechi* — tobă.
[4] *Cabaniţă* — manta luxoasă purtată de domn şi dregători înalţi, la solemnităţi.
[5] *Cucă* — căciulă purtată de domn şi marii boieri, la ceremonii.
[6] *Topuz* — măciucă avînd capul îmbrăcat în argint şi împodobit cu pietre preţioase.
[7] *Tui* — steag turcesc.
[8] *Scutelnic* — slujbaş domnesc scutit de dări ; ostaş care nu era plătit, dar era scutit de biruri.
[9] *Poslušnic* — slujitor al unei mănăstiri sau al unui boier, scutit de dări.
[10] *Lude* — bir fixat asupra unei obşte.

cei și făcea cislă [1], puind asupra fiecărui sătean o dare potrivită cu starea și cu puterea sa.

Veniturile celelalte, otcupurile [2] sau huzmeturile [3], precum oieritul, vinariciul, vămile, ocnele și altele se vindeau la mezat de marele vistier și se adjudecau acelor cari ofereau prețurile cele mai favorabile. Acei antreprenori sau otcupcii erau cei mai mulți armeni și greci, oameni veniți cu domnii fanarioți din părțile Turciei : un becer [4] sau cuparu [5] Manolache, un Polisache, un Manuc sau un Privilegiu ; aceștia, întinzînd bine sfoara, se îmbogățeau în doi-trei ani. Mulți din pretinșii noștri nobili de astăzi, cărora nu le ajungi cu strămurarea [6] la nas, datoresc celebritatea și averea lor otcupurilor.

Erau unele funcțiuni publice fără leafă ; remunerația titularului era lăsată în seama vredniciei sale, s-o facă cît putea mai lucrativă.

Logofătul Fănică, împiegat al hatmaniei [7], care era unul din amploiații de această categorie, într-o dimineață, după ce se răsese bine pe obraz și pe cap, și se spălase, ieșise în curte. legase un căpătîi al taclitului [8] de clanța ușii și se încingea peste antiriu, învîrtindu-se și strîngîndu-se în brîu, cînd un ceauș [9] îi aduce înainte doi împricinați să-i judece. Unul se jăluia că, tras în gazdă la un han de la capul Podu-

[1] *Cislă* — partea ce revenea fiecărui membru al unei obști, dintr-o sumă ce trebuia plătită în comun ; darea era fixată de obștea satului pe indivizi, proporțional cu averea fiecăruia.

[2] *Otcup* — venit realizat din arendarea unui bun al statului

[3] *Huzmet* — venit realizat de pe urma diverselor dări.

[4] *Becer* — supraveghetor al bucătăriei domnești ; bucătar domnesc.

[5] *Cupar* — slujbaș domnesc, ajutor al paharnicului.

[6] *Strămurare* — băț ascuțit, prăjină cu vîrf de fier.

[7] *Hătmănie* — funcția de *hatman* — boier de divan însărcinat cu comanda întregii oștiri.

[8] *Taclit* — brîu purtat de boieri, după moda turcească.

[9] *Ceauș* — aprod, curier ; vătaf.

lui Mogoșoaii, cînd s-a sculat a doua zi, nu și-a mai găsit cizmele, furt despre care acuza pe un alt călător care dormise într-o odaie cu dînsul.

— Ai auzit tu, mă? zice logofătul Fănică, adresîndu-se către părît, de ce ai furat cizmele? Să le dai omului înapoi, că te ia dracu!

Părîtul se apăra tăgăduind; atunci logofătul Fănică se întoarce către părîș și-i zice:

— Auzi, că de unde să ți le dea, dacă nu ți le-a furat el?

Și, după ce unul repetează de vreo trei-patru ori că acela îi furase cizmele, și celalalt tăgăduiește, logofătul Fănică închide dezbaterile, zicînd ceaușului:

— Ai! ia-i ceauș! Am înțeles pricina; închide-i pe amîndoi la gros, să dea fiecare cîte cinci lei, și dacă nu au parale, să le iei epingelele[1].

Dreptatea s-a făcut într-un minut, dar nici pînă azi nu se știe cine a furat cizmele călătorului.

Pe vremile acelea, și pînă mai încoace, nu esistau în țară nici șosele, nici poduri peste gîrle; la cea mai mică viitură de ape comunicațiunile încetau, la malurile vadurilor stau carăle și căruțele adunate ca la bîlci, cîte-o săptămînă, așteptînd să scază apa, să poată trece. Vara, cînd era uscat și iarna pe pîrtie, caii de poștie, mici și slabi ca niște pisici, zburau cu trăsura după ei cu o iuțeală de douăzeci și douăzeci și cinci de kilometri pe oră, pe cînd toamna și primăvara, cînd era pămîntul desfundat de ploi, d-abia puteau lua o poștă într-o zi, și acea cu vai cu chiu, cu gură multă și cu bice bune. Cine-și mai aduce aminte astăzi de noroiul adînc de un cot din zăvoiul Orbului, sau de vestitul Codru Herții în care pocnea picioarele cailor și lăsau tipar la fiecare pas!

Mulți ieșeni poate că n-au uitat timpii dintîi ai Unirei Principatelor, cînd, pentru a veni toamna la Cameră la București, luau mai bine drumul pe la Cer-

[1] *Ipingea, epingea* — manta bărbătească împodobită cu găitane.

năuți, Lemberg, Viena și Pesta, de unde se puneau în vapor și veneau pe la Giurgiu, decît a veni d-a dreptul pe la Focșani și Buzău.

A călători noaptea nici vorbă, căci trebuia să tragi la gazdă cînd era încă soarele de-o suliță sus pe cer, dacă nu voiai să faci cunoștință cu vreun Grozea, un Petraru, un Tunsu sau Belivacă (...) [1].

Am văzut pe baș-beșli-aga părăsind cazarma beiliculuí și ieșind cu trupele sale pe la bariera Șerban vodă, pe cînd, pe la bariera Moșilor, generalul Roth intra în București cu avangarda rusească.

Am văzut țara guvernată de Pahlen [2], de Zaltuhin [3] și de Kisselef [4].

Puneam noaptea urechea pe pămînt la Ghergani și număram tunurile cari băteau Silistra.

Am pomenit domnia lui Grigorie vodă Ghica și pe a frate-so Alexandru vodă, domnia lui Bibescu cu căpitan Costache chehaia [5], ucenicu și imitatorul Pazarnicului.

Pe atunci scriitorii cancelariilor se ziceau *piseri*, șefii de serviciu *nacealnici*, masa sau biroul se numea *stol* și șeful de masă *stol-nacealnic ;* scriptele cancelariei se numeau *ciorna* [6], *sprafca* [7], *otnoșenie* [8], *pricaz* [9]

[1] *Grozea, Petraru, Tunsu, Belivacă* — numele unor haiduci ; despre Tunsu vezi scrisoarea *Tunsu și Jianu* a lui I. Ghica, despre *Grozea* poezia lui V. Alecsandri *Groza.*

[2] *Pahlen, Petru Petrovici* (1778—1864) general rus, comandant al armatelor țariste în țările romîne (1828), în timpului războiului ruso-turc.

[3] *Zaltuhin, Petre Pavlovici,* general rus, președintele divanului din Moldova în vremea ocupației rusești, în 1828.

[4] *Kisseleff, Pavel Dimitrievici* (1788—1872) general rus care, — începînd din 1829, — este comandant al armatelor de ocupație, apoi guvernator general al țărilor romîne. Sub supravegherea sa au fost redactate *Regulamentele Organice.*

[5] *Chehaia* — șef de poștă ; funcționar vamal.

[6] *Ciornă* — concept, lucrare în primă redactare.

[7] *Sprafca* — cercetare, anchetă.

[8] *Otnoșenie* — raport, adresă oficială.

[9] *Pricaz* — ordin.

și *sdelca* [1]; ofițerii se numeau *prapurici* [2], *porucici* [3], *polcovnici* [4] și *pot-polcovnici* [5].

Am asistat la înființarea Societății literare și Societății „Frăția" și la răscularea de la 1848.

Am văzut îndoita alegere a lui Cuza vodă, proclamarea Unirei Principatelor și lovitura de stat [6].

Am asistat la noaptea de 11 fevruarie [7], apoi la declararea independinței Romîniei (...).

În epoca de tranziție prin care a trebuit să trecem ca să ieșim din starea de umilință în care eram căzuți și să ne rădicăm la o viață civilă și politică, am putut avea multe și mari decepțiuni, am putut întîlni în cale fel de fel de caractere : oameni, unii slabi de înger, cari la momentul chemărei au lipsit de la datoria lor, alții, regretînd o stare de lucruri în care trăise, care le convenea și le profita poate, se uita cu dor la trecutul țărei ; pe alții îngrijați de repegiunea cu care se succedau aspirațiunile și exigențele naționale rămîneau înapoi ; pe mulți îngîmfați de succesele națiunei, la cari nici cu gîndul nu gîndise, își atribuiau lor tot meritul, fără a voi să recunoască cea mai mică participare nici mersului natural al lucrărilor, nici împrejurărilor dinafară. Am putut vedea oameni orbiți de invidie sau de ambiție cari nu au cruțat nici intriga, nici clevetirea, pentru a ajunge sau pentru a se susține la putere sau la favoare, sau pentru a-și face o popularitate.

Dar numărul tuturor acestora se pierde în negura mulțimei, și-apoi chiar lor nu li se poate imputa lipsa de patriotism, pentru că, la timpi de cumpănă grea,

[1] *Sdelca* — contract.
[2] *Praporgic, prapurcic* — sublocotenent.
[3] *Parucic, porucic* — locotenent.
[4] *Polcovnic* — colonel.
[5] *Pot-polcovnic* — locotenent-colonel.
[6] Dizolvarea Adunării Naționale, la 2 mai 1864, de către Cuza și Kogălniceanu, în vederea înfăptuirii reformei agrare.
[7] Se referă la complotul din noaptea de 11 februarie 1866, care a dus la detronarea lui Cuza.

i-am văzut pe toți unindu-se cu trupul și cu sufletul la glasul țărei.

„Fericiți sînteți voi, tinerilor romîni, ne zicea Michelet ; în țara voastră totul e de făcut, fiecare din voi se poate distinge și chiar ilustra prin fapte patriotice și mărețe".

Pe cînd Michelet rostea aceste cuvinte, numele de romîn nu trecea încă dincolo de Carpați și de Dunăre ; mulți din tinerii noștri aflați la studii în Viena, în Münich sau în Paris, se credeau umiliți d-a aparține unei naționalități necunoscute în lumea europeană. Le era rușine chiar de numele lor de familie și de botez ; fiii lui Ion, lui Gheorghe sau lui Ilie se porecleau Ioanidi, Gheorghiadi sau Iliadi. Astăzi își zic romînește Ionescu, Gheorghescu și Iliescu (...). Chiar francezii, în mijlocul cărora trăia sute de tineri romîni, ne numea pînă acu vreo douăzeci de ani valac și moldav sau valav și moldac sau, cu un singur cuvînt, moldovalac, iar țărei îi zicea Moldavie, Valachie, Moldaquie, Valavie și, cu un singur cuvînt, Moldovalachie.

Astăzi numele de romîn și de Romînie, ca națiune și ca stat, sunt cunoscute în toate colțurile lumei civilizate, și orice fiu al patriei îl poartă cu mîndrie.

Din natura lui, romînul este modest, chiar sfiicios, aș putea zice ; și de i se poate imputa ceva, ar fi că nu are destulă încredere într-însul. El prețuiește mai mult decît pare ; nu este nici lăudăros, nici pretențios. Ori de cîte ori am văzut la noi în țară un fanfaron, un om care se crede mai mult decît este, un om care să pretinză că le știe și le poate toate, am avut ocazie să mă conving că era viță de strein.

Cînd era vorba d-a se înființa Curtea de casație, mulți din oamenii noștri politici se întrebau unde o să găsim douăzeci de legiști învățați și ispitiți, cu cari să se poată pune în mișcare o asemenea înaltă instituțiune ; și mai toți deputații sta la gînduri dinaintea acelui argument. Nevoia ne-a silit să îndrăznim, și Curtea noastră de casație nu este mai jos în lumini

și capacitate decît instituțiunile de același ordin din țările cele mai înaintate în știința dreptului.

A fost un timp, și nu prea demult, cînd corespondența în streinătate se făcea prin cancelaria rusească și austriacă, care lua scrisorile și pachetele noastre de le espeduia cu o espediție organizată în toată forma la noi în țară, cu biurouri în toate orașele noastre. Reprezentanții puterilor streine se împotriveau la ideea de a se trece acest serviciu la poșta romînă. „Unde vă sunt — îmi zicea unul din consuli — oamenii speciali, capabili și esperimentați, cărora să le putem încredința corespondența noastră diplomatică și interesele supușilor noștri?" Am răspuns acelui diplomat că, precum am putut învăța calculul diferențial și integral, așa că manipulăm funcțiunile

$$\frac{dx}{dy} \text{ și } \int \frac{dx}{dy},$$

tot așa de bine ca și Delaunay și Puiseux, nu mai puțin eram siguri a învăța, dacă nu în cîteva săptămîni, dar în cîteva luni, a manipula primirea, espeduirea și distribuirea scrisorilor și pachetelor ca și impiegații poștei rusești și austriace. Nevoia ne-a silit să luăm asupră-ne acest serviciu, și chiar de la început el s-a făcut într-un mod satisfăcător; și astăzi nimeni nu-i poate nega dreptul de a se compara și a rivaliza cu serviciile telegrafo-postale cele mai bine organizate.

„Voiți să răscumpărați drumurile de fier — zicea un senator — dar unde vă sunt oamenii cari să știe a le administra, unde o să găsiți impiegați capabili să le puie în mișcare, unde vă sunt inginerii cari să le poată repara la trebuință?" Dinaintea unor asemenea argumente mulți stau pe gînduri să voteze alb sau negru. Dar nevoia ne-a silit să luăm pe seama statului rezoul cel mai lung; și putem zice că, chiar

din ziua dintîi, serviciul s-a făcut în toată regula și în toată securitatea, cu împiegați romîni ; și nimeni nu poate tăgădui că liniile au fost totdeauna în bună stare, fără a regreta administrațiunile anterioare ale lui Strussberg [1], Bleichröder [2] sau *Staat's Bahn* [3].

Nu voi pretinde că tot ce s-a făcut în țara noastră de un sfert de secol încoace este perfect, dar îmi permit a observa pesimiștilor și impacienților că nici o țară din lume n-a progresat așa de mult ca țara noastră într-un așa de scurt timp, și că orice progres începe printr-o stare neguroasă și plină de nedomiriri ; stare de care unii dibaci știu a se folosi, aceasta mai ales cînd progresul se operează de jos în sus ; de aceea este totdeauna bine ca impulsiunea și conducerea reformelor prin cari trece o națiune să vie de la clasele de sus, de la clasele luminate ; de la acelea să proceadă spiritul de inovațiune, să nu aștepte ca inițiativa reformelor necesare să pornească de jos, căci atunci clasa numeroasă pierde spiritul de conservațiune care trebuie să domine totdeauna la bază și societatea intră într-o perioadă de agitațiune care anevoie se poate astîmpăra.

Oamenii pe cari instituțiunile, împrejurările sau educațiunea i-a pus în fruntea unei națiuni sunt datori să fie înainte-mergătorii ei, să nu caute niciodată să împiedice mersul progresului, ci să lase toată latitudinea și toată libertatea inițiativei individuale, mai ales în ceea ce privește industria și comerțul, căci ele nu se pot conduce decît numai de luminile știin-

[1] *Strussberg, Berthel Henry* (1823—1884) om de afaceri german ; a condus consorțiul care a construit căi ferate în Romînia. Prin complicitate cu monarhul cointeresat, a făcut cu acest prilej afaceri scandaloase.

[2] *Bleichröder, Gerson* (1822—1893) bancher german care a mijlocit statului burghezo-moșieresc contractarea unor împrumuturi externe de pe urma cărora a avut beneficii însemnate.

[3] *Staat's Bahn* — Calea ferată de stat.

ţei cari singure pot arăta drumul care conduce pe om a deveni folositor şi necesar societăţei în care trăieşte.

Nimeni nu are dreptul d-a opri omenirea din mersul ei progresiv care este tras de natura fizică şi morală a omului ; nimeni nu are dreptul d-a-i impune sisteme oricît de geniale ar fi acele combinaţiuni. Să te ferească Dumnezeu de omul care n-a citit decît o carte ; acela ajunge mai curînd sau mai tîrziu la o sistemă absolută, merge pînă a voi să prefacă societatea după capul său, după ideile ce şi-a format ; uită adevărurile sociale cele mai fundamentale, uită că progresul moral este libertatea şi că progresul material este de a produce cît se poate mai ieftin, d-a pune pe om în stare bună şi a-i crea timp de a-şi rădica gîndirea mai sus de mulţumiri materiale.

Omul la tinereţe trăieşte cu speranţe şi la bătrîneţe trăieşte cu suveniri.

Plăcută este tinereţea cu cortegiul ei luminos şi înflorit de cugetări înalte şi de iluziuni plăcute, şi frumoasă a fost tinereţea oamenilor generaţiunei din care am făcut parte, generaţie care a trăit cu mintea aţintită la fapte mari şi patriotice, plină de speranţe, de credinţă în Dumnezeu şi în viitorul Romîniei ; hrănită cu aspiraţiuni înalte, din cari multe, graţie împrejurărilor şi stăruinţei oamenilor de bine, am putut a le vedea realizate una după alta ; izbînde cari au lăsat bătrineţelor noastre suveniri plăcute şi au deschis generaţiilor celor tinere un cîmp întins şi luminos de speranţe şi mai măreţe şi mai glorioase ; generaţie care a urmat de aproape după deşteptarea romînismului din letargia în care îl afundase grecismul fanariot ce începuse a prinde coajă şi năbuşa naţionalitatea noastră, precum apasă astăzi asupra romînilor din Tesalia, din Epir, din Macedonia şi asupra albanezilor.

Cît îmi place în orele mele de izolare să-mi aduc aminte de unii din oamenii cu cari am trăit alături,

pe care i-am văzut luptînd cu abnegațiune și curaj pentru redobîndirea drepturilor țărei și pentru libertate ! Găsesc o mulțumire nespusă a-mi rememora faptele și cuvintele lor și a le binecuvînta numele și memoria.

Într-o seară lungă de iarnă, pe cînd ninsoarea bătea în geamuri, așezați pe jățuri la gura sobei, dinaintea unei flacări dulci și luminoase, am petrecut ore întregi și plăcute cu amicul Vasile Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre din tinerețe. Se apropia de ziuă cînd ne-am adus aminte de camerile noastre de culcat, și ne-am despărțit găsindu-ne amîndoi la un gînd, zicîndu-ne :

„De ce nu ne-am scrie unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într-astă-seară ; poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr-acei cari n-au trăit p-acele vremi ?"

Și astfel am început o corespondență, deși adesea întreruptă, dar pe care am reînnoit-o de cîte ori ocupațiunile ne-au permis ; corespondență în care ne-am ferit de orice invective, fără însă a ne abate niciodată a spune adevărul.

ION GHICA

BCU IAȘI CENTRALĂ

CLUCERUL ALECU GHEORGHESCU

București, mai 1879

Iubite amice,

Alaltăseară, pornind de la gara ta[1], adormisem adînc, legănat de valurile ascuțite ale liniilor de fier Strussberg ; trei locuri de o parte a vagonului erau la dispoziția capului și picioarelor mele ; cînd, pe la miezul nopții, mă simții scuturat de o mînă viguroasă : era conductorul care intervenea în favorul dreptului bine plătit al unui călător îmbarcat la Mărășești ; recunoscui dreptatea invocată și mă ghemuiam în limitele tichetului meu, căutînd să apuc de picior somnul ce fugea, cînd aud un glas care se îngîna în scuze pentru supărarea ce-mi adusese și mă silea să răspund, ca om bine crescut, la asemenea politeță prin cuvintele banale : „Nu face nimica, domnule", „Eram deștept", „Sunt foarte bine", „Nu dormeam", „Erai în dreptul dumitale" etc.

Dar noul venit începu o conversație :

— Știi, cucoane Iancule, că nu te mai cunoșteam ? Ai albit de tot de cînd nu te-am mai văzut.

La aceste cuvinte, simțindu-mă cam atins la amorul meu propriu, îi răspunsei cu oarecare amărăciune :

— Dar îmi pare, domnule, că barba dumitale nu are nicidecum dreptul d-a invidia pe a mea, că este, mi se pare, și mai lungă și mai albă.

— Ce are a face ! îmi ripostă el, dar dumneata ești un copil pe lîngă mine.

[1] Gara Mircești.

Noul venit în vagon era un bătrîn bine conservat, grăscean și rumen la obraz, căruia nu i-aș fi dat nici șasezeci de ani.

— Eu te-am mai sculat o dată din somn ; eram tînăr atunci și d-ta erai copil ca de vro opt-nouă anișori. Cuconul Tache, răposatul tatăl dumitale, era ispravnic la Focșani ; eu am fost trimis de am ridicat în fiare pe clucerul Alecu Gheorghescu, tovarășul dumnealui la isprăvnicie. P-atunci erau cîte doi ispravnici de fiecare județ, unul peste partea administrativă și celalalt pentru partea judecătorească, și amîndoi ispravnicii în pricini grele judecau împreună, formînd un fel de tribunal. Ce vremuri erau pe atunci ! Clucerul Alecu făcuse mîncătorii, abuzuri sau prevaricațiuni, cum se zice astăzi...

Înțelegi, amice, că la aceste cuvinte somnul meu, dulcele meu somn, a zburat în fuga mare și nici nu m-am mai gîndit a-l prinde. Și, în loc de a închide pleoapele, am dat drumul limbei, începînd la întrebări :

— Ia spune-mi, mă rog, cum ai ridicat în fiare pe acel ispravnic ?

— Eram edecliu și aveam odaie în curtea domnească, alături cu odaia lui tufecci-bașa, lîngă ogeacul neferilor ; la stînga, sub scară, ședea răposatul Măciucă, Dumnezeu să-l ierte, baș-ciohodar și mîna dreaptă a lui vodă, cum s-ar zice astăzi întîiul aghiotant domnesc, om drept și plin de bun simț.

Într-o noapte, după slujba curții, mă așezasem pe somn, cînd numai ce aud ciocănind la ușă și un glas care-mi striga : „Te cheamă vodă". Nu știu nici cum am sărit din pat, nici cînd m-am îmbrăcat ; într-o clipă îmi trîntisem cizmele cele galbene, binișul, legătura la cap și hangerul la briu, și eram la ușa iataculuí domnesc. Baș-ciohodarul tocmai ieșea din odaie de la vodă și-mi zise repede : „Ai mai iute, că te cheamă vodă, și să te văd Niculae !"

Răposatul Măciucă era oltean ca și mine și puțintel cam rudă după mamă.

Cînd am intrat în iatac la vodă, era șapte ceasuri, sau, cum s-ar zice astăzi, o oră după miezul nopții. Vodă era cu ghicelic [1] de noapte pe cap și cu o scurteică lungă de pambriu [2] verde, îmblănită cu pacea [3] de samur ; o făclie galbenă ardea într-un sfeșnic mare de argint dinaintea icoanelor. Cum intru în odaie, vodă se întoarce către mine și-mi zice cu un glas gros și răstit :

„Tu ești Niculae Păunel ?"

„Eu, măria ta."

„De mult ești la curte ?"

„Numai de un an, măria ta."

„Măciucă mi-a spus că ești harnic și cinstit. Ce slujbă ai îndeplinit pîn-acum ?"

„Nici una, măria ta, decît că acum trei luni am întovărășit pe nenea Negreanu tufecci-basa, cînd a prins pe Ghiță Cuțui."

„Ia plicul de pe mescioară, pecetluiește-l cu pecetea de pe tăvița cu călimările, și să pleci îndată la Focșani, să-l dai în mîna nepotu-meu Tache, ispravnicul, fără să te simță nici pasărea măiastră. Bagă de seamă că ai să-mi aduci pe clucerul Alecu Gheorghescu în fiare ; poimîne pe vremea asta să fii cu el la scara domnească. De cumva ți-o scăpa, mai bine să te duci să te înec decît să dai ochi cu mine."

Grigorie vodă Ghica era un om mărunțel, barba potrivită în apărătoare și cănită, mai mult roșie decît galbenă, mustățile roșii trase în jos și despărțite sub nas prin două-trei muchi de brici, ras pe obraz pe lîngă barbă ; ochii vii, glas răstit și gros ; el era un om cu foarte puțină învățătură și trecea între boieri ca unul din cei mai neînsemnați, deși fusese de mai multe ori agă, spătar și chiar vistier și ban mare.

---

[1] *Ghicelic* — căciuliță, tichiuță.
[2] *Pambriu* — stofă fină de lînă.
[3] *Pacea* — blană de la picioarele unui animal.

El s-a suit pe scaunul domniei la 6 octobre anul 1822, trei ani după vestitul Caragea şi îndată după zaveră, după uciderea slugerului Tudor, eroul care, indignat de jafurile oamenilor lui Ipsilant — cari din insurgenţi în contra turcilor se prefăcuseră în cete de hoţi, prădînd drumurile şi moşiile — intrase în corespondenţă cu Silistra valesi prin cancelarul consulatului nemţesc, bătrînul Udriski, arătînd turcilor că răzvrătirea din Ţara Romînească nu era în contra turcilor, ci în contra fanarioţilor cari sărăciseră pe bieţii locuitori. Atunci chehaia-beg, care şi intrase în Bucureşti cu oştire turcească, a invitat pe boierii cari mai rămăsese în ţară să trimită pe cîţiva dintr-înşii la Poartă, ca să arete sultanului păsurile ţării. Adunîndu-se între dînşii, ei au ales pentru această misiune pe banul Barbu Văcărescu, pe logofătul Mihăiţă Filipescu şi pe banul Grigorie Ghica, cari, ajungînd la Ţarigrad şi espunînd starea ţării şi trebuinţele ei, sultanul a numit pe banul Grigorie Ghica domn, deodată cu Ioniţă Sturdza în Moldova. Poarta nu mai avea încredere în fanarioţi. Ghica Grigorie, viind la domnie, a găsit ţara secată cu totul în belşugul ei, înecată în datorii ; boierii şi negustorii pribegiţi în toate părţile şi răscoale pretutindeni : în sate, în oraşe şi pe drumuri.

Ghica Grigorie, care-şi iubea ţara, a luat sarcina de-a stărpi jafurile boierilor şi ale ciocoilor cari de la Caragea ajunsese fără frîu ; capul nu-l tăia prea mult, dar cînd avea cîte o pricină grea, chema de se sfătuia cu trei oameni : cu vornicul Costache Cîmpineanu, clucerul Chiriac şi cu baş-ciohodaru Măciucă. După ce-i auzea pe fiecare în parte, se culca, dormea un somn bun şi pe la miezul nopţii se scula, aprindea la candelă făclia din Vinerea Paştilor de la epitaf, cădea în genuchi dinaintea iconostasului şi se ruga lui Dumnezeu ca să-l lumineze. Astfel a domnit el şapte ani şi ajunsese să tremure boierii cei răi şi ciocoii. Cît a domnit el a fost bine pentru toţi, liniştea

domnea în țară ; pînea și carnea bună, ieftină ; toată lumea, negustor, meseriaș și țăran, mînca, bea și chiuia ; veselie pretutindeni. El a deschis școalele românești și a gonit pe egumenii greci.

În noaptea cînd m-a chemat vodă, mi se făcea ziuă la poștă la Șindrilița, în cărucioara care se schimba din poștă în poștă și care ajungea totdeauna numai în trei roate. Pe la aprinsul luminărilor, în ziua de patruzeci de mucenici, îmbrăcat tiptil, eram introdus ca călugăr în odaia răposatului coconu Tache, tatăl dumitale ; parcă-l văz pe marginea patului, lîngă scaunul cu două lumînări de seu în două sfeșnice de alamă cu mucări. Condicaru în picioare îi citea jălbile, întingînd din vreme în vreme condeiul de peană de gîscă în călimările de la briu, ca să scrie hotărîrea ispravnicului ; îndată ce condicarul Nicolae Sprînceanu, cum îi zicea lui Ipătescu, mai în urmă bărbatul eroinei de la 1848, scrise hotărîrea ispravnicului, cuconu Tache se uită la mine întrebîndu-mă :

„De la schit ești, părințele ?"

„Sunt de la Poiana Mărului, am o jalbă."

Și mă apropiai de mescioara cu lumînările și-i pusei plicul domnesc în poală, cu pecetea în sus, potrivind să nu o zărească condicarul. Ispravnicul, îndată ce văzu pecetea, o și recunoscu, dar îmi zise :

„Ha, este de la părintele egumen !"

Și dete ordin condicarului și stegarului, care mă băgase în casă, să ne lase singuri.

Despecetlui plicul cu grabă, îl citi și văzui că i se înveseli obrazul și-mi zise :

„Vezi, numai așa dacă nu s-or stîrpi mîncătoriile și angaralele, să se învețe minte ciocoii ; pînă n-o băga ciliva în ocna părăsită, ei tot cred că vodă glumește. Clucerul Alecu nu este acum în oraș, s-a dus după lude în plasa Tohani, dar trebuie să vie astă-seară ; du-te de te odihnește, că te chem eu la vreme."

Bătu în palme și porunci feciorului să-mi aștearnă în odaia copiilor ; m-am dus de m-am culcat în odaia

d-voastre. Sunt d-atunci 55 ani, cucoane Iancule. D-abia mă furase somnul, cînd auzii trăsnete și pleosnete și doi surugii bătăioși cari urlau de ți se părea că cînta ; peste un minut auzii și glasul lui cuconu Tache :

„Ai, scoală c-a venit cluceru."

Porniram amîndoi pe jos spre casa clucerului la care, în urma noastră, ceaușul de slujitori înșiruia oameni de jur împrejur ; cînd ajunserăm în pridvor, cuconu Tache intră în casă zicîndu-mi :

„Așteaptă aci pînă te-oi chema eu, și atunci să intri în odaie cu doi stegari."

Din pridvor se vedea pe fereastră foarte bine în odaia cluceruiui, luminată cu trei părechi de lumînări ; o grămadă de mosafiri se și așezaseră la ghiordum [1] cu cluceru în mijloc răsturnat pe sofa. Cînd intră cuconu Tache, se sculară toți în sus, dar dumnealui luă pe cluceru de mînă și-l trase în odaia d-alături ; după vro cinci minute auzii că mă cheamă, mă luai îndată după glas și intrai în iatacul boierului. Cluceru ținea porunca domnească în mînă, și dinții îi clănțăneau în gură. Cum intrai, cuconul Tache îmi zise :

„Îndeplinește porunca lui vodă."

Atunci luai fiarele din mîna stegarului, mă plecai și le pusei clucerului de picioare ; în cinci minute eram pe drum cu două cărucioare de poștă, într-una eu cu ispravnicul în fiare, și în cealaltă doi arnăuți cu pistoalele încărcate, cărora li se dedese porunca să dea să-l omoare, dacă o căuta cumva să scape.

Cînd ieșeam din Focșani, răsărea luna ; nici gură de surugiu, nici plesnitură de bici, dar cărucioarele mele fugeau ca năluca cu umbra după ele, și seara, cînd bătea meterhaneaua, mă dam jos din cărucioară și intram cu ispravnicul meu în odaia lui Măciucă, unde am așteptat pînă s-a sculat vodă de la masă, pînă s-a culcat beizadelele, s-a osteiat lumea din curte și au ieșit una după alta caleștile cu masalale [2] a spă-

[1] *Ghiordum* — numele unui joc de cărți.

[2] *Masala* — torță folosită la luminat (pe străzi) ; facă.

tarului, a aghii și a ispravnicului de curte ; atunci intră răposatul Măciucă și-mi zise : „Ai sus".

Cînd am intrat în odaia lui vodă, Măciucă înainte, după el cluceru cu fiarele de picioare și eu după dînsul, vodă, care sta răsturnat pe sofa cu mînile încrucișate sub cap și cu picioarele unul peste altul grămădit, se sculă drept în picioare și, adresîndu-se răstit și necăjit către cluceru :

„Nu ți-e rușine, slugă necredincioasă și boier zăcaș ?" [1]

Și întorcîndu-se către mine, îmi zise :

„Te fac divictar."

Măciucă îmi făcu semn să ies și cînd trecui pe lîngă dînsul îmi zise încet :

„Trimite-mi sus patru ciohodari."

Ce s-o mai fi petrecut după aceea nu știu, dar după ce m-am culcat, pare că auzeam prin somn un glas care se văita strigînd : „Iartă-mă, măria ta ! Cine o mai face ca mine, ca mine să pață".

A doua zi pînă în ziuă, clucerul era pornit surghiun la Snagov cu cămașa pecetluită pe el (...).

Cînd eram pe la 1829 la Craiova, l-am văzut de gît cu generalul Roth, juca cărți cu mile de galbeni, căci era peste proviant [2].

ION GHICA

---

[1] *Zăcaș* — om rău și ascuns.
[2] *Proviant* — alimente, provizii pentru armată.

DIN VREMEA LUI CARAGEA

Bucureşti, noiembrie 1879

Amice.

Mazilia lui Ispilant şi a lui Moruz, unul din domnia Valahiei şi celalalt din scaunul Moldovei, înainte de împlinirea celor şapte ani stipulaţi în Tractatul de la Kuciuc-Kainargi,[1] adăogîndu-se la alte pricini de gălceavă ce împăratul Alexandru căuta sultanului, a adus războiul de la 1806 ; şi după şase ani de luptă crîncenă în care victoriile se precumpăneau, puterile Europei, căşunînd asupra Porţii, au silit-o să încheie pace (. . .) iar după încheierea păcii de la Bucureşti, contele Metternich, profitînd de încurcătura în care se găsea Rusia pe malurile Moscovei, a împins la domnia Ţării Romîneşti pe Iancu Caragea, amicul şi protegiatul cavalerului de Gentz. Dar, cu toată stăruinţa internunciului[2] la Constantinopole, sultanul nu a voit să-i dea domnia pînă ce mai întîi nu l-a asigurat Caragea că-şi va da demisia după trei ani. Pe de o parte suzeranul căta să eludeze stipulaţiunea de domnie pe şapte ani, şi pe de alta voia să aibă pe grec la mînă.

După mai multe străgăneli cu *inşaala*[3], cu *pechei*[4] şi cu *bacalum*[5], pe la sfîrşitul lui octombre, Caragea a putut ieşi din Constantinopol şi în ziua de sf. Spi-

[1] Tratatul de pace de la Kuciuc-Kainargi (1774) a consfinţit victoria Rusiei împotriva Turciei în războiul purtat între 1768—1774.

[2] *Internunţiu, internunciu* — trimis extraordinar al papei pe lîngă un guvern.

[3] *Inşaala* (turc.) — poate.

[4] *Pechei* (turc.) — foarte bine.

[5] *Bacalum* (turc.) — să vedem.

ridon al anului 1812 el şi-a făcut intrarea în Bucureşti cu alai domnesc, călare pe *tabla-başa* [1], în sunetul clopotelor, al surlelor şi tobelor. După ce a descălecat la Sfîntul Spiridon cel Nou din Podul Beilicului (astăzi calea Şerban vodă), s-a dus de s-a miruit în biserica Curtea Veche, după obicei.

Sosirea acestui domn în Bucureşti a fost semnalul a mari calamităţi pentru ţară ! Chiar în noaptea instalării sale, palatul domnesc de la Mihai vodă din Dealul Spirii a ars pînă în temelie şi *Curtea domnească* a devenit *Curtea arsă* pînă în ziua de astăzi ; iar a doua zi, la 13 decembrie, s-a ivit ciuma între oamenii curţii veniţi cu vodă de la Ţarigrad.

A fost în multe rînduri ciumă în ţară, dar analele Romîniei nu pomenesc de o boală mai grozavă decît *ciuma lui Caragea !* Niciodată acest flagel n-a făcut atîtea victime ! A murit pînă la 300 de oameni pe zi şi se crede că numărul morţilor în toată ţara a fost mai mare de 90.000. Contagiunea era aşa de primejdioasă, încît cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă, şi violenţa era aşa de mare, încît un om lovit de ciumă era un om mort.

Spaima intrase în toate inimile şi făcuse să dispară orice simţemînt de iubire şi de devotament. Muma îşi părăsea copiii şi bărbatul soţia pe mînile cioclilor, nişte oameni fără cuget şi fără frică de Dumnezeu. Toţi beţivii, toţi destrămaţii îşi atîrnau un şervet roşu de gît, se urcau într-un car cu boi, şi porneau pe hoţie din casă în casă, din curte în curte. Ei se introduceau ziua şi noaptea prin locuinţele oamenilor şi puneau mîna pe ce găseau, luau bani, argintării, ceasornice, scule, şaluri etc., fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dînşii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morţi în spinare, îi trînteau în car, claie peste grămadă, şi por-

[1] *Tabla-başa* — cal dăruit de sultan unui domnitor romîn cu prilejul numirii lui.

neau cu carul plin spre Dudeşti sau spre Cioplea, unde erau ordiile ciumaţilor. Se încreţea carnea pe trup, auzindu-se grozăviile şi cruzimile făcute de aceşti tîlhari asupra bieţilor creştini căzuţi în gheare-le lor.

Rareori bolnavul ajungea cu viaţă la cîmpul ciumaţilor. De multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ceea ce era să tacă boala în două-trei zile !... Şi poate că acei ucişi astfel erau mai puţin de plîns, căci mai mult erau de jale acei aruncaţi vii în cîmp, fără aşternut şi fără acoperămînt, pe pămînt ud şi îngheţat. Cale de jumătate de ceas se auzeau ţipetele şi vaietele nenorociţilor din cîmpul Dudeştilor !...

În urma mai multor scene oribile, neomenoase şi bestiale, petrecute la ordie, unde unul din aceşti mizerabili fusese rupt cu dinţii de un tînăr care apăra cinstea soţiei sale lovită de ciumă chiar în ziua nunţii, şi în urma revoltei ciumaţilor, cari au sărit cu parul şi au omorît zece ciocli, autoritatea în sfîrşit a luat măsură de a organiza un fel de serviciu sanitar. Ea înfiinţase cîţiva vătăşei însărcinaţi de a întovărăşi pe ciocli din casă în casă, şi aceştia strigau de la poartă : *„Sănătoşi copii !"* Unul din ei, într-un raport către şeful său, zicea :

„Azi am adunat 15 morţi, dar n-am putut îngropa decît 14, fiindcă unul a fugit şi nu l-am putut prinde."

D-asupra oraşului se ridica un fum galben şi acru, fumul băligarului care ardea în curţile boiereşti, şi oraşul răsuna de urletul jalnic al cînilor rămaşi fără stăpîn.

La fiecare poartă era cîte o şandrama, un fel de gheretă, în care se adăpostea cîte un servitor pus acolo *pazarghidan* (comisionar pentru tîrguielile de pîne, de carne şi de zarzavaturi). Nimic nu intra în curte decît după ce se purifica la fum şi trecea prin hărdăul cu apă sau prin strachina cu oţet.

Cioclii, cînd treceau pe lîngă o casă bogată, nu lipseau de-a arunca zdrenţe rupte de la ciumaţi, ca să

răspîndească contagiunea. Ei nu se temeau de molipsirea boalei, căci mai toți erau dintre acei cari zăcuseră de cîte două-trei ori de acea grozavă epidemie. Ciuma, ca toate boalele mortale și lipicioase, ca vărsatul, ca tifosul, ca lungoarea neagră, foarte periculoasă întîia oară, devine puțin violentă la acei cari au mai fost loviți de ea.

Jafurile și tîlhăriile oamenilor, direct sau indirect prepuși la serviciul ciumaților, au fost nepomenite. Multe averi și case mari s-au ridicat în București după ciuma lui Caragea din sculele și banii bieților bolnavi.

După un an, cam pe la decembre, boala a început a se domoli și lumea s-a readunat încetul cu încetul în oraș. Acei cari se regăseau, se îmbrățișau, dădeau o lacrimă celor pierduți pe cîmpia de la Dudești și porneau cu viața înainte, uitînd suferințele și însetați de plăceri.

Totdeauna după o epidemie, ca și după un război, omenirea caută a-și recăpăta nivelul ; în aparență viața devine mai lesne, averile flăcăilor și zestrele fetelor sporesc prin moșteniri și prin moartea fraților și a surorilor cu cari ar fi avut să împartă averea părintească, dacă ar fi trăit ei. Cînd este o mortalitate mare, poporul zice că se *ieftinește pînea*, și această credință avea pe atunci oarecare temei, căci țara fiind pe atunci lipsită de esport, grîul nu avea altă căutare decît pentru consumația interioară. Și în asemena împrejurări căsătoriile trebuiau să devie numeroase, cu atît mai mult numeroase, cu cît răul a săcerat mai multe ființe. Deci, îndată după încetarea boalei, lumea s-a pornit pe nunți.

Pe atunci nunta nu vrea să zică un petec de hîrtie velină, tipărită frumos la Socec sau la Weis din partea d-lui X sau a d-nei Z. anunțînd celebrarea cununiilor fiului sau fiicei lor în ziua cutare, la biserica Sărindar sau la Domnița Bălașa, ș-apoi... pe ușă afară ! Pe atunci nunta era dandana mare !

Mai întîi peţitorii şi colăcerii cu aldamaş ; după ei logodnă cu arhiereu, cu diaconi, cu preoţi, cu cîntăreţi, cu lăutari şi cu ziafet toată noaptea pînă la luceafărul de zi. Cu cîteva zile înainte de nuntă, dacă mirele şi mireasa erau de neam de boier, se făcea *cherofilima* (sărutare de mînă) la curte, unde tinerii cu toate rudele lor erau duşi cu alai spre a săruta mîna lui vodă şi a doamnei, cerîndu-le binecuvîntarea.

Cînd se apropia ziua nunţii, mahalaua se împodobea cu brazi de la casa ginerului pînă la casa miresei. În ajunul nunţii, cam după-amiazi, porneau *călţunuresele*, tot cucoane alese dintre rudele cele mai frumoase ale ginerelui, în trăsuri înhămate cu armăsari de preţ. Întîia călţunăreasă intra la mireasă purtînd o căţie de argint cu flori suflate în aur, din care ieşea fum de udagaciu şi de curse ; ea mai purta şi o stropitoare din care arunca apă de trandafir, semnul curăţeniei, şi ura miresei să fie totdauna spălată şi parfumată. O a doua călţunăreasă ducea pe tava de argint florile cu cari se împodobeau cununiile. A treia călţunăreasă aducea o tavă cu peteală, semnul bogăţiei. Veneau în urmă celelalte călţunărese cu zecedouăsprezece tave încărcate cu tot felul de daruri : şaluri, giuvaere, stofe scumpe, bani, cofeturi etc. Mulţime de fete încunjurau pe mireasă şi lăutarii ziceau din vioare şi din gură cîntecul vechi :

Astăzi cu fetele,
Mîne cu nevestele..

După ce fetele deschideau boccelele şi admirau darurile, ele tăbărau pe tavele cu peteală şi pe flori ; unele împleteau cununiile : cruce întreagă pentru ginere şi cruce jumătate pentru mireasă. Celelalte desfăşurau jurubiţele de peteală, le depănau şi făceau urzeală lungă de trei coţi, podoaba miresei, un rîu de aur în care se putea ascunde copila logodită din cap pînă-n picioare. Din vreme în vreme fetele tră-

geau cu coada ochiului și aruncau flori sau noduri de peteală în partea flăcăilor ; aceștia le ridicau și le aninau de fermenele[1] ; pe cînd fetele, ca unele ce împărțeau, își făceau și ele parte, agățîndu-și la piept, în dreptul inimei, snopuri de peteală.

După clacă se puneau cu toții la jocuri : de-a ineluș-învîrtegușe, de-a baba mija, de-a gaia, de-a cîrpa, și acestea se încheiau printr-o horă mare. Astfel mireasa își *lua ziua bună* de la fete și surate ; iar bătrînii și babele, bărbații și nevestele petreceau toată noaptea pe ziafet, pe bere și pe mîncare, în sunetul necurmat al lăutarilor.

Dar a doua zi mai cu seamă era ce era ! Nunta începea chiar din zori ; nuntașii nu mai osteneau într-una de la casa ginerelui la casa miresei. Cununia se celebra la amiazi la biserica enoriei, de unde apoi mireasa nu se mai întorcea la căminul părintesc. Ea, împreună cu mirele, se punea în trăsură cu cei care purtau gevrele, și luau la trăsură lumînările aprinse, înfipte într-o pîine. Iar dacă cununia era a se face acasă la ginere, una din rudele cele mai de aproape ale acestuia, mama, sora, sau mătușa, pleca de lua pe mireasă și o aducea acasă la mirele ei cu așternut, cu zestre cu tot. Trăsura era încunjurată de toți flăcăii, rude și amici ai ginerelui, cari încurau caii lor, aducînd știre că sosește mireasa.

Momentul despărțenici de părinți era solemn pentru mireasă, însă ea, cînd pășea pragul casei părintești, trebuia să tragă din picior, pentru ca să se mărite și celelalte fete. Obiceiul cerea ca să o podidească plînsul în acel moment, și lăutarii cîntau :

Taci, mireasă, nu mai plînge,
Căci la mă-ta mi te-i duce
Cînd a face plopul pere
Și răchita vișinele ... etc.

[1] *Fermenea* — haină scurtă, brodată, purtată de boieri peste anteriu ; prin extensiune, haină scurtă.

După cununie, masă mare cu zaharicale de la becerul Manolachi și cu cofeturi de la vestitul Pascu ; cu vin de Drăgășani, cu pelin de Dealu Mare și cu vutcă de vanilie și de cursă. Lăutari și horă toată noaptea, iar în ziuă se trămiteau nunii, socrii și nuntașii pe la casele lor, cu lăutari.

Acest chef, la cei de jos, ținea trei zile, iar la boieri ținea șapte zile și șapte nopți, *după legea domnilor și a împăraților*. O nuntă se isprăvea și zece începeau, încît Bucureștii într-o sărbătoare o duceau. Doliul se schimbase în veselie !

Viața aceasta îi pria lui Caragea, căci popor și boieri, cufundați în ziafeturi, nu băgau în seamă jafurile domnești ; ș-apoi caftanele după cari alergau însurățeii îl ajutau mult la sporirea pungii. Îmbulzeala la ranguri era atît de mare, că se umpluse din scoarță în scoarță condica pitacului domnesc, și se spune că, în ziua fugii lui Caragea, postelnicul de-abia a pridedit să citească numele celor din protipendadă și cîteva din starea a doua. Chemat de vodă ca să plece, el a trîntit pitacul [1] jos, strigînd cu glas tare : „Iar voi ceilalți, pitari și serdari !"

Caragea se urcase în trăsură, zicînd că merge să se primble la Băneasa, dar acolo îl așteptau trăsurile înhămate cari l-au dus la Brașov, chiar în ziua cînd sosea în București capugiul ce venea să-i taie capul, fiindcă șezuse pe scaunul domniei șase ani în loc de trei, precum se legase către sultanul.

Venit domn pe puțini ani, Caragea căuta să adune cît mai curînd o avere cu care să poată trăi măreț în străinătate. Prin urmare el a lăsat un mare nume în felul jafurilor. Se zicea în țară pînă mai dăunăzi că *se fură ca în vremea lui Caragea.*

În domnia lui, toate slujbele și caftanele se dau pe parale. El a suit birurile într-un mod nepomenit, de la 1.500.000 lei (115.385 galbeni) la suma de

[1] *Pitac* — hotărîre domnească prin care se acordă ranguri boierești.

3.700.000 lei (284.848 galbeni), afară de ocne și de vămi, pe cari le vindea cu preț de zece ori mai mare decît înainte, lăsînd pe *taxidari* să rupă cît puteau ; apoi pecetluituri, mazilii, neamuri și cîte și mai cîte !...

Cînd i se părea că punga nu i se umplea destul de repede, avea și alte coarde la arc. Scotea pe aga în tîrg cu cîntarul și cu falanga ; acesta *prindea cu ocaua mică* pe vreun brutar, pe vreun cîrciumar, pe vreun măcelar, îi trîntea cîte o sută de nuiele la tălpi, sau îl ținuia de ureche în mijlocul pieței. Vodă era sigur că *isnaful* avea să alerge de la unul la altul ca să facă *curama* [1], iar pedeapsa înceta îndată ce starostele venea la curte cu un *porcoi de mahmudele*. Un alt șurup ce găsise fîntînii de aur era porunca strașnică din vreme în vreme ca toți negustorii să se răfuiască între dînșii, ca să nu fie datori unii altora. Pe atunci se lua zeciuială de la împlinirile de bani. Bieții oameni, speriați de ruina ce ar fi urmat unei asemenea răfuieli pripite, se adunau, făceau cislă și astfel mai dobîndeau o amînare, căci suma cislei curgea în punga domnească.

Caragea avea multă imaginație în asemenea materie, dar și găsise cîțiva oameni zdraveni cari îl ajutau la desăvîrșirea tertipurilor lui. Vorba mergea în țară că :

Belu belește,
Golescu golește,
Manu jupuiește !

După șase ani de domnie, el a dus cu dînsul la Pisa o avere de milioane, cu care a trăit în belșug și a ajutat Eteria și revoluția grecească. Era violent și înfiorător ! Un poet lingușitor îi adresă o odă în care îl făcea să zică în limba grecească :

[1] *Curama* — colectă.

Ἔχω σπαθὶ καὶ τοπούζι·
σὲ σκοτόνω μπρὲ δομούζι.*

Un boier, pe care-l dojenea pentru niște hoții, din care nu-i dăduse o parte îndestulătoare, îi răspunse :

κλέπτω, κλέπτεις, κλέπτει**

iar Caragea, în loc de a-l pedepsi pentru atîta îndrăzneală, l-a îmbrăcat în caftan de *boier cu barbă*.

Acest domn însă era neîmpăcat cu boierii cari, nevoind a fi instrumentele hrăpirii lui, îi făceau vreo împotrivire sau chiar vreo simplă observație. Astfel, pe banul Constantin Filipescu l-a ținut doi ani la moșie, la Bucov, cu pază de arnăuți ; pe banul Grigorie Ghica l-a ținut doi ani închis în casă, oprit de a vedea față de om ; pe vornicul Constantin Bălăceanu, de care se temea fiindcă acesta avea relațiuni de familie la Viena, l-a trimis surghiun la Castoria.

Lui Caragea îi plăceau femeile. Într-această privință, purtarea lui și a fiului său beizadea Costachi era un scandal de toate zilele. Cînd punea ochii pe cîte o nevastă, trimitea pe bărbatul ei într-o slujbă depărtată, la trebuință îl și surghiunea, și atunci lua cu dînsul cîțiva arnăuți și se introducea la femeia pacientului cu voie fără voie.

Beizadea Costachi, tînăr frumos, nu avea altă ocupație decît a căta să scoată din fire pe cucoanele cele tinere și plăcute. El se înhăitase cu cîțiva feciori de boieri și băteau mahalalele ziua și noaptea. Odată, fiind urmărit de bărbatul uneia din conchistele sale, cu care se plimba în trăsură, și văzîndu-se strîmtorat de aproape, scoate pistolul și trage să împuște pe soțul trădat ; glonțul însă nimerește pe unul din caii lui, calul cade din ham și beizadeaua scapă cu chica

* Am sabie și buzdugan.
Te omor ca pe un porc (I. G.).
** Fur, furi, fură (I. G.).

topor. A doua zi femeia adulteră era izgonită de sub streașina conjugală și lăutarii improvizară cîntecul :

C... ai fost, c... să fii.
La mine să nu mai vii !

Pe vremea aceea nu era lucru lesne de a fi galant și nu fiecine îndrăznea a face curte. Cînd un tînăr punea gînd rău pe o fată, el putea să dea cu ochii de tatăl sau de fratele ei și atunci, nici una nici două, popa îi și cînta *Isaiia dănțuiește* și căsătoria, deși silită, era valabilă. Dacă bietul tînăr avea a face cu o muiere măritată, treaba devenea mai serioasă, pentru că răsplata depindea mult de brasla la care aparținea bărbatul ultragiat. Măcelarii luaseră obiceiul să umfle pe galanți cu teava ca pe berbeci și-i trimitea acasă în căruță. Croitorii se serveau de foarfecile cele mari de tesghea. Un băcan, ce găsise pe un cuconaș sub scară, la nevasta lui, după ce l-a despuiat în pielea goală, l-a uns cu catran din creștet pînă în tălpi, i-a pus o pereche de coarne pe cap, l-a legat răstignit de mîni pe un drug, i-a legat un căluș în gură și l-a luat în șfichiul biciului pe pod, de fugea lumea de dînsul ca de ucigă-l toaca, încît nici chiar slugile lui nu a voit să-l primească în casă. A doua zi l-a găsit vizitiul ascuns în ieslele din grajd. Pe un alt cuconaș, bărbatul l-a uns cu miere pe piele și l-a lăsat o zi întreagă prada muștelor și a viespelor.

Unde se pomenea trotuar sau bulevard pe acel timp !... Femeile erau încunjurate de toate precauțiunile profilactice : ferestrele aveau zăbrele ca pușcăriile ; porțile se deschideau greu, căci erau înarmate cu broaște tari ; iar cînd o nevastă se ducea la o rudă, la o prietenă sau la baie, ea era întovărășită de două-trei jupînese bătrîne și credincioase. Fetele erau ținute și mai aspru ; de-abia aveau voie să iasă în grădină și grădina era încunjurată cu zid nalt sau cu uluci de scînduri de stejar. Nici măcar peținorii nu le vedeau pînă nu se isprăvea vorba de căsătorie, încît

ginerele nu era totdeauna sigur că a văzut bine fața logodnicei sale.

O fată de boier mare, întoarsă dintr-un clauster de la Viena, unde fusese crescută și unde dobîndise un talent muzical extraordinar pe clavir, a adus cu dînsa în casa bărbatu-său prețiosul instrument. Într-o seară boierul, zărind cîțiva inși cari se pitulaseră lîngă uluci ca să asculte frumoasele melodii ale junei diletante, s-a zbîrlit de gelozie, și cînd a doua zi tînăra femeie s-a trezit, nenorocita!... a găsit clavirul spart cu toporul în mii de bucăți. Mîhnirea ei a fost atît de mare, încît peste cîteva săptămîni o duse la groapă. Ea lăsase cu limbă de moarte să-i facă coștiugul din scîndurile clavirului, dar popa s-a împotrivit, zicînd că fusese *vasul necuratului.*

Arta era lucru necunoscut. În tot Bucureștiu nu se aflau decît un singur piano și o harpă. Muzica aparținea lăutarilor și cîntăreților de la biserică. Persoană cu inspirații artistice era numai domnița Ralu, fata cea mai mică a lui Caragea, natură aleasă, posedînd gustul frumosului în cel mai mare grad, admirătoare a muzicei lui Mozart și a lui Beethoven, hrănită cu scrierile lui Schiller și Goethe. Ea găsise în cîțiva tineri greci, rude și amici din școala grecească de la Măgureanu, studenți admiratori ai tragediilor lui Euripide și Sofocle, un element pentru a pune în scenă cîteva piese de teatru. Cu niță pînză croită și cu hîrtie poleită, domnița organizase în apartamentele sale o mică scenă pe care se juca în limba elenă *Oreste, Moartea fiilor lui Brutus* și cîteva idile ca *Dafnis și Chloe.*

Mai tîrziu a zidit un teatru la Cișmeaua Roșie, în colțul stradei Victoriei și a Fîntînei, pe locul unde se vede astăzi un felinar ascuns după o perdea de fier; un teatru în toată forma, cu parter, cu stale, cu scenă și cu mai multe rînduri de loje. Ruinele acelui edificiu, ars la 1825, se mai vedeau pînă pe la 1840, cînd s-au mistuit în zidurile lui Ioan Carătașul.

Domniţa Ralu visa ridicarea teatrului grecesc. Pentru acest scop ea a trămis pe Aristia [1] la Paris, ca să studieze pe vestitul Talma [2]. Ea a şi adus de la Viena o trupă de artişti nemţi cari reprezentau opere şi drame. Din acea trupă făcea parte vestita Dilly, cîntăreaţă şi tragediană de un mare merit, ce venise la Bucureşti numai pentru o iarnă. Iar îndrăgindu-se de unul dintre tinerii noştri boieri, a rămas în capitala noastră pînă cînd a murit, dînd naştere unuia din bătrînii noştri generali.

Avîntul dat de domniţa Ralu artei dramatice a încetat cu fuga lui Caragea, dar mai în urmă a găsit o slabă imitătoare în Smaranda Ghica din Gorgan, în casa căreia, după zaveră, Aristia întrase ca institutor de copii. Acolo Iancu Văcărescu a căutat să puie limba romînească pe scenă ; a încercat să joace pe *Britanicus* [3] şi pe *Zgîrcitul* lui Molière, dar surghiunele, războiul (...) şi cîte şi mai cîte calamităţi au amînat lucrul pînă la 1833, cînd Cîmpineanu a înfiinţat „Societatea filarmonică".

Tulburările de pe-mprejurul ţării, precum răsculare lui Caragheorghe [4] şi a lui Pasvantoglu [5], incursiunile cărjaliilor, Eteria grecească şi revoluţia de la 1821 făcuseră să zbîrnăie în tinerii romîni coarda vitejiei. Lor începu să le placă armele, vînătoarea şi călăria ; feciorii de boieri luară un fel de aer de *cabadai*, termen adoptat de dînşii şi care avea semnificarea de voinici.

În timpul lui Grigorie vodă Ghica, pe la 1823—1824, cuconaşii nu lăsau să le scape nici un prilej de a se

[1] *Aristia, Constantin* (1800—1880) — actor, traducător şi poet, profesor de greacă şi franceză la Sf. Sava.

[2] *Talma* (1763—1826) — celebru actor francez.

[3] *Britanicus*, tragedie de Racine.

[4] *Caragheorghe, George* (1752—1817), conducătorul luptei sîrbilor împotriva turcilor, pentru cîştigarea independenţei ţării.

[5] *Pasvanoglu, Osman* (1758—1807) conducătorul unei răscoale a soldaţilor turci din Balcani, împotriva Porţii.

îmbrăca cu poturi [1], cu mintean și cu cepchen [2]; a se lega la cap cu *tarabolus* [3] și a-și încărca *sileahul* [4] de la brîu cu pistoale și cu iatagan, precum și a-și atîrna pala de gît. Pentru cel mai mic lucru ei se serveau cu armele, încît, din pacinici ce erau mai înainte, deveniseră arțăgași și tulburători. Între toți se deosebeau mai cu seamă Iancu, feciorul lui beizadea Costachi Căragea și al Raliței Moruzoaiei, frații Bărcănești, Bărbucică, nepot de fată al banului Barbu Văcărescu, și cîțiva alții cari se țineau de strengării și ajunseseră a fi spaima mahalalelor. Ei petreceau ziua în Cișmegiu cu lăutari pe iarbă verde și, cum răsărea luna, plecau cu ghitare și cu flaute la serenade pe sub ferestrele fetelor și a nevestelor frumoase. Pînă-n ziuă vuiau mahalalele de cîntece, de gîlcevi, de bătăi și de lătrări de cîini.

Într-o noapte tînărul Palama, voind să gonească pe Don Juanul Bărbucică Catargiu de la ferestrele logodnicei lui, s-a pomenit cu un cuțit în pîntece. Nenorocitul scăldat în sînge a putut de-abia profera numele acelui care-l lovise; și muma lui în desperare a alergat la palat și a sculat pe vodă cu țipetele sale. Grigorie Ghica pornește pe baș-ciohodar Măciucă, care și aduce la curte pe Bărbucică, îl trîntește la pămînt și din porunca domnească îi trage o falangă, apoi îl trimite surghiun la mînăstire. De acolo bietul Don Juan pățit a pornit la Paris cu gînd să studieze pictura, artă pentru care credea că are o mare vocațiune.

---

[1] *Poturi* — pantaloni largi în partea de sus și strînși pe pulpe, purtați odinioară de haiduci și arnăuți; azi de țărani în unele regiuni ale țării.

[2] *Cepchen* — haină boierească scurtă, cu mîneci despicate.

[3] *Tarabulus, tarabolus* — șal cu care-și leagă capul musulmanii nord-africani.

[4] *Sileaf, sileah* — încingătoare în care se purtau altă dată armele.

Anarhia domnea în toate, și lesnirea de a da cu pistolul în oameni devenise la modă, astfel că ucisul fiind totdeauna presupus că s-ar fi împușcat la vînătoare, ucigașul rămînea nepedepsit.

În una din petrecerile la care luau parte mai mulți tineri pe cînd se întorceau în București, într-o căruță cu patru cai se găseau trei tineri : Iancu Caragea, Dimitrachi Bărcănescu și Iancu Crețulescu, poreclit Ursu mai tîrziu, pentru că o ursoaică îi dezmierdase obrazul cu labele ei. Cei doi dintîi, luîndu-se la ceartă, trag cu pistoalele unul într-altul și căruța intră în curtea Moruzoaiei ducînd pe fiul ei și pe nepotul ei înecați în sînge. Peste trei zile două dricuri se urmau unul după altul, ducînd la locașul cel vecinic pe doi din tinerii cei mai eleganți și mai frumoși ai Bucureștilor.

Stranie epocă ! (...).

ION GHICA

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITARĂ

ŞCOALA ACUM 50 DE ANI

Bucureşti, fevruarie 1880

Iubite amice,

Pe cînd în şcoala de la Măgureanu vestiţii elinişti Lambru, Comita, Vardalah şi Neofit, emulii lui Corai, predau tinerilor greci şi feciorilor noştri de boier *Memorabiile lui Socrate* *, *Fedon* ** şi *Metafisica* lui Aristot [1]; pe cînd banul Brîncoveanu discuta cu puristul Duca în limba lui Tuchidid *Apoftegmele* lui Hipocrat [2] şi *Ariometria* lui Arhimed [3], şi se munceau să izgonească din limba greacă toate cuvintele cîte nu erau curat atice, precum unii din învăţaţii noştri caută să cureţe limba romînă de tot ce nu se termină în — *ciune* — la biserică la Udricani, la Sfîntul Gheorghe şi la Colţea se auzea glasul ascuţit a cîtorva copii cari strigau în gălăgie pe :

on, *m*islete, *u*cu : *omu*
pocoi. on, *m*islete, *u*cu : *pomu*.

Băieţii mai înaintaţi la învăţătură, cînd voiau să-şi zică ceva care să nu fie înţeles de profani comunicau între dînşii astfel :

---

* Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους (I. G.). Socrate (469—399 î.e.n.), filozof idealist din Grecia antică.
** Φαίδων Πλάτωνος (I. G.).

[1] *Aristotel* (384—322 î. e. n.), „cel mai mare cugetător al antichităţii" (Marx) ; deşi a oscilat între materialism şi idealism, a făcut prima critică puternică şi sistematică idealismului lui Platon ; este şi creatorul logicii.

[2] *Hipocrat* — renumit medic al antichităţii, ale cărui precepte au stăpînit practica medicală şi în evul mediu.

[3] *Arhimede* (287—212 î. e. n.) celebru om de ştiinţă al antichităţii, descoperitorul a numeroase legi, mai ales în geometrie şi fizică.

az, iotă, lude, az, pocoi, rîţă, ucu, naş, est *
şi cellalt ii răspundea :

naş, est, buche, az, tferdo, est, pocoi, on, pocoi, az **

Cei de la bucoavnă rîvneau la dînşii cum vorbeau păsăreşte.

Dascălul Chiosea, bătrîn cu antereu de calemcheriu [1] la cap cu cauc de taclit [2] vărgat cu cearşaf alb, se primbla pe dinaintea băieţilor înarmat c-o vargă lungă, arzînd cînd pe unul cînd pe altul, după cum i se părea ; se oprea dinaintea fiecăruia, la unii le asculta lecţia, la alţii le mai adăuga cîte un *ucu scurt* pe ici pe colea, sau cîte o aruncătură, două pe deasupra, ca să fie slova mai ciocoiască. Apoi să fi dus sfîntul pe vreunul să nu-şi ştie lecţia, că dacă nu-l ajungea cu nuiaua, apoi scotea ţîmneu din picior şi-l azvîrlea după dînsul cu un :

„Fir-ai al draculuı cu tat'to, şi cu mă-ta, că n-ai învăţat *matima* [3]".

Dascălul Chiosea nu era om rău, dar se necăjea, pentru că-l durea inima cînd vedea că nu se silesc copiii la învăţătură. El nu era civilizat ca să nu-i pese dacă elevii învaţă sau nu. Pentru el şcoala nu era o chiverniseală, nu se gîndea la : treci zi, treci noapte, apropie-te-leafă. Nu sta cu ceasornicul deschis pe catedră ca nu cumva minutarul să treacă peste semn.

La Chiosea, ca la Chiriţă, ca la Stan, lucrurile mergeau altfel ; viaţa lor era cu copiii din şcoală, nu ştia nici şosea, nici cafe-şantan, nici deputăţie. Dimineaţa buchiile. Oftoicu şi Psaltirea, după prînz psaltichia.

---

* Ai la prune (I. G.).

** Ne bate popa (I. G.).

[1] *Calemcheriu* — stofă din care se confecţionau anterie şi turbane.

[2] *Taclit* — fîşii de stofă vărgată, folosite fie ca brîu, fie ca şal.

[3] *Matima* — lecţie.

Chiosea avea un *pa, vu, ga, di*[1] care-i ieşea pe nas cale de o poştă.

De pe la de-alde Chiosea ieşeau dieci de visterie şi calemgii ; la de-alde el au învăţat să scrie romîneşte logofătul Greceanu, Văcăreştii, Anton Pann, Nănescu, Paris Momuleanu etc.

Acei bieţi dăscălaşi, cari au fost depozitari limbei şi naţionalităţii noastre, duceau o viaţă zdruncinată, plină de privaţiuni şi de coate-sparte, fără *bene merenti* şi fără recompense naţionale, fără pensii şi parapensii ; plătiţi ca vai de ei cu un codru de pîne, trăiau şi mureau necunoscuţi ; fără să bănuiască măcar că erau patrioţi, împinşi numai de un instinct bun şi generos, îşi făceau cu sfinţenie datoria, fără să aibă conştiinţă de binele ce făceau ţării lor.

Ei se delectau mai mult cu citirea întîmplărilor lui Alexandru Machedon, care s-a bătut cu furnicile şi cu păserile cu ciocu de fier, decît cu citirea mîniei fiului lui Peleu[2]. Oile, cînii şi fluierul păstorului întristat al lui Văcărescu le erau mai dragi decît Afrodita şi Bacus a lui Anacreon[3]. Se pomenise de la tată şi de la mamă romîni neaoşi din moşi-strămoşi. Limba şi urechea le spunea că nu era nici tătari, nici greci, nici slavi ; purtau nobleţa neamului în inima şi în spiritul lor, fără să se preocupe de arborele genealogic, nici de fărtalele de nobleţă. Scriau romîneşte fără filologie şi fără *morfologie*, fără să ştie dacă sunt etimologişti, fonetişti sau eclectici ; dar scriau cum vorbeau şi scrisul îl numeau icoană, crezînd că el trebuie să fie reproducţiunea esactă a vorbei ; puneau cît mai puţine buchi, ba pe unele le mai aruncau şi pe deasupra ca să facă economie de timp şi de hîrtie. Unde să le dea lor prin gînd că avem două limbi, una în gură şi alta pe hîrtie, şi că trebuie să vorbim într-un

[1] Primele note din gama veche bisericească.

[2] *Ahile*, fiul lui Peleu, rege legendar din Iolhos, principal erou al Iliadei.

[3] *Anacreon* (560—479 î. e. n.) ilustru poet liric al antichităţii greceşti.

fel și să scrim într-altfel ; vorbeau toți aceeași limbă. Acum lumea s-a subțiat, fiecare vorbește și scrie limba sa proprie și știe că suntem strănepoți ai lui Traian. Dar mulți cred că de la venirea acestui împărat în țară pînă la sosirea lor în viață, nu s-a mai petrecut nimica pe pămîntul romînesc ; nu încep însă a socoti toți tot de la aceeași epocă. Unii numără existența țării de la Regulamentul Organic, la care cred că au colaborat, fiindcă au fost chemați de l-au iscălit ; alții, morți tăieți, nu vor să convie ca să fi mai fost ceva pe lumea asta înainte de patruzeci și opt ; spun și scriu într-una că s-au plimbat pe ulițile Bucureștilor cu steaguri și cu masalale strigînd pe : *trăiască guvernul provizoriu*, și că erau cei mai de dimineață pe cîmpul Filaretului. Pentru alții iar călendarul romînilor începe de la îndoita alegere a colonelului Cuza, sau din noaptea lui 11 februarie (...). Cei mai înfocați astăzi nu recunosc de adevărați patrioți decît pe acei cari au strigat : *moarte turcului !* și cred că, deși n-au fost la bătălie, dar că fără vitejia lor cea civică Țara Romînească era pierdută, umilită, batjocorită, tăiată de turci (...).

Pentru mulți politica este intrigă și minciună, nu cred în sinceritate și în adevăr, disprețuiesc cunoștința lucrurilor petrecute și cercetarea evenimentelor ce se pregătesc. Nu lasă nimica trecutului, cred că ei au făcut cerul și pămîntul romînesc, că ei sunt începutul și sfîrșitul, alfa și omega. Dar apoi creatorii străini ! unul se compara cu La Fayette [1], deși nu făcuse pentru Romînia nimica care să semene cu ceea ce făcuse generalul francez pentru America ; altul, care vînduse participiuri pe patru galbeni ora și înregistrase zece ani de-a rîndul colorile și garniturile cocoanelor la baluri, așezîndu-le în ziarul său după ordinul coloarei de la putere și după importanța sub-

[1] *La Fayette, Marie Joseph* (1757—1834) general francez, participant activ la revoluția americană, apoi la cea franceză din 1789, iar mai tîrziu la cea din 1830.

venţiunii, crede că el a scos pe romîni la lumină ; altul crede că ne-a inventat limba şi istoria romînilor, dîndu-se de un fel de Columb, fiindcă critică şi batjocoreşte gloriile noastre naţionale. Aceşti *fructe seci* din ţările străine se cred genii, luceferi luminători, îndată ce găsesc un adăpost sub cerul Romîniei, şi ei, sărmanii, nu văd zîmbirea ce inspiră romînilor cari în vorbirea lor sarcastică i-au poreclit : *locuste oloage*.

Dar să ne întoarcem la şcoala noastră de la Udricani, şcoală sub albastrul cerului, pe prispa bisericei, unde cînd ploua copiii se ghemuiau în odaia ţîrcovnicului jos pe cărămizi, sau în clopotniţă ; citeau şi scriau pe genunchi şi pe brînci.

Prinprejurul bisericii, în mahala, printre livezile de meri, de peri şi de duzi se zăreau vreo zece-cincisprezece învelişuri cu streaşină ieşită ca o umbrelă, sub cari locuia cîţiva cavafi, croitori, işlicari şi cojocari ; aceştia, cînd plecau la prăvălie, îşi trămiteau copiii la dascălul Chiosea, ca să nu strengărească pe uliţă şi ca să înveţe să cananarchisească, să ţie ison cîntăreţilor din strană, să citească Apostolul, să zică Tatăl Nostru şi Crezul şi să meargă de-a-ndăratele cu sfeşnicul într-o mînă şi cu cădelniţa în cealaltă, dinaintea preotului cînd ieşea cu sfintele daruri. Le plăteau ce pe apă nu curge ; dascălul Stan de exemplu, cel mai bine plătit din toţi, avea cîte douăzeci de parale * de copil pe lună, şi mai avea şi de la biserică tain de mălai, de fasole şi de lemne.

Din acele şcoli îşi recrutau biserecile preoţi şi cîntăreţi, acolo boierii căutau băieţi pe cari îi luau în casă pe procopseală, de acolo a ieşit Chiru de la biserica Enii, Dumitrache Bondoliu, tata răposatului vlădică Calistrat, Unghiurliu de la Sărindar, Costache Ştirbu de la Sf. Ioan de lîngă puşcărie şi Petre Efesiu, care mai în urmă a ajuns cîntăreţ în strana din dreapta la Patriarhie. Acolo au fost daţi la învăţătură

* 40 bani, sau 4 lei 80 bani pe an (I. G.).

Anton Pann, Petrache Nănescu, Nicolae Alexandrescu, Paris Momuleanu, Marin Serghiescu etc. Pe Nicolae Alexandrescu, cum l-a auzit Grigorie Ghica, l-a luat în casă, îl plimba cu dînsul noaptea în butcă dinainte, de-i cînta cîntece de lume. Cînd Grigorie Ghica s-a făcut domn, Nicolae Alexandrescu a ajuns cafegibaşa.

Pe Marin Serghiescu l-a luat Alecache Villara cîntăreţ la biserica Negustorilor, l-a primblat cu dînsul pe la Petersburg, cu Regulamentul ; dar mai pe urmă, molipsindu-se de boala patriotismului, a fost arestat cu Mitică Filipescu, cu Nicolae Bălcescu şi cu Telegescu, trimis la Ocnă, unde şi-a spăşit păcatele şapte ani, pînă cînd a venit de l-a scos revoluţia din patruzeci şi opt, ca să-i procure dulcile fericiri ale unei proscripţiuni de zece ani. El a fost cunoscut mai mult sub numele de *Marin Naţionalu*. Vodă Cuza îl iubea, îl avea adesea la masă şi-l mîngîia cu numele de moş Marin.

Cînd a venit în Bucureşti dascălul Lazăr, băieţii de la Udricani, de la Sfîntu Gheorghe, de la Colţea şi de la toate bisericile, au golit acele şcoli şi au alergat la Sfîntu Sava cu Petrache Poenaru, cu Eufrosin Poteca, cu Simion Marcovici, cu Pandele, cu Costache Moroiu şi cu mulţi alţi tineri din şcoala grecească ; mai în urmă, unii au fost trimişi în străinătate la Pisa, la Viena, la Paris şi s-au ilustrat ca profesori şi ca înalţi funcţionari, alţii s-au făcut cîntăreţi ; Anton Pann a devenit Anton Pann, şi cei mai mulţi s-au adăpostit prin curţile boiereşti ca grămătici, vătafi de curte, stolnici, trăind pe bere şi pe mîncare fără grijă de ziua de mîne ; cînd puneau mîna pe cîte o para, o băteau la tălpi pe must, pe cîrnaţi, cu lăutari la Filaret. Ziua aveau n-aveau de lucru, dar seara, cînd era lună, răsuna mahalalele de serenade ; învăţau fetele să cînte din chitară marşul lui Napoleon şi din gură pe *Şeine-Minca*.

Anton Pann, Nănescu și Chiosea-fiul erau veselia grădinilor lui Deșliu, lui Pană Breslea și lui Giafer ; Iancu al Raliții Muruzoaiei, Bărbucică al Tiții Văcăreaschii, frații Bărcănești, Costache Faca și alți tineri din lumea mare nu puteau fără dînșii.

Nănescu, crescut de Ghiculești, a fost vătaf de curte, vătaf de spătărie, judecător de tribunal și a murit îngrijitor la spitalul Brîncovenesc. Cînta bine din vioară ; elev al lui Dimitrache, el compunea cîntecele lăutarilor din Scaune :

Lui îi datorim pe :

Ah ! iubito, cale bună,
Dar te rog nu mă uita.

. . . . . .

Rața ici, rața colea,
Rața paște papura.

. . . . . .

Inima mea multe are
Culese după-ntîmplare.

. . . . . .

Pom eram eu, pom,

. . . . . .

Ardă-ți rochița pe tine,
Cum arde inima-n mine.

. . . . . .

Jupîne povarnagiu.

. . . . . .

Ah ! amor, amoraș,
Vede-te-aș călugăraș.

. . . . . .

Fă-te om de lumea nouă
Să furi cloșca de pe ouă.

. . . . . .

Piatră de-ai fi, te-ai desface
Și la mine te-ai întoarce.

. . . . . .

Frunză verde ș-o lalea,
N-am cuțit că m-aș junghia.
. . . . . .

Cine la amor nu crede,
N-ar mai călca iarbă verde.
. . . . . .

Cînd coconițele începuse să îndruge franțozește cu : „*Bonju* *", „*Chesche vu parle franse, munsiu*" **, „*Bonsua*" ***, și „*Alovoa*" ****, Nănescu în colaborațiune cu Costache Faca și cu Costache Bălăcescu au făcut satira :

Ah ! ma șer, să-mi vezi mantela,
Mai sublim, mai lucru fen,
C-o dublură-nfricoșată
Și fața amur san fen. [1]

Unghiurliu și Chiosea-fiul au fost cei mai mari cîntăreți ai bisericelor din București. Venirea unei trupe de operă i-a făcut să vază în arta muzicală orizonuri despre care nu aveau nici o idee pîn-aci ; impresiunea produsă asupra lor de operele lui Mozart și ale lui Rossini a fost atît de mare, încît n-au mai putut să cînte nici Cheruvic, nici Chinonic, fără să o dea pe „*La ci darem la mano*" [2] din *Don Juan* și „*Una voce poca fa*" [3] din *Barbierul.*

Într-o duminecă, la liturghie, scandal mare la Sărindar. Epitropul, om evlavios, recunoscuse în „*Domnul Domn Savaot*" aria „*Voyez sur cette roche*" [4] ! din *Fra Diavolo.*

Pe lîngă grupul Anton Pann, Nănescu, Chiosea și Unghiurliu, unul și nedespărțit, se lipise un copilan-

---

* *Bonjour* (I. G.). Bună ziua (fr.)
** *Est-ce que vous parlez français, monsieur ?* (I. G.) Vorbiți franțuzește, domnule (fr.)
*** *Bonsoir* (I G.) Bună seara (fr.)
**** *Au revoir* (I. G.) La revedere (fr.)
[1] Dragoste fără sfîrșit (fr.)
[2] Să ne dăm mîna (it.)
[3] Un glas odinioară (it.)
[4] Priviți pe-această stîncă (fr.)

dru nalt, rumen, sprintenel, cu pletele de țircovnic; se introdusese în societatea acelor diletanți făcîndu-le tot felul de misiuni; știa unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigea „trandafirii" cei mai gustoși; făceau haz fiindcă era plin de originalitate, de duh și de veselie. Acela era tînărul Filimon care, deși aspirant la preoție, dar știa pe *Arghir* [1] pe de rost din scoarță pînă-n scoarță. Îndată ce Iancu Văcărescu, Eliad, Alexandrescu sau Anton Pann făceau o poezie, a doua zi el o știa pe dinafară; cînta din memorie, și foarte bine, toate ariile operelor italiene jucate în sala Slătineanu. Într-o vreme a izbutit chiar să fie admis corist în trupa madamei Carl; mai în urmă l-am găsit flautist în orchestră și cînd Popa Nicola, după nobilul obicei al impresarilor, încetase plățile artiștilor și-i lăsase muritori de foame pe strade, Filimon a trebuit să-și caute esistența într-un alt izvor; și-a pus altă coardă la arc, a părăsit flautul și a apucat condeiul, s-a făcut foiletonist la ziarul *Națională*. În colecțiunea acelui jurnal, în numerile 2, 3, 4 și 5 din anul 1858, în numerele 8, 14, 16, 30, 74 și 91 din 1859, și în numerele 11, 14, 79, 82, 85, 89, 90, 94, 96, 97, 98 din 1860, găsești o serie de articole teatrale cari dovedesc un spirit cultivat, analitic și serios și o cunoștință adîncă de știință muzicală.

Critica lui era plină de dreaptă judecată și de bunăvoință; el critica fără patimă, fără interes și fără venin; critica ca să îndrepteze, iar nu pentru ca să descurajeze; articolii lui erau plini de învățătură și de povețe bune și folositoare; scopul lui era să îndemne pe artiști și să formeze gustul publicului.

În același ziar poți citi în anul 1859, în numerele 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109 și, din 1860, numerele 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22 și 23, seria interesantelor foiletoane intitu-

[1] *Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena*, poemă de I. Barac.

late : *Trei luni în străinătate* [1], o descriere de călătorie plină de spirit și de impresiuni juste. În numerele 43. 46, 52, 80, 81 și 84 din același an, se găsesc de dînsul mai multe nuvele foarte bine alese ; dar el a îmbogățit literatura romînă cu două scrieri de un adevărat merit : *Slujnicarii* [2] și *Ciocoii* [3].

Aceste două opere ale lui Filimon nu sunt niște romanțuri în cari să se desfășure peripețiile unei intrigi ; ele sunt mai mult o colecțiune de tablouri adevărate și vii ale obiceiurilor și moravurilor noastre din epoca de tranzițiune.

Prologul cu care începe cartea întitulată *Ciocoii* este un studiu psihologic, și scrierea în totalitatea ei o psihologie de care s-ar mîndri un La Bruyère și un Théophil Gauthier.

Filimon ne spune că s-a primblat mult timp cu această din urmă a lui scriere în buzunar, căutînd un Mecena să i-o dedice ; s-a uitat la boier și nu l-a găsit demn, a trecut pe lîngă negustorul cămătar și nu l-a băgat în seamă ; dar cînd s-a lovit piept în piept cu ciocoiul, a strigat fără voia lui : „Iată omul !“ și-l salută astfel :

„Acestor luceferi ai viițiului, cari au mîncat starea stăpînului și s-au ridicat pe ruinele acelora cari nu i-au lăsat să moară de mizerie, acelora cari sunt putregaiul și mucegaiul ce sapă temelia casei, cari au furat cu sfanțul din funcțiunile cele mici și cu miile de galbeni din cele mari, cari acum și-au cumpărat moșii și palaturi, și stropesc cu noroi pe făcătorii lor de bine, dedic scrierea mea “

Filimon, care a cunoscut toate celebrităților curților boierești : pe Tudor Ciolănescu, vătaful de curte al banului Grigorie Băleanu, pe Gheorghiță Mațe-goale

[1] Sub titlul *Escursiuni în Germania meridională*, apar în volum, Buc. 1860.

[2] *Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala*. Buc. 1861

[3] *Ciocoii vechi și noi* — romanț original, Buc., 1863.

de la Filipescu Buzatu, pe Neagu Chioftea al banului Constantin Bălăceanu, pe Stănică Găvan din curte de la Mogroganu, pe Zamfir Ploscă de la Isac Rallet, pe Gheorghiță de la armașu Manu, pe Ilie Sgabercea de la Vulpe ; el care a studiat și a urmat dezvoltarea ciocoiului și a cercetat sub toate fazele această clasă cu scalpelul spiritului său investigator, ne zice că : „Nimic nu este mai periculos pentru un stat decît de a da frînele guvernului în mîinile acestor parveniți, cari din etatea de douăzeci de ani știu cum să fure cloșca de pe ouă, fără ca ea să cîrîie".

Și mai la vale : „Ciocoiul își crește copiii cu slugile pînă îi aduce în gradul cel mai înalt de corupțiune și atunci îi trimite în Franța. Ciocoiul și puiul de ciocoi nu se pronunță definitiv pentru nici o doctrină politică, ca să poată esploata toate doctrinele. Patriotismul, libertatea, egalitatea, devotamentul și toate virtuțile cetățănești sunt vorbele care-i servă de trepte ale scării pe care se suie."

Dar scopul acestei epistole nu este de a face analiza însemnatelor scrieri ce ne-a lăsat Filimon, nici de-a esplica pe eroii săi. Cine voiește să-i cunoască n-are decît să citească vol. II și vol. III al *Revistei romîne* și să se uite la călărețiî cei mîndri și la cuconașii răsturnați în droști și în calești la șosea, și va recunoaște și pe vătafu Dinu Păturică, și pe postelnicu Tuzluc, și pe Costea Chioru cu toate progeniturile lor. Cît pentru cucoana Duduca, de-o fi și mai trăind, dar n-o mai cunoști. Alifia vînătă cu care se ungea seara. albușul de ou, abuzul de cărămidă arsă stropită cu apă de salcăm și apă de pelin cu care-și întindea pielița, buretele muiat în apă de castraveți cu care-și scotea petele, dresul, sulimanul și rumeneala cu care se văpsea, gogoșile de ristic și plasturi negri cu care-și îmbina sprîncenile și-și punea murse și zbenghiuri au tras largi și adînci brazde pe obrajii ei ; zbîrciturile cad una peste alta ca valurile unei mări turburate, și pleoapele vinete care-i încadrează ochii

cei roşii n-ar mai face pe bietul Iordache Calemgiu, fiul căpitanului Gheorghe Basma de la dorobănţie, să cînte pe :

ῥῖψον... φῶς μου βλέμμα ἱλαρόν*

ba cred că de-ar mai trăi i-ar striga : „*Retro, Satana !*" [1]

Lui Filimon îi plăcea traiul bun ; amicii săi îl poreclise *mălai mare*, fiindcă mînca bine. Cînd vorbea de bucate, i se umplea gura şi defectul ce avea la vorbă dispărea cînd pronunţa :

Icre proaspete cu lămîie de Mesina,
Măsline dulci de Tesalia,
Icre de chefal,
Marinată de stacoji.

Îi plăcea cu deosebire ciorba de ştiucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean, iacniile şi plachiile, crap umplut cu stafide, curcan cu varză umplut cu castane şi purcel fript, dacă era întreg.

Cînd era la cîte un ziafet, îşi sufleca mînecile şi iată cum frigea mielul : îl înjunghia, îl spinteca, îi scotea pintecele, îl cosea la loc şi-l acoperea cu pielea, după aceea îl băga într-o groapă plină de jeratec cu curpeni de viţă sălbatecă, unde-l lăsa pînă cînd pocnea ca un tun ; atunci îl scotea, îl învălea într-o pînză şi-l ungea c-un fel de salţă [2] inventată de dînsul, făcută cu vin amestecat cu usturoi pisat şi cu băcănii, cu lămîie şi cu sare, şi te poftea la masă fără cuţit şi fără furculiţă, ş-apoi să nu-şi fi lins degetele. Nici repauzatul Homer, bucătarul bucătarilor, nu ştia să dea o friptură mai bună.

Filimon avea un caracter blînd, vesel, plăcut şi nepăsător ; întristarea nu s-a lipit de dînsul decît o singură dată, atunci cînd şi-a închipuit că bunul şi

---

* Aruncă ... lumina mea, o privire veselă. (gr.)
[1] *Înapoi, Satano !* (lat.).
[2] *Salţă* — zeamă acrişoară, sos.

scumpul său amic Millo a voit să-l parodieze în rolul Paracliserului din *Florica*[1] lui Alecsandri.

Într-o zi îl întîlnesc pe stradă ; din vorbă în vorbă îmi spune că sufere de piept ; eu, avînd dinaintea mea un om cît un munte, nalt, gros și rumen la față, mi-a venit să rîz și l-am tratat de ipocondru ; dar peste trei săptămîni, nemaivăzîndu-l pe la mine, trimit să-l întrebe de sănătate și mi se răspunde că era greu bolnav în așternut ; m-am dus să-l văd, dar cînd am intrat în camera unde zăcea nu l-am mai cunoscut, atît era de schimbat. Peste trei zile aveam durerea a-i întovărăși rămășițele la ultimul locaș.

Acei cari l-au cunoscut, pierdeau un amic sincer, leal, îndatoritor, totdeauna vesel și voios, totdeauna mulțămit cu puținul ce cîștiga prin munca și talentul său ; caracter independent, nu s-a căciulit niciodată la nimeni ; ura și disprețuia lipsa de demnitate și lingușirea ; modest pînă a roși, cînd auzea laude pentru scrierile lui, n-a bănuit niciodată că era un scriitor de mare merit.

Literatura a pierdut în el pe unul din luceferii săi.

ION GHICA

[1] *Florin și Florica*, vodevil de V. Alecsandri.

DIN TIMPUL ZĂVERII

Ghergani, septembre 1880

Iubite amice,

„De ce-mi scrii așa de rar ?" îmi ziceai mai deunăzi, vorbă foarte măgulitoare, cînd îmi vine de la tine ; dar știi tu de cîte ori leapăd condeiul din mînă pînă ce nimeresc ceea ce trebuie să zic asupra unui eveniment despre care am auzit sau la care am asistat ; despre un om pe care l-am cunoscut, de care s-a vorbit sau pe care l-am găsit în drumul vieții mele, fie într-o direcțiune, fie într-alta ; de cîte ori rup foi întregi, fiindcă nu găsesc în memoria mea, sau în însemnările mele, știrile ce-mi trebuiesc pentru elucidarea faptelor ce voiesc să-ți povestesc ? Mie nu-mi este iertat să scriu decît numai atunci cînd pot spune un adevăr ; și a cunoaște adevărul și a-l spune nu e lucru lesne, mai ales cînd în chestie se amestecă și puțină politică. Lordul Possomby zicea pe patul morții : „Ce anevoie este a spune adevărul ! Chiar într-acest moment, cînd am să mă înfățișez înaintea înaltului judecător, mi-e greu să spun tot adevărul !"

La noi cum să te luminezi asupra celor petrecute pe la începutul secolului ? Bătrînii cari știau au dispărut și dispar cîte unul ; cei tineri nu știu, sau dacă știu, știu rău ; scrieri contimporane avem foarte puține sau nicidecum. Înainte vreme tot se mai găsea din timp în timp cîte un boier, cîte un logofăt, un Ureche, un Costin, un Neculce, un Greceanu, uricari, letopiseți și cronicari istoriografi, cari înregistrau zi cu zi, oră cu oră cele ce se petreceau în timpul lui Grigorie Ghica, lui Cantemir, lui Brîncoveanu etc. ; vezi că pe-atunci nu erau cluburi, presă, bulevard

și grădini cu cîntări și încîntări, mai scriau oamenii și de urît ; de atunci, pas de mai găsește ceva pînă mai acum douăzeci de ani, de cînd avem *Monitorul* pentru fapte și ziarele pentru aprecieri ; dar și *Monitorul* nu le înregistrează toate, nici nu le scrie cum sunt ; iar ziarele, unele sunt albe și altele roșii, unele înjură ce celelalte laudă și viceversa. Tot ce este bun, frumos, patriotic și sublim pentru unele, este rău, rușinos și infernal pentru celelalte. Spune-mi dacă atunci, cînd le-ai citit pe toate, mai știi ce să crezi despre oamenii cari i-ai văzut sau despre evenimentele la cari ai asistat ? După unele, omul sau faptul despre care vorbește este un om de geniu, un patriot model, un cetățean mare, o virtute, faptele lui — sublime ; după altele nu e decît un prost, un trădător, un mizerabil.

N-ai admirat adesea înlesnirea cu care vorbesc și scriu unii oameni, și nu te-ai întrebat : de unde lor aceasta, cînd îi știi cine sunt și ce sunt ? Ei, știi care e secretul talentului lor ? Este că pot spune și scrie tot ce le vine la gură și sub condei, și verzi și uscate ; vorbesc și scriu fără să se gîndească, nu cred ceea ce spun, nici ceea ce scriu ; singura lor preocupare este de a face efect asupra galeriei, sau de a-și îndeplini îndatorirea ce au luat către patronii lor ; înțelegi că poate scrie cineva mult și bine, cînd cugetul îi permite să îmbrace oamenii cum îi place și cum îi vine mai bine la socoteală, că poate lesne să-i arate pe unii frumoși, chipoși și plăcuți și pe alții ticăloși și mizerabili. Eu, dac-aș face așa, tot mi s-ar părea că-mi sună la urechi ca un *Mane Tekel Fares* cuvintele :

„Iată cum scrii tu istoria."

Ce vrei, sunt sfiicios și mi-ar crăpa obrazul de rușine cînd, lăudînd sau criticînd pe un om sau un fapt, s-ar putea scula cineva să-mi zică : „Nu este adevărat".

Mai zilele trecute văd numele meu tipărit într-o foaie ; am curiozitatea să o citesc ca să aflu și eu

ce-i greşisem, de mă batjocorea ; era vorba de o epistolă ce-ţi adresasem şi mărturisesc că eram emoţionat ; credeam cine ştie ce, că eram căzut în vreo eroare, că-ţi relatasem vreun neadevăr ; dar m-am liniştit cînd am văzut că, fiind vorba de ceea ce îţi spuneam despre bătălia de la Calafat din anul 1828, unde romînii au luat turcilor 400 de care încărcate cu *zaherea,* redactorul mă trata de mincinos, nimic mai puţin, pentru că era, zicea el, cu neputinţă ca turcii să fi avut acolo atîta *zahar.* În neştiinţa sa de limbă, măreţul şi războinicul redactor confunda *zaherea,* cuvînt turcesc, dar adoptat în limba noastră de cînd cu turcii, precum de la Petru şi de la Caterina (...) s-a adoptat şi echivalentul său *proviant,* cuvinte cari amîndouă însemnează *proviziune de hrană.* Precum vezi, confunda *zahareaua,* adică *făină,* pesmeţi, pastramă, unt, sare, orz etc., cu *zahărul,* dulcea substanţă ce punem în cafea sau în ceai, cuvînt luat de la greci, care şi ei poate îl luase din alte limbi de unde şi arabii au luat pe *zakair* al lor.

Ţin mult dar, foarte mult, a nu-ţi spune decît ceea ce a fost şi aşa cum a fost. Mai bine trec cu tăcerea sau îmi fring pana decît să laud vitejiile şi virtuţile unui om care n-a fost decît o secătură, sau să înnegresc pe cineva, pentru că nu mi-a plăcut ochii săi, sau pentru că ai mei nu au avut norocirea să-i placă lui.

Este şi păcat a pune pe lume să citească ceea ce n-a fost. Un turist care a petrecut cîteva săptămîni în Bucureşti, se deşteaptă peste cîteva zecimi de ani şi vrea să-şi plătească datoria de recunoştinţă pentru ospitalitatea ce primise ; apucă condeiul de coadă şi spune, coloane întregi, că d-l X... era un om de spirit, învăţat, plin de talent, model de devotament şi de patriotism ; că moştenise toate virtuţile cereşti şi pămînteşti de la moşii şi strămoşii lui ; pe cînd sărmanul om nu era decît un prost, născut şi crescut în păcate, ciocoi ca toţi ciocoii, slugă plecată genera-

lilor, pașilor și domnilor; îngîmfat cu numele unei familii respectabile, cu care unul dintr-ai săi fusese odinioară aliat prin căsătorie. Tată-său, moșu-său, buni și străbuni, toți ciocoi zăcași și răi, slugi plecate a tuturor puternicilor și a tuturor fanarioților.

Ce vrei, trăim într-o epocă de camaraderie.

„*Nul n-aura de l'esprit que nous et nos amis.*“ [1] Ce ar zice Molière dac-ar trăi să vază cum oamenii de gașcă se tămiie și se canonizează între dînșii pentru cea mai mare glorie a istoriei? Ce vrei? Progres!

Dar să lăsăm și să venim la corespondența noastră.

Fii sigur, amice, c-or putea găsi epistolele mele proaste, nesărate, lipsite de apreției adînci, lipsite de simț politic, fără idei înalte și patriotice, proză și stil anevoie de înghițit, dar niciodată nu le vor putea găsi alături cu adevărul.

Să-ți povestesc astăzi ceva din vremea zaverii și de cînd cu Grigorie vodă Ghica și cu Ioniță Sturdza vodă, istorii pe cari cele mai multe le-am auzit de la episcopul Ilarion, un amic al răposatului tată-meu și un confident al cugetărilor lui Tudor Vladimirescu. Să nu te aștepți însă la o istorie sau la o biografie a acestor oameni; de voi pomeni uneori de dînșii, ca unii cari au jucat un rol mare în destinele Romîniei, o voi face-o numai într-un mod incidental. Dar cum să fac ca să fiu clar și scurt?... Armează-te dar cu răbdare! căci tu ești de vină că mi-ai zis să-ți scriu.

Pe la anul 1818, Caragea fugise în Austria, precedat de multe milioane luate din țară; și Calimah era mazilit pentru multele esacțiuni și prevaricațiuni, cari într-atît adusese poporul la desperare, încît răbdătorii tătărășeni strigau cu neîncetare:

„Jos Calimah!“ (...).

Așa amîndouă tronurile Romîniei erau vacante și Poarta avea să numească doi domni deodată.

[1] Nimeni nu va fi spiritual în afară de noi și de prietenii noștri (fr.).

Numirea de Bogdan-beg și de Iflak-beg era dandana mare la Țarigrad, căci toți solii cu toți dragomanii și cu toți secretarii lor se puneau în mișcare zi și noapte, pe apă și pe uscat, alergînd și intrigînd care mai de care, să susție pe favoritul său. Lupta era totdeauna crîncenă. De astă dată, ambasada rusească era stăpînă pe situațiune ; de astă dată, Rusia nu avea pe nimeni să i se împotrivească, căci împăratul Alexandru era eroul timpului, era iubit și măgulit de toți suveranii și de toate guvernele, pentru concursul său în contra lui Napoleon ; era temut pentru numeroasele sale oștiri din Europa și din Asia. Monarhii îl considerau toți ca pe stîlpul cel mai puternic al edificiului politic și al ordinii sociale, și popoarele îl aveau ca pe cel mai liberal dintre potentați, pe cînd turcii erau puși la indice ca barbari și ca apăsători cruzi ai creștinătății.

Deși boierii din Valahia ceruseră printr-un arzmahzar să li se dea domn pămîntean și chiar recomandase pe bătrînul Priscoveanu din Craiova, dar Poarta, cedînd cerințelor baronului Strogonof, a trimis pe Alexandru Suțu domn în Țara Romînească și pe Mihai Suțu, fiul lui beizadea Grigorie și al Catincăi Dudescu, domn în Moldova.

Familia Suțeștilor fusese mai înainte vreme considerată ca devotată Franței, dar de la decapitarea lui beizadea Alecu *, pentru relațiunile sale cu generalul Sebastiani, trecuse cu totul în partidul rusesc, singurul puternic atunci în Constantinopol.

Grecii erau poporul cel mai luminat din tot Orientul, aveau oameni învățați, erau singura naționalitate din Imperiul otoman cunoscută în Europa, aveau școli în toate orașele și în toate insulele ; acele de la Chio, de la Kidonia și din București dobîndiseră o adevărată celebritate ; clerul ortodox din toată Turcia era compus numai de preoți și de călugări greci ; averile

* Tata doamnei Mavru și a lui Costache Suțu (Suțicu) (I. G.).

mănăstireşti din Principate erau toate pe mînile lor ; aveau comercianţi şi bancheri mari şi bogaţi în toate porturile ; marina lor de comerţ rivaliza cu marina italiană şi cu marina franceză, Corai, Comita, Vardalah [1] şi mulţi alţi eleniştі se puseseră în relaţiune cu toţi învăţaţii Europei. Prin lucrările lor literare asupra vechilor autori clasici cîştigase cauzei greceşti toate spiritele universităţilor şi academiilor, îi căştigase inimile tuturor învăţaţilor şi ale întregei tinerimi şcolare, Grecilor li se putea vorbi de naţionalitate, lor li se putea zice să se scoale pentru naţie şi libertate, pe cînd celorlalte populaţiuni ale Turciei, cufundate în cea mai adîncă ignoranţă, cari nu aveau nici o noţiune despre originea şi naţionalitatea lor, bulgarilor, bosniacilor, arnăuţilor etc., cari se credeau şi se ziceau toţi greci, fiindcă erau de ritul ortodox zis grec, nu li se putea vorbi decît de biserică şi de persecuţiunile turcilor, lor li se zicea să se scoale pentru religie, pentru credinţă *(zavera)*.

Poetul Riga, fostul secretar al lui Alexandru vodă Ipsilante, în unire cu Scufa, un negustător epirot din Odessa *, cu profesorul Santo farmazonul şi cu arhimandritul Diceu, înfiinţase o societate secretă cu numele de *Eterie* (tovărăşie), nume modest care nu bătea la auz şi nu putea să dea bănuieli turcilor, căci erau obicinuiţi cu cuvîntul *eterie* în porturi şi în insule, unde grecii aveau mulţime de asociaţiuni de comerţ.

Împrejurările erau favorabile pentru dezrobirea Greciei, căci puteau să se serve la luptă de toate naţionalităţile Imperiului Otoman.

Eteria era formată după tipul vechilor frăţii, ἀδελφοποιεῖς şi ἀδερφοποιητοί (fraţi făcuţi), turceşte, *cardaşlic*, uzitate în tot orientul şi mai ales în Albania. La noi, bărbaţii se ziceau *fraţi de cruce* şi femeile *surate*.

[1] Profesori greci în ţările romîne la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul lui XIX.

* Rudă de aproape cu doamna Petrovici Armas, născut Scufa (I. G.).

Acei cari se prindeau fraţi de cruce mergeau în biserică îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, şi acolo la uşa altarului se înţepau fiecare cu ac la braţ, pînă scotea o picătură de sînge, pe care celalalt o lua cu limba ; schimbau armele unul cu altul şi pronunţau cuvintele :

„Viaţa ta a mea şi sufletul tău al meu."

Jurămîntul eteriştilor era a sacrifica familie, avere şi viaţă pentru libertatea patriei şi supunere oarbă ordinelor comitetului.

Lozinca sau parola de recunoaştere între soţi era cuvîntul τσαρούχι *(opincă)*, la care celalalt răspundea παλούκι *(par)* şi comitetul central se numea ἀρχή *(cap)*. Dar cine era acel ἀρχή, acel cap ? Nimenea nu o ştia, şi poate că nici nu exista. Se lăsa însă să se creadă că era Capodistria, favoritul împăratului Alexandru I al Rusiei, ba mulţi credeau că era chiar însuşi împăratul.

După moartea lui Riga, esecutat de turci la Belgrad la 1815, propaganda Eteriei a mers înainte, dar nu şi-a luat adevărata ei dezvoltare decît pe la 1818, în urma numirii lui Alexandru şi Mihail Suţu la tronurile Principatelor.

Iată împrejurarea care a dat un mare credit acestei societăţi în Principate : unul din apostolii ei, anume Galatis, trimis să facă prozeliţi printre grecii din Rusia, de-abia ajuns la Odessa, a fost arestat de poliţie, dar peste cîteva zile s-a eliberat, dîndu-i-se 20 galbeni cu îndemnul de a trece peste hotar. Ajuns la Iaşi, fu chemat la consulatul rusesc ; se credea pierdut, cînd, în marea sa mirare, consulul îi pune în mînă 5.000 de lei, zicîndu-i că acei bani erau din partea împăratului. Această împrejurare, adevărată sau inventată de Galatis, alăturea cu atitudinea lui Domnando şi a nepotului lui Capodistria, Gheorghe Leventi, amîndoi împiegaţi ai consulatului rusesc, a dat o mare crezare şoaptelor că împăratul era capul Eterici (ἡ ἀρχή) şi dintr-acest moment n-a mai rămas

în spirite îndoială că Rusia proteja Eteria și că voia răscularea în contra turcilor. De atunci propaganda a început a face prozeliți fără sfială în Principate. Apostolii cei mai activi erau în Iași : Teodor Negris, secretarul fostului domn Calimah, Anagnostopolu și Lasanis, iar în București căminarul Sava, căpitanul Ghiordache Olimpie și Gheorghe Leventi.

Nicolae Ipsilante, fiul lui Constantin vodă și nepotul lui Alexandru vodă, unul din afiliați, căutase să tragă și pe frate-său Alexandru, general în armata rusească și adiutant împărătesc, dar acesta nu primise arătînd pericolele unei asemenea întreprinderi fără un ajutor puternic dinafară. Mai în urmă însă, găsind prilej să vorbească cu Alexandru I despre starea mizerabilă a grecilor și de ajutorul ce ei așteptau de la Rusia, împăratul i-ar fi zis :

„Facă-se o răsculare în Grecia și cazacii mei se vor duce s-o ajute."

Se crede că numai în urma acestor cuvinte, Alexandru Ipsilante s-a hotărît, la 1819, să intre în Eterie și să devie șeful ei militar.

Alături cu Eteria mai lucra și o altă societate care acoperea oarecum în ochii turcilor pe cea secretă, aceasta era societatea culturei(ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἑταιρεία,) al cărei scop era înființarea de școli alilodidactice sau lancasteriane[1] în țările grecești. Învățătorii pentru aceste școli se luau numai dintre eteriști și misiunea lor principală era de a propaga răscularea în contra turcilor. Astfel formată, această societate ajunsese la 1820 să numere 200.000 de tovarăși.

O fi fost sau n-o fi fost cu știrea guvernului rusesc sau a împăratului Alexandru, adevărul însă este că era foarte încurajată la Iași și la București de consulatul rusesc, prin secretarul său Domnando și prin dragomanul Leventi, amîndoi tineri greci din insulele

[1] Școli în care elevii mai avansați în studiu îi învață pe cei mai puțin instruiți, sub supravegherea profesorului.

Ionice, eleganți, amabili, cu spirit și capabili de a învîrti deodată intrigile politice și intrigile amoroase.

Alexandru Suțu, domnul Valahiei, mai prudent decît confratele său din Moldova, văzînd că valul revoluționar se suia necontenit și mai repede decît ar fi voit, căuta să-l împiedice, sau cel puțin să-i amîie izbucnirea prin oarecari măsuri de poliție în contra vînzării armelor și a prafului de pușcă : dar înconjurat cum era din toate părțile de eteriști, ordinele lui rămîneau fără efect și comitetele lucrau fără sfială, în Moldova mai ales, unde Mihail vodă Suțu era chiar el eterist. În București, înscrierea arnăuților zavergii se făcea ziua în amiaza mare în casa lui Constantin Samurcaș de sub Mitropolie, unde este astăzi cazarma sergenților de oraș, și cuvintele „*țaruchi*“ [1], „*paluchi*“ [2] era în gura tuturor.

Sub denumirea de *arnăut* se înțelegea orice sîrb, arvat [3], arnăut, bosniac, muntenegrean, bulgar sau grec, dacă se lega cu un briu roșu sau cu un tarabolus, cealma [4] la cap, fustanelă sau poturi, mintean și iminei roșii. Își trîntea la briu un sileaf cu un iatagan și două pistoale, și intra în serviciul curții domnești, al hatmăniei, spătăriei sau agiei, sau se suia cu ciubucul în mînă dindărătul caleștii vreunui boier.

La anul 1820, Eteria se simțea în putere și începuse a se gîndi la acțiune. Deși se fixase de la început ziua de 25 martie a anului 1825 pentru răsculare, epoca la care, după zisa lui Ipsilante, Rusia era să declare război turcilor ; dar, după mai multe conferințe ținute la Kișinov și la Sculeni de comitetul eterist cu generalul Ipsilanti, cu Mihai Suțu, domnul Moldovei, și cu cneazul Gheorghe Cantacuzino, colonel în armata rusească, cumnat cu principele Gorciakoff, actualul cancelar al imperiului, s-a hotărît să se devan-

[1] *Țaruchi* — opincă.
[2] *Paluchi* — par.
[3] *Arvat* — croat.
[4] *Cealma* — turban.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

seze epoca izbucnirii și să înceapă cu primăvara anului 1821. Comitetul a fost silit la această precipitare de indiscrețiunile și de imprudențele unora din eteriștii cari deșteptase bănuielile turcilor și-i făcuse să ia măsuri crude în contra propagandiștilor, atît în provincii cît și în Constantinopol.

În București și în Iași, mulți din boieri, și din cei mai considerabili, făceau parte din Eterie, dar din toți, cel mai important era slugerul Tudor de la Vladimirești din Gorj, om de arme, îndrăznet și patriot, care dăduse dovezi de o mare vitejie ; comandînd pandurii în toate bătăliile contra turcilor de la anul 1806 pînă la 1812, dobîndise grad de ofițer în armata rusească și fusese decorat cu crucea sfîntului Vladimir. La 1814, refugit la Viena de urgia lui Caragea, care căuta să-l prindă și să-l predea turcilor, fusese prezentat de Capodistria și de Strogonof împăratului Alexandru. În urmă, întorcîndu-se în țară cu recomandații de la ambasadorul rusesc, Caragea l-a numit vătaf de plai la Cloșani și l-a avut foarte de aproape.

Slugerul Tudor, vrăjmaș aprig al abuzurilor și al prevaricațiunilor, al ciocoilor, credea în ajutorul Rusiei ; intrase în Eterie crezînd-o patronată de împăratul Alexandru ; fusese inițiat de Sava și de Olimpie, dîndu-și jurămîntul în biserica Sfîntului Sava, care era în locul din bulevard, unde este astăzi statua lui Mihai Viteazul ; primise pe Ipsilanti de șef, pe cuvîntul că grecii, după ce se vor organiza în Principate, vor trece Dunărea ca să se bată cu turcii în țările grecești, iar el, Tudor, să rămîie cu pandurii lui în țară, ca să se lupte pentru redobîndirea drepturilor strămoșești și pentru stîrpirea abuzurilor. El aducea în Eterie pe toți tovarășii lui de arme cu cari făcuse războiul de șase ani contra turcilor, aducea ceva și mai mult, aducea numele său și influența de cari se bucura printre pandurii Olteniei.

La 3 decembre 1820, Alexandru vodă Suțu cade bolnav și la 19 ghenarie 1821 moare, Domnul știe cum.

Slugerul Tudor, chemat din vreme în București din ordinul amicului și protectorului său Samurcaș, pornește în ziua de 22 ghenarie cu 40 de arnăuți eteriști, trece Oltul, ajunge în munții Gorjului și Mehedințului și începe a scula pandurimea. În zadar caimăcămia îl tratează de hoț de codru și trimite în contra lui pe Prodan, pe Hagi Stoian și pe Solomon cu plăieși ca să-l prindă mort sau viu, poterile în loc de a se bate în contra lui Tudor, trec toate în tabăra lui și în cîteva săptămîni îl găsim în capul a 8.000 de panduri și 500 de arnăuți, bulgari cei mai mulți, acești din urmă comandați de Macedonski și de Hagi Prodan, cu cari pornește spre București, și în ziua de 16 martie tăbărește la Cotroceni. Se zicea că vine să taie pe ciocoi. La București convoacă pe mitropolitul și pe boieri și-i pune să iscălească o adresă către consulul general Pini, prin care se cerea intervențiunea oștirilor rusești, ca să oprească pe turci de a intra în țară. Așa făcuse și boierii moldoveni la Iași, după cererea lui Ipsilante.

Tot într-o vreme înainta și Ipsilante spre București și numele lui era în gurile tuturor; se zicea că vine (...) cum venise și tatăl său la 1806, deși Poarta se grăbise să numească, încă de la 7 fevruarie, domn pe Scarlat Calimah (...).

Tudor aștepta să vază pe Ipsilante trecînd Dunărea, iar Sava și Olimpie, șefii arnăuțimii eteriste, și zavergiii îl chemau în București, făgăduindu-i unul Giurgiu și celalalt Ada-Cale, și mitropolitul de la Filipopol îl asigura că-i dă 15.000 de bulgari. Ipsilante, după toate aceste făgăduieli, credea să găsească de-a gata o armată organizată și disciplinată, pe care nu avea decît s-o comande pe cîmpul de bătaie. Astfel legănat de visuri frumoase, iese pe furiș din Kișinov, întovărășit de cîțiva amici, trece Prutul în noaptea de 22 fevruarie 1821, trage în Iași la casa cneazului

Gheorghe Cantacuzino, aleargă la Iacovache Rizu, unde întîlneşte pe Mihai vodă Suţu, pune pe boieri să iscălească o petiţiune către împăratul Alexandru, cerîndu-i protecţiunea Rusiei pentru Ţara Moldovei, şi espediază pe cneazul Gheorghe Cantacuzino s-o ducă la Laibach.

În ziua de 26 fevruarie, eteriştii şi zavergiii, adunaţi în mănăstirea Galata din deal de lîngă Iaşi, pornesc în procesiune cu steagul alb pe care erau inscripţiunile :

Ἐν τούτω νίκα* şi
Ἐκ τῆς κόνεώς μου ἀναγέγωμαι:**

cu crucea şi cu fenixul ieşind din flăcări ; fac rugăciune în biserica Trisfetitele şi pornesc spre Bucureşti. Pe strade se citeşte proclamaţiunea lui Ipsilante, prin care face cunoscut că s-a sculat pentru liberarea Greciei şi că trece în Turcia ca să combată pe inimic. Lasă pentru paza Iaşului şi a domnului pe Duca şi pe Pendedeca şi el porneşte cu 7.500 de oameni în contra turcilor.

Din nenorocire, răscularea grecilor începe cu jăfuirea a 600.000 de lei de la bancherul Pavel Andrei şi cu măcelul a 80 de turci cari, urmăriţi de arnăuţi, se refugiase în biserica de la Golia.

Moldova era pusă la discreţiunea Eteriei, căci Mihai Suţu numise din vreme pe tînărul Niculache Rosnovanu vistiernic mare. Slujba care pe-atunci se da boierilor celor mai maturi şi mai esperimentaţi se dăduse acestui tînăr, fiindcă el fusese iniţiat în Eterie, încă la Paris fiind, de grecul Minas Minaid, bibliotecar la Institutul Franţei.

Mersul lui Ipsilante spre Bucureşti a fost un adevărat marş triumfal, pretutindeni îi ies înainte corpuri armate care i se închină şi se pun sub comanda

* Cu acest semn vei birui (I. G.).
** Renasc din cenuşa mea (I. G.).

lui ; la Focșani este întîmpinat de 340 de tineri greci, cei mai mulți studenți din școala de la București, floarea tinerimii, cu care formează „legiunea sacră" (ἱερὸς λόχος).

La Ploești însă îl ajung știrile rele ; împăratul nu voise să primească în audiență pe cneazul Cantacuzino la Laibach, ordonase ca atît generalul Ipsilante, precum și colonelul Cantacuzino să fie șterși din controalele armatei rusești și trimisese lui Stroganof la Constantinopol instrucțiuni strașnice în contra eteriștilor și asigurări de amicie sultanului, declarînd că nu susține nici pe eteriști, nici răscularea grecilor, pe care o dezaproba. Tot acolo află că mitropolitul de la Nicopol, care îi promitea 15.000 de bulgari, fusese spînzurat de turci și că Vladimirescu se pusese în relație cu guvernatorii fortărețelor Dunării.

Poziția lui Ipsilante devenea critică și el începe a se gîndi să treacă Dunărea, ca să ajungă în Grecia, urmînd linia munților Bulgariei, dar Sava, Olimpie, Farmache se împotrivesc la acest proiect, așa că el se hotărăște să rămîie în Principate și să primească lupta cu turcii, luînd drept bază de operațiune Ploeștii, Tîrgoviștea și Piteștii ; dar descurajarea a pătruns în inimile zavergiilor prin știrile de la Laibach, și răscularea grecilor își pierduse toate simpatiile și tot prestigiul prin purtarea lor vătămătoare și spăimîntătoare. Arnăuții deșertau lagărul și se formau în bande de tîlhari. Ipsilante crezu că va ridica moralul soldaților săi aducîndu-i spre București, și veni de-și puse ordia la Colintina. La 25 martie intră triumfal în București, trage la casa Belului, fosta locuință a Văcărețtilor, face o rugăciune în capela din fundul curții și, după un discurs înfocat al tînărului Dumitrache Suțu Chiabap, fratele poetului Alexandru Suțu, oștirea face o primblare pe stradele principale cîntînd Marsieleza lui Riga :

Φίλοι μου συμπατριῶται:
Δοῦλοι γἀμεθα ὡς πότε
Τῶν ἀλρείων Μουσουλμάνων
Τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων?[1]

se întorc la casa Belu și înfig steagul în poartă, strigînd : „Așa și la porțile Bizanțului !"

A doua zi, mitropolitul Dionisie Lupu se prezintă cu boierii la acest generalisim, arătîndu-i suferințele țării din cauza jafurilor și esceselor zavergiilor, și-l roagă să puie capăt unei asemenea stări de lucruri. Ipsilante îi asigură că va lua toate măsurile și le anunță că pornește spre Tîrgoviște, zicîndu-le și lor să se retragă la Cîmpulung.

Știrea dezaprobării împăratului Alexandru, comunicată domnului Tudor și boierilor de cancelarul consulatului austriac Udrisqi, îi face să trimită la Silistra valesi, begler-begul Rumeliei, să-l asigure că romînii erau supuși credincioși ai sultanului și că țara se răsculase nu în contra Porții, ci în contra fanarioților și în contra asupritorilor, ciocoilor și grecilor.

Pe la începutul lui aprilie, amîndouă corpurile, și al grecilor, și al romînilor, se aflau în București cu șefii lor ; anarhia era la culme ; șefii se urau și se pizmuiau între dînșii ; amîndoi, și Tudor și Ipsilante, porunceau, orînduiau în slujbe și ridicau dări ; jaf în vistierie, jaf în casele particularilor. Zavergiii și pandurii vindeau ziua în amiaza mare pe strade șaluri, scule și argintării furate și jăfuite de pe la boieri și negustători. Măsurile aspre luate de Tudor nu aveau alt efect decît să irite și să nemulțumească pe unii din comandanți în contra lui, făcîndu-i să rîvnească la libertatea de pleașcă de care se bucurau în prezent căpitanii din oștirea lui Ipsilante.

[1] Prietenii mei din aceeași patrie,
Pînă cînd să fim slugile
Stricaților de musulmani,
Tiranii Greciei ?

Decepțiunea lui Tudor era mare : în loc de a-și vedea țara liberă de fanarioți și de ciocoi, o vedea prada tîlharilor și jafurilor zavergiilor. În esplicările ce are cu Ipsilante, îi cere îndeplinirea angajamentelor sale, sfătuindu-l să treacă Dunărea. Ipsilante, temîndu-se de turci, cari se găteau să intre în țară, precum și de Tudor, pe care îl bănuia de a fi înțeles cu pașa de la Silistra, își împarte oștirea în patru corpuri și pornește să ocupe Ploeștii, Tîrgoviștea și Piteștii, lăsînd pe Sava la paza și apărarea Bucureștilor, dar mai cu deosebire ca să supravegheze mișcările și faptele lui Tudor (...).

În părțile grecești răscularea lua un caracter din ce în ce mai grav : Epirul, Tesalia, Peloponesul și insulele Arhipelagului se ridicau la arme unele după altele și luptau vitejește pe mare și pe uscat. Însă ceea ce preocupa mai mult pe guvernul otoman era cele ce se petreceau la noi în țară. Căci, deși împăratul Alexandru dăduse suveranilor adunați la Laibach cele mai solemne asigurări despre dorința sa de a mănține pacea, deși se pronunțase într-un mod categoric în contra grecilor revoluționari de pretutindeni, deși ambasadorul rusesc esprima pe toată ziua sentimente de amicie și de simpatie din partea împăratului pentru sultanul, cu toate acestea cabinetul din St. Petersburg se împotrivea la orice măsuri armate ce voia Poarta să ia pentru a înăbuși răscularea lui Ipsilante (...).

Pe la mai însă, ambasadorul rusesc, rupînd relațiunile sale cu Poarta și părăsind Constantinopolul din cauza decapitării patriarhului ecumenic și a cruzimilor făcute în contra grecilor, n-a mai avut cine să se opuie la ocupațiunea Principatelor ; atunci s-a dat ordine lui Silistra valesi, begler-begul Rumeliei, Selim pașa să trimită oștire ca să potolească cît mai în grabă răscoala din Valahia și Moldova. Acest guvernor general pornește pe Cara-Mustafa, chehaiaua sa, cu un corp de 10.000 de turci, cazaci, zaporo-

jeni, tătari și manafi,[1] să ocupe București, pe Iusuf pașa l-a trimis la Galați cu 6.000 de oameni, să se suie în sus pe Prut spre Iași, și pe Hagi Ahmet aga l-a pornit cu 5.000 de turci de la Vidin, să apuce pe valea Oltului.

Îndată ce sosește chehaia-beg cu oștirea sa la Afumați, Sava părăsește București și pornește spre Tîrgoviște, unde se afla Ipsilant.

Numai atunci a înțeles Tudor perfidia grecilor, atunci a văzut că scopul lor era să-l lase singur în contra turcilor, atunci a părăsit și el capitala pornind pe la Bolintin spre Pitești.

Pînă într-atît s-a demascat Ipsilant, încît căpitanul Iordache i-a trimis răspuns că, de va merge mai departe, îl va găsi în cale, gata a-l combate. Dar Tudor nesocotește amenințările și-și urmează drumul.

Din nenorocire, armata pandurilor nu mai era ceea ce fusese la început, ea se demoralizase în contactul de două luni cu zavergiii. Nesupunerea pusese pe comandantul lor în trista poziție de a ordona mai multe execuțiuni capitale chiar asupra unora din căpitani, între cari pe căpitanul Urdăreanu, străşnicie care foarte mult a indispus în contra lui mai cu deosebire pe Macedonski și pe Prodan.

Ajungînd la Goleşti lîngă Pitești, Tudor găsește pe Iordache și pe Farmache instalați acolo cu arnăuții-mea lor, dar în loc de a i se împotrivi, cum se lăudaseră, îl primesc cu amicie și cu onorurile cuvenite, își închină steagurile unii altora, se ospătează împreună și eteriștii cedează romînilor, retrăgîndu-se la Pitești.

Dar zilele lui Tudor erau numărate, numai planul se schimbase : fusese franc și voinicesc, acum devenise mișelesc.

Iusuf pașa din Brăila trecuse la Galați, gonise pe arnăuți din oraș și înainta cu 4.500 de turci spre Iași, urmînd malul drept al Prutului, împingînd tot în sus

[1] *Manaf* — ostaș din armata turcească de sub conducerea lui Manaf Ibraim.

pe cneazul Gheorghe Cantacuzino pînă la Sculeni, unde-l silește să primească lupta ; după o mică și slabă împotrivire, oamenii comandați de cneazul sunt siliți să treacă Prutul. Pendedeca urmează exemplul cneazului fără a face cea mai mică împotrivire, numai Atanasie Maurotalasitul cu 500 de arnăuți se luptă voinicește cu toată armata turcească pînă la cel din urmă om.

Iusuf pașa victorios ocupă Iașul, de unde Mihai vodă Suțu fugise cu două zile mai nainte și trecuse Prutul.

Cele ce se petreceau în Valahia erau mult mai grave. Acolo chehaia-beg, după ce ocupase Bucureștii, porni cu oștirea lui spre Tîrgoviște. Ipsilante credea pe Tudor înțeles cu turcii și căuta să-i răpuie viața. În perfidul său proiect, avea chiar pe unii din căpitanii pandurilor. Iată planul adoptat pentru îndeplinirea crimei.

În ziua de sf. Constantin, Olimpie sosește la Golești cu o mică escortă de arnăuți, zicînd că era chemat la Tîrgoviște, ca să se înțeleagă cu Ipsilante despre planul de campanie ce trebuia să adopte. Se așază cu amicii în chioșc, vorbesc mult și prietenește, pînă ce Olimpie izbutește a convinge pe Tudor să meargă să asiste și el la acel consiliu de război, făgăduind intervențiunea sa și a tuturor amicilor ca să facă să dispară bănuielile și animozitățile dintre dînsul și Ipsilante. Unii din căpitanii lui Tudor susțin cu căldură propunerea lui Olimpie, și lealul romîn, cu toate cuvintele ce avea de a fi în cea mai mare rezervă cu eteriștii, se lasă să se înduplece și pornește cu Olimpie spre Tîrgoviște, fără a lua cea mai mică pază cu dînsul.

Abia ieșiți din ochii pandurilor, cînd ajung în dreptul văilor de la Leurdeni, le iese înainte Orfano cu trei sute de arnăuți cari stau ascunși, le taie drumul, îi înconjoară, se năpustesc asupra lui Tudor, îi pun în fiare mînile și picioarele și-l duc în tabăra lui Ipsi-

lante, unde-l aştepta Caravia, Cavaleropolo şi Granowski, ca să-l judece. În cîteva minute i se hotărăşte osînda şi e luat de doi tîlhari cari-l duc la iazul morii de lîngă grădina lui Giardoglu din Tîrgovişte. Acolo a fost asasinat mişeleşte eroul revoluţiei romîne de la 1821. Aceasta a fost în ziua de 27 mai 1821.

Dacă ştirea morţii lui Tudor a putut mulţumi pe greci şi pe doi sau trei căpitani de panduri, romînii s-au simţit loviţi în afecţiunile, în speranţele şi în demnitatea lor. Pandurii adorau pe şeful lor, şi romînii toţi îl numeau *domnul Tudor* şi-l considerau ca pe adevăratul domn al Ţării Romîneşti.

Dispariţiunea şefului a fost semnalul desfacerii oştirii romîneşti ; soldaţii n-au mai voit să urmeze nici pe Prodan, nici pe Macedonski ; şi afară de pandurii din ceata lui Solomon, cari se luptau voinicește cu turcii în Mehedinţi, şi afară de două sau trei sute, cari, atraşi de jafuri şi de hoţii, s-au dus la zavergii, toţi cei cari compuneau lagărul de la Golesti s-au retras pe la casele lor.

Chehaia-beg pornise din Bucureşti cu 8.000 de turci, în două coloane, pe valea Dîmboviţei şi pe valea Colintinii. Ajunşi aproape de Nucet, se găsesc faţă-n faţă cu trupa lui Colocotroni aşezată în ordin de bătaie. Ipsilante trimisese acolo pe Duca şi pe Orfano, ca să susţie pe Colocotroni, cu ordin ca unul să atace pe turci în coastă şi celalalt pe la spate. Iar Ipsilante, sosind în timpul luptei, să cadă asupra centrului şi să distrugă armata turcească. Planul însă nu izbuteşte din cauză că Duca, neputînd rezista atacului cavaleriei lui Tahir aga, se pune pe fugă, sperie pe celelalte trupe greceşti ale lui Orfano şi Colocotroni, cari se retrag şi ajung în dezordine la Văcăreşti, unde era Ipsilate cu trupele lui.

Astfel înfrîntă, armata grecească porneşte spre Slatina, ca să ţie valea Oltului în contra lui Hagi Ahmet aga, venit cu oştire din Vidin. Caravia, care comanda avangarda compusă de arnăuţi, întîlnind din jos de

Drăgăşani o coloană de turci care înainta spre oraş, are nesocotinţa s-o atace ; dar îndată ce se încordează lupta, turcii, cari se aflau în Drăgăşani în număr de 2.000, dau foc oraşului, aleargă în contra lui Caravia şi-l înconjoară. Ipsilante, înştiinţat în Slatina de poziţiunea critică în care se afla avangarda sa, porneşte pe fratele său Nicolae şi pe Olimpie cu 5.000 de infanterişti, 2.500 cavalerie şi 5 tunuri. Caravia, cum vede că-i vine ajutor, ia curaj, atacă pe Carafefizi cu 800 de zavergii călăreţi. Turcii rezistă atacului şi se năpustesc asupra unei coloane după deal, o rostogolesc şi o distrug cu desăvîrşire : erau eroicii şi nenorociţii *Ierolohiţi* în număr de 350.

Într-acea luptă crîncenă au căzut glorios tinerii greci cei mai distinşi, Dimitrie Şuţu, fratele poetului Alexandru Chiabap, Draculi, Andronic şi Luca, cei patru căpitani ai legiunii sacre ; acolo a căzut M. Suţu, fratele lui Costache Suţu (Suţicu) şi al doamnei Mavru, acolo au căzut într-un cuvînt toţi ofiţerii şi toţi soldaţii acelei nemuritoare legiuni.

În timpul luptei, Ipsilante a stat neclintit în Slatina cu 2.000 de oameni călări, oprit — se zice — de ploaie şi de drum rău.

În urmă catastrofei de la Drăgăşani n-a mai rămas din armata grecească decît cete izolate, fără nici o coeziune între dînsele, rătăcind prin văi şi prin munţi, care încotro putea, urmărite cu suliţa în coastă de călărimea turcească.

Ipsilante, aflînd că Sava şi Ghencea împreună cu Mihail, cu Kiuciuc Ciolac şi cu toată trupa lor se închinase lui Tahir aga şi că fusese trămişi cu Sericoglu în goana zavergiilor, pierde orice speranţă, se îndreptează spre Turnu-Roşu şi trece în Transilvania.

Din vama Sibiului datează el faimosul ordin de zi pe armată, o adevărată imprecaţiune în contra zavergiilor şi o laudă meritată pentru vitejia şi patriotismul nenorociţilor Ierolohiţi. Ipsilante spera să meargă la Hamburg, ca să se îmbarce să se ducă în

Grecia, să ia parte la luptă ; dar arestat la Mohaci de austriaci, după trei ani de detenţiune şi de boală, l-a ajuns moartea la Theresienstadt.

Farmache, scăpat din înconjurarea lui Bimbaşa Sava, izbutise a-şi forma un corp de 800 de arnăuţi şi apucase în munţi, dar urmărit de aproape de 1.500 de turci, s-a refugiat în mănăstirea Secu, unde a ţinut în contra unei trupe de 2.000 de vrăjmaşi pînă la mijlocul lui septembre, cînd, înşelat de făgăduielile turcilor, s-a predat. Acolo a fost prins Olimpie şi amîndoi au fost esecutaţi fără milă.

Cu căderea acestor doi bravi căpitani a dispărut orice urmă de luptă în Principate (...).

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY

O CĂLĂTORIE DE LA BUCUREȘTI LA IAȘI ÎNAINTE DE 1848

Ghergani, 20 iunie 1881

Iubite amice.

Azi te pui în tren la 9 seara, după ce ai prînzit bine la Hugues sau la Brofft, arăți tichetul conductorului care vine și ți-l timbrează cu cleștele, fumezi o țigară, două pînă la Ploești ; acolo îți bei ceaiul în tichă, te întorci în vagon, apoi te înfășuri bine în tartan, îți pui paltonul căpătîi, te lungești pe canapeaua de catifea roșie sau în vagonul pat, dormi ca acasă vreo nouă ceasuri și, la opt dimineața, te deștepți la Roman. Aici cafea cu lapte, cu un *kipfel* două, și 17 ceasuri, minut cu minut, după ce ai plecat din București, te găsești transportat pe malul îmbalsamat al Bahluiului, în fosta capitală a fostului principat al Moldovei, unde ajungi dormit, mîncat și odihnit. Călătoria, mîncare cu bacșiș cu tot, te-a costat 80 de franci. Ei vezi, acum 40 de ani nu era așa.

Îmi aduc aminte că odată plecam din București spre Moldova :

După mai multe vizite pe la vornicie, la postelnicie, la agie, la casa poștei, alergături cari au dăinuit vreo zece zile, într-o vineri, în sfîrșit, pe la orele 3 d.a., trosc, pleosc, intră în curte opt cai cu doi surugii, precedați de un ceauș călare. Cît te ștergi la ochi înșirase caii, cîte doi-doi la trăsură, un fel de brișcă ușoară, s-o duci cu un cal ; într-o clipă eram la capul Podului Tîrgului de Afară, *Bariera Moșilor* de astăzi ; chiuiau și plesneau surugiii pe ulițele Bucureștiului de ridicau lumea în picioare, bărbați și femei alergau la uși și la ferestre ca să vadă cine trece.

La streajă, un fel de logofăt în scurteică lungă de pambriu [1] verde se arată înaintea cailor.

— Ho, ho ! şi opreşte trenul ; cine sunteţi dumneavoastră ? mă întreabă, apropiindu-se cu şapca în mînă de uşa trăsurei.

— Sunt cutare, îi răspund eu, declinîndu-mi numele şi pronumele.

Căpitanul de barieră scoase un petic de hîrtie din buzunar şi însemna cu creionul zisele mele, muind vîrful creionului de plumb pe limbă la fiecare literă.

— Şi unde mergeţi dumneavoastră ?

— La Iaşi.

— Să nu fie peste graniţă ?

— În Moldova.

— Dar pasaport aveţi ?

Scot pasaportul şi i-l arăt ; căpitanul mi-l ia din mînă, se uită la dînsul, îl mai întoarce, şopteşte ceva cu secretarul său, apoi intră amîndoi în cancelarie, de unde ies după o jumătate de ceas cu pana după ureche şi îndoind pasaportul pe cute mi-l înapoiază cu cuvintele :

— Să umbli sănătos, coconaşule !

La barieră se isprăvise caldarîmul şi o luam pe şleau cu roatele în noroi pînă la bucea, caii la pas şi surugiii croindu-le cu bicele la dungi beşicate pe spinare.

După patru ore de răcnete şi înjurături, cruci şi răscruci, sfinţi şi evanghelii, pe la opt seara intram în curtea poştiei de la Şindrilita ; picioarele cailor pocneau de cîte ori ieşeau din noroiul gros, cleios şi adînc. Făcusem 16 kilometri.

Acolo, după ce m-am rugat şi m-am certat vreo două ceasuri cu căpitanul de poşte, cu căpităneasa şi cu ceaşul, mi s-a dat de hatîr un surugiu cu şase cai în loc de opt scrişi în *podorojnă* [2], şi pe cînd se ridica luceafărul de ziuă eram la Moviliţa, altă poştă.

---

[1] *Pambriu* — stofă de lînă.

[2] *Podorojnă* — ordin pe baza căruia se puneau altă dată caii de poştă la dispoziţia călătorului.

Aci refuz complet de a mă porni înainte, argumentul căpitanului era convingător.

— Cum să-ţi dau cai, domnule, păcatele mele, că aştept din ceas în ceas să pice curierul rusesc de la Ţarigrad ; şi cu omul împărătesc nu e de glumă, că-i ştiu păpara ? !

Iată-mă dar oprit în drum, Domnul ştie cît.

Căpitanul, om politicos, m-a poftit în odaia de mosafiri să mă încălzesc şi să mă odihnesc pîn-or sosi cai din sus sau din jos.

Pe un pat sofa, de la sobă pînă la fereastră, dormea de-a lungul căpităneasa cu un copil la sîn, alături cu culcuşul căpitanului, care, la strigătul de tenor al surugiului meu, sărise din plapomă numai în papuci şi în cămaşă de borangic ; picioare la picioare cu căpităneasa, dormeau sforăind doi bieţi călători, cari ca şi mine, aşteptau sosirea de cai. O căldură amestecată cu duhoarea de oameni adormiţi de nu-ţi puteai trage sufletul !

Simbătă seara ajungeam în Urziceni, capitala judeţului Ialomiţa, oraş înecat în mocirlă dintr-un capăt la altul.

Peste zi începuse un vînt rece şi noroiul se învîrtoşa, strîngîndu-se de frig, încît încet-încet se făcuse tare ca fierul, formînd o cale zdruncinată ; roatele săreau din hop în hop, aruncîndu-mă la fiecare pas al cailor dintr-un colţ într-altul al trăsurii. Pînă la jumătatea poştei Mărgineni am mers cum am mers, dar acolo, dînd într-un văgaş adînc îngheţat, m-am pomenit cu trăsura într-un peş [1], se rupsese osia şi rămăsese în trei roate. Surugiii descălecară, se uitară, deteră fiecare trei fluiere de mirare, ceea ce însemna că era cazul grav ; unul dehamă şăuaşul [2] şi porni pe fugă spre poştă să caute ajutor.

Din ce în ce mai mult crivăţul se înteţea şi frigul mă pătrundea ; m-am strîns cît m-am strîns, dar

[1] *Peş* (într-un) — într-o rînă, într-o latură.
[2] *Şăuaş* — cal care purta şa (într-un atelaj).

dacă am văzut ş-am văzut, m-am dat jos, imitînd pe surugiul care rămăsese cu mine, m-am adăpostit la spatele trăsurii, dînd din mîini şi din picioare ; dar şi aşa n-a trecut mult şi n-am mai putut juca, simţeam că amorţeam, mă apucase un fel de piroteală ; atunci m-am hotărît să deham şi eu pe celalalt şăuaş şi am luat-o la fugă spre poştă, în voia lupilor cari începuse a urla. Pe la jumătatea drumului venea rotarul poştiei călare, aducînd un drug de lemn la spinare, şi despre ziuă intra şi trăsura mea în poştă. Am petrecut ziua de duminecă în fabricarea osiei şi seara porneam spre Focşani, oraş a două principate, capitala a două judeţe, a Slam-Rîmnicului [1] pentru Muntenia şi a Putnei pentru Moldova.

Luni pe la amiazi, pe cînd eram în uliţa mare în mijlocul tîrgului, îmi iese înainte un impiegat cu guler roşu şi cu spangă, face semn surugiilor să oprească, se apropie de mine cu un aer maiestos şi începe cu :

— De unde vii ? Unde te duci ? Cum te cheamă ? Ce eşti ?

Îi răspund :

— Viu de la Bucureşti şi mă duc la Iaşi.

— Unde ţi-i pasaportul ?

Îl caut şi i-l dau.

Impiegatul autorităţii moldovene îl întoarce, îl observă, uitîndu-se cînd la mine, cînd la caracteristicele însemnate într-însul, comparîndu-le din ochi. Se sfătuieşte cîtva cu colegul său de pe ţărmul muntenesc şi mă întreabă unde trag, ca să-mi aducă pasaportul la gazdă. În zadar protestez, cerînd să mi-l dea îndată ca să-mi pot urma drumul, mi se răspunde că nu se poate pînă ce nu i-o viza ispravnicul, şi fără mai multă vorbă, adresîndu-se către surugiul dinainte, îi zice :

— Du-l, mă, la han la „Petrea-Bacalu".

[1] Rîmnicul-Sărat.

„Petrea-Bacalu" era pe atunci numele de modă al otelurilor din Moldova, cum am zice astăzi „Grand Hotel", fie cît de mic. Acest nume fusese ilustrat de bogatul Petre-Bacalu din Iași, un văr al vestitului Hagi Petcu Pristanda.

De-abia scăpasem de întrebările păzitorului graniței, cînd trei pași mai înainte cad în investigațiunile unui alt funcționar ; acesta era omul otcupciului, care după ce mă întrebă dacă am ceva marfă sau ceva haine nouă, începe a-mi scotoci prin trăsură și prin geamantan. Eram considerat ca mare pagubă pentru fericirea Moldovei sau pentru a Munteniei dacă o bucată de cașcaval, de postav sau vreo sticlă de rachiu ar fi trecut nevămuită dintr-o parte într-alta peste șanțul care despărțea Principatele. Aș întreba pe protecționiștii sau pe partizanii sistemului vamal dacă, prin faptul că a pierit bariera de pe acel canal, stabilindu-se liberul schimb dintr-o parte într-alta, Romînia a păgubit ceva și dacă nu stă mai bine astăzi decît atunci ? !

Peste șase ceasuri isprăvisem, se îndeplinise toate formalitățile prescrise de legi și regulamente, un slujitor îmi adusese pasaportul cu iscălitura ispravnicului. Iordache Pruncu, chehaiaua, îmi adusese *podorojna* și iată-mă iar pe drum trăsnind și plesnind.

Caii vestitului privilegiu aveau privilegiul de a se hrăni cu răbdări prăjite, cum zicea surugiul, mîncare care-i făcea seci la pîntece și ușori la carne, te duceau într-o goană de la o poștă la alta, alergau cît puteau bietele dobitoace, negreșit cu speranța, totdeauna înșelată, că dincolo vor căpăta cîteva dramuri de ovăz. M-au dus de la Focșani la Iași ca vîntul. Zăpada acoperise grunzii, pusesem trăsura pe tălpi de sanie și alunecam ca năluca pe șesul alb.

A cincea zi după plecarea mea din București, priveam de la Răpedea încîntătorul tablou ce se dezvăluie dinaintea ochilor la apărarea Iașului. Și mă

coboram la otelul de „Petersburg", în casele lui beizadea Petrache Mavrogheni din uliță.

Suflam în niște lemne ude să aprind nițel foc în sobă, cînd aud un glas zicînd frumoasa romanță irlandeză :

Late rose of summer [1]

acompaniată de o harpă măiastră. Era frumoasa și grațioasa cîntăreață engleză d-ra Bishop și marele harpist Boza ; repetau concertul ce se găteau să dea a doua zi în salonul generalului Tudoraș Balș.

Călătoria de la București la Iași mă costase 800 de lei vechi, aproape 300 de franci, afară de cele cinci zile de osteneală, de suferințe și de necazuri.

Căutam să mă mut de la otel, cînd bunul și ospătosul meu amic, căpitanul Alcaz a venit și m-a luat la dînsul.

În casa unde ședea, în stradă, sala despărțea două apartamente : la dreapta locuia Nicolae Docan cu vărul său Alecu Cuza, fostul domn de la 1859 pînă la 1866, și cu Philadelph Conici ; la stînga în două camere și un salon, locuiam eu cu stăpînul apartamentului. Masa era în comun, într-o cameră pe galerie.

Am petrecut acolo mai o iarnă întreagă, pînă m-am mutat la tine. Avuseseși nenorocirea să pierzi pe iubita ta mamă și tatăl tău era dus la Viena cu slujba domnească.

Grație vouă, amicilor mei din Paris, în puține zile eram cunoscut și bine primit în toate casele, cu o ospitalitate și o bunătate pe care n-oi uita-o niciodată.

Puțin după sosirea mea în Iași, am fost admis în audiență la Mihai vodă Sturdza, prezentat de secretarul său, maiorul Kogălniceanu și de adjutantul de serviciu, căpitanul Alcaz. După ce am răspuns respectuos la întrebările ce principele a binevoit a-mi

[1] Trandafir tîrziu al verii.

adresa, i-am înmînat scrisoarea boierilor din București, scrisoare despre care ți-am vorbit într-una din scrisorile mele precedente. Pe cînd domnul citea, chipul i se lumina, figura lui, mai totdeauna posomorîtă, dobîndise un zîmbet de satisfacțiune, luase o espresiune de blîndeță. După ce a isprăvit citirea, a rămas cîteva momente gînditor cu ochii în jos, într-o stare de reflecțiune melancolică, apoi pune scrisoarea pe masă și, ridicînd ochii asupra mea, îmi zise că era foarte măgulit de sentimentele de stimă și de încredere ce-i esprimau boierii munteni, dar că realizarea acelor dorinți era intempestivă. Lucrul nu era posibil în momentul de față pentru că împăratul nu permitea. Îi răspund că principiul era înscris în Regulamentul Organic și iau îndrăzneala a-i zice pe *Audaces fortuna juvat* [1], cuvinte la care întîmpină că acel care răspunde înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de soarta unui norod, datorește să fie prudent.

După aceste puține cuvinte schimbă conversațiunea, întrebîndu-mă despre studiile ce făcusem la Paris, mi-a vorbit filosofie, literatură, estetică, m-a ținut mai mult de un ceas. Mihai Sturdza era, precum știi, un om plin de învățătură și se complăcea foarte mult în asemenea convorbiri.

Într-o vară ședeam la via lui Stratulat de la Socola, aproape de frumoasa vilă a lui vodă. Într-o zi, ducîndu-mă la măria sa cu hîrtii de serviciu, îmi zise :

— Am auzit că-mi ești vecin, cine-ți poartă de grije acolo, cine-ți face prînzul ?

Eu îi răspund :

— Nimeni, măria ta.

— Și ce ? Trăiești fără a mînca ?

— Nu, măria ta, mănînc, dar nu prînzesc.

— Va să zică faci deosebire între a mînca și a prînzi. Ei bine, eu prînzesc, vino să mănînci la mine în toate zilele.

---

[1] Norocul îi ajută pe cei îndrăzneți.

Doamna și beizadelele erau duși în străinătate și vodă era singur la Socola numai cu vărul său, generalul Alexandru Sturdza, mult învățatul teolog, care venise să petreacă cîteva săptămîni la Socola. La masă erau numai ei doi, eu și iubitul nostru amic, plăcutul colonel Guluță Leon.

În toate zilele după masă treceam în salonul cel mare, unde vodă, fumînd din ciubuc, conversam și discutam ceasuri întregi literatură, artă și științe, ba uneori și politică, pînă ce venea logofătul cel mare Niculae Canta sau Ștefănică Catargiu cu anaforale de întărit.

Mihai Sturdza avea dreptate a crede că timpul unirii Principatelor nu sosise, dacă judecăm după stăruința și după mijloacele de tot felul puse în joc la 1842 de consulul general Dașcoff, ca să scoată pe Cîmpineanu din lista candidaților și să facă să scuzeze alegerea lui Gheorghe Bibescu, căruia-i lipsea și etatea de 40 de ani și însușirea de nepot sau fiu de fiu de boier, condițiuni cerute de Regulament pentru a putea fi ales domn.

Așteptam deschiderea navigațiunii Dunării în sus sau în jos. Gîndurile-mi erau împărțite : să mă duc în Sicilia, unde un camarad al meu, Villeroz, se afla în capul unei exploatări de sulfur, care-i scria că putea să-mi procure o poziție bine plătită, sau să mă întorc în Franța, unde eram sigur de protecțiunea lui Elie de Beaumont, lui Berthier și al lui Dafiemoz, profesorii mei de la școala de mine din Paris. Cînd într-o zi, aflîndu-mă la Iorgu Ghica cel bătrîn de la deal, am fost prezentat lui beizadea Niculache Suțu, unul din boierii cei mai învățați, atunci postelnic și efor al școalelor. El petrecuse mai mulți ani în București pe la 1818 și 1821, pe cînd tatăl său, Alecu vodă Suțu, domnise în Țara Romînească. Cunoscuse pe toată lumea bucureșteană de pe atunci ; a stat mai mult la vorbă cu mine. întrebîndu-mă de unul și de altul, m-a întrebat despre scopurile ce aveam și

m-a sfătuit să primesc a rămînea în Moldova, oferindu-mi o catedră în Academia Mihăileană, și iată-mă așezat înaintea unei table cu creionul de cretă în mînă, arătînd tinerilor, dimineața, proprietățile cercului, ale elipsei, ale parabolei și ale iperbolei și, după-amiazi, vorbindu-le despre formațiunile munților ș-a straturilor pămîntului.

Grei dar plăcuți ani am petrecut noi împreună : mult am luptat noi tinerii de pe atunci cu prejudețele și cu obiceiurile cele rele (...), multe idei greșite de ale bătrînilor și de ale boierilor am spulberat și multe idei moderne am implîntat în spirite ; multă rugină am curățit de pe mulți. Am făcut-o, respectînd credințele fiecăruia, cinstind perii cei albi, lăudînd și admirînd fapta bună, ori de unde venea, și venerînd pe acei care iubeau țara și dreptatea.

Lucram și luptam nu împins de setea de posturi bine plătite, sau de dorința de ranguri pe scara arhontologiei, dar numai de dorința de a dezvolta în spirite și în inimi sentimentul binelui, al frumosului și iubirea de țară. În bani eram plătiți cum da Dumnezeu ; eu, pentru două lecții pe zi, adică 24 de ceasuri de catedră pe săptămînă, primeam 300 de lei vechi, 8 galbeni, ceva ca un franc pe lecțiune ; dar eram bine răsplătit prin satisfacțiunea ce simțeam văzînd pe toată ziua cum se lărgea cercul ideilor celor bune. Lucram fiecare cu cuvîntul și cu condeiul, după puterile mijloacelor noastre, la dezvoltarea naționalității romîne. Și știi că lucru nu era lesne într-un timp pe cînd chiar cea mai mică aluziune era pedepsită cu închisoare si esil.

[. . . . . .]

Cuvîntul progres era proscris. Vestitul cenzor Florescu s-a spăriat și s-a scandalizat cînd i-am dus no. 1 al revistei ce începusem cu tine, cu Kogălniceanu și cu C. Negruzzi, intitulată *Propășirea, foaie științifică și literară*, a șters cu condeiul său cel aspru cuvîntul din frunte, îndurîndu-se a lăsa numai

foaie ştienţifică şi literară. Mult răsunet a avut acea publicaţiune, deşi fără titlu, pînă cînd foarfecele cenzorului au venit şi i-au tăiat firul vieţii.

Ţi-aduci aminte de impresiunea ce a produs cetirea întăielor tale poezii, acasă la Alecu Balş, Lungu, unde începusem a ne aduna în toată luna, ca să petrecem seara în convorbire şi cetiri literare, serate la cari asistau mulţi din boierii cei mari, între care unul din cei mai regulaţi era Grigorie Ghica, fostul domn de la 1849 pînă la 1857.

Ţi-aduci aminte cu cîtă căldură şi devotament am susţinut candidatura la scaunul arhiepiscopal a episcopului de Roman, în contra starişului de Neamţ, Neonil, care era patronat de consulul rusesc, şi cum am convins pe toţi boierii să voteze pentru Meletie care era un bun romîn.

Ţi-aduci aminte cu cîtă energie am smuls din mînile poliţiei o damă care avusese imprudenţa de a profera într-o seară sub mască cuvinte cu aluziune politică, cum ne-am grupat toţi tinerii într-o gîndire, puind în capul nostru pe cavalerescul cneaz Gheorghe Cantacuzino, şi cum am rezistat soldaţilor cari aveau ordin să întrebuinţeze baioneta în contra noastră. Parcă văz şi acum pe regretatul nostru amic Alecu Moruz tăvălindu-se într-un terci de noroi cu trei soldaţi în braţe.

În Academia Mihăileană organizasem cîteva cursuri libere. La interesantele lecţii de istoria ţării, ţinute de Kogălniceanu, amfiteatrul era totdeauna plin, la cursul meu de economie politică începuse a veni mulţi boieri şi ascultau cu atenţiune.

Noi tinerii devenisem sîmburele împrejurul căruia se grupau ideile viitorului.

Eram susţinuţi în societate, în propaganda ce făceam în favorul ideilor liberale, de Elena Negri, sora lui Costache Negri, de amica sa, frumoasa şi graţioasa Emilia Reymon, de fiicele doamnei Maria Rosnovanu, Catinca şi Zoe Sturdza. Ideile egalitare şi

democratice începuse a se introduce chiar în saloanele elegante și aristocratice ale plăcutei și spirituoasei contese Elena Sturdza.

Cu cîtă părere de rău am părăsit Iașul și m-am despărțit de voi, bunii mei amici ; o datorie de familie sacră și dureroasă mă chema la București : tatăl meu căzuse greu bolnav.

ION GHICA

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DASCĂLI GRECI ŞI DASCĂLI ROMÎNI

22 octombrie 1882

Iubite amice,

Îţi mai aduci aminte, amice, de :

... vremea cea frumosa
Chind un dascalos grecos
Inarmat c-o varga grosa
Paradosa [1] faneros [2]
Aritmetichi
Ke [3] gramatichi
Ke istorichi
Ap' edo'p echi ? [4]

Cu domniile fanarioţiior se introdusese în ţară o mulţime de dascalecı (loghiotati), ca institutori prin casele boiereşti. Ei învăţau pe coconaşi să vorbească limba Fanarului cu vodă şi cu marele postelnic, cînd s-or face mari.

N-am apucat pe dascălii cei iluştri : pe Lambru Fotiadi. pe Vardalah, pe Comita, cari purtau işlic şi ceăcşiri [5], dar am cunoscut pe vestitul Kirkireu de soioasă memorie, care crescuse pe banul Manolache Băleanu şi l-a dădăcit pînă la moarte ; am văzut pe elegantul Mitilineu, cu un ochi la făină şi cu altul la slănină. cu pălăria în forma tingirii, largă în fund de două ori cît diametrul capului şi pusă pe o ureche ; el, după ce isprăvise pe Niculache şi pe Ştefan Golescu, feciorii lui Dinicu Golescu, trecuse la Creţu-

[1] Preda.
[2] Clar.
[3] Şi.
[4] De aici, pînă colo.
[5] *Ceacşiri* — (la turci) pantaloni largi.

leşti şi la urma urmei se făcuse neguţitor de ciorbă, hrănind cu deopotrivă îngrijire şi stomacul şi spiritul tinerimii care îi încăpea în mînă. Am cunoscut pe crudul Coriţa, care bătea pe verii mei de-i zvînta. Am *parastisit*[1] pe *Fiii lui Brutus* cu epicul Aristia şi am trăit un an întreg la Paris cu blajinul Likeardopolu care cînta din *Norma*[2] pe psaltichie.

De la zaveră ei lepădaseră lebadeaua[3] şi tombatera[4] şi se îmbrăcase nemţeşte ; purtau mai toţi frac cafeniu deschis cu coadele lungi pînă la glezne şi bumbi de alamă, pantaloni verzi, strîmţi pe picior, jiletcă vărgată, cravată liliachie şi guler scrobit băţ, nalt peste urechi.

Metoda şi programul lor de învăţătură era acelaşi pentru toţi. Începeau cu *Eclogarion* de la *file Grigorie* (amice Grigorie), un fel de crestomatie *ad usum delphini*[5] (delfinul era amicul nostru Grigore Caracaş, în onoarea căruia un dascăl Crisorora scrisese acel op). Cînd ajungeai la scoarţa din urmă a cărţii, te trecea la *Terpsitea*, aşa se numea gramatica compusă de prea învăţatul dascăl Neofit Duca ; îţi da de citeai din *Dialogurile morţilor* lui Lucian[6] şi te punea la tecnologie. Dacă declinai bine numele şi conjugai verbul, erai scăpat, dacă nu, *tipto !* Loghiotatul nu se turbura de înţelegeai sau nu, de ştiai cine era Caron, ce era Stixul şi ce putere avea Joe. După trei sau patru ani ajungeai la Xenofon sau la Plutarh, cu care te deprindea la sintaxă ; potriveai alţi trei sau patru ani numele cu adiectivul, cu adverbul

[1] *Parastisi* (a) — a reprezenta.
[2] *Norma*, operă de Bellini (1831).
[3] *Libadea, lebadea* — anteriu.
[4] *Tombateră* — căciulă de modă orientală ; prin ext., om cu concepţii înapoiate, reacţionar.
[5] Spre folosinţa Delfinului (lat.). Pentru Delfinul, fiul lui Ludovic al XIV-lea, s-au pregătit, în vederea instruirii lui, ediţii din clasicii literaturii din care au fost înlăturate părţile licenţioase. De aci sensul : adaptat unui anumit scop.
[6] *Lucian*, scriitor satiric grec, din veacul al doilea.

și cu pronumele ; de le nimereai bine, erai scăpat ; de nu, *tipto !...* Nici nu vrea să știe dacă înțelegeai copilăria lui Ciru, de cunoșteai sau nu locurile pe unde au trecut cei zece mii, sau să caute să te interesezi la viața lui Timoleon sau a lui Epaminonda ; totul era tecnologia și sintaxa să-i fie cu bine, și te trecea la poeți începînd cu *Minin aide* [1], și în zece ani te da gata, *telios* [2]. Fără noțiuni serioase de istorie, fără filosofie și fără elemente de matematică, te lua de mînă și te ducea, într-o duminecă, la părinți, zicîndu-le cu îngîmfare :

„Băiatul a isprăvit cartea !"

Vestea se ducea din dascăl în dascăl, pînă la palat ; și dacă erai de părinți bogați, vodă te îmbrăca cu caftan și te însura cu fie-sa, cu nepoată-sa, ori cu vreo fată din casă, uitată de Dumnezeu. Cînd Dumitrache Buzoianu, fecior de boier bogat din Buzău, a isprăvit cartea, Caragea l-a însurat cu vară-sa Sultănica, pe care ăi fi văzut-o și tu. Cînd Niculache Ghica a ieșit *telios,* vodă i-a dat pe nepoată-sa Smărăndița, fata domniței Nastasiicăi și l-a făcut agă. Cînd tînărul Manolache Băleanu a fost dus la curte de Kirkireu, vodă Suțu i-a lăsat barbă și i-a dat de nevastă pe fiică-sa, domnița Catinca, înzestrînd-o cu moșia orașului Tîrgoviștea. Vezi, atunci s-au sculat tîrgoviștenii cu mic cu mare, și-au venit la Divan la București cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în protap, s-au dus la biserică la Sfîntul Niculae cel Sărac din strada Victoriei, și după liturghie, ieșind în curtea bisericei toți cu făclii de ceară galbenă aprinse, le stingea într-un butoi cu smoală aprinsă, strigînd :

„Afurisit să fie vornicul... și așa să se topească casa lui !"

---

[1] Cuvintele cu care se deschide *Iliada :* cîntă mînia ... (gr.)

[2] Desăvîrșit (gr.).

Se zice că ţi se făcea părul măciucă. Vornicul pe care îl afurisea era boierul romîn care iscălise darea moşiei.

N-a trecut un an şi domniţa, nevasta Băleanului, murea din facere. Vodă, tatăl ei, murea otrăvit de ai lui, şi mai tîrziu casa boierului care a iscălit în adevăr că s-a stins.

De atunci a ieşit vorba „gură de Tîrgovişte".

De acea moşie nimeni nu s-a putut apropia şi a rămas şi pînă în ziua de astăzi tot a oraşului. Se zice însă că s-ar fi cam ştirbit pe ici pe colea în timpurile din urmă.

Pe cînd cu dascălii greci, ziua copiilor începea cu răsăritul soarelui şi se isprăvea pe la două ore după apus. Dimineaţa dulceaţă şi cafea, la amiază prînz ţapăn cu ciorbă şi cu rasol ; după aceea somn un ceas, două ; după somn iar dulceaţă şi iar cafea, seara mîncare ş-apoi culcare. Ora cea mai aşteptată de copii era somnul după-amiazi, dacă grecul nu-ţi încuia uşa ca să nu te poţi duce să te joci în curte sau în grădină. Cînd te închidea, nu-ţi rămînea altă scăpare decît de a prinde cîteva muşte, a le agăţa bumbac netors şi a le da drumul să se ducă să mîngîie nasul adormitului ; grecul se deştepta furios şi, ca să poată dormi în pace, îţi deschidea uşa şi te da afară din odaie ; atîta pagubă ! Pe seară te ducea la plimbare pe Dealul Mitropoliei, la grădina Breslei sau a lui Deşliu, unde se găsea cu alţi greci. Apoi acolo să fi auzit novitale [1] şi mandate, strategii şi filonichii [2] ; ai fi zis voinicii voinicilor ; mîncau jăratic şi beau flăcări.

„Să fi fost eu în locul lui Botzari — zicea viteazul Coriţă — nu atacam pe la aripa dreaptă, ci trăgeam drept, în mijlocul ordiei şi nu lăsam să scape nici picior de turc."

[1] *Novitale* — noutăţi.
[2] *Filonichie* — discuţie pătimaşă.

Mintosul Mitilineu, ca insular ce era, cu cunoştinţă despre ale mării, striga cît putea :

„De eram acolo nu lăsam pe Miauli să dea drumul brulotului [1] pe crivăţ, aşteptam austrul şi ardeam toate corăbiile turceşti. Auzi, să-i scape căpitan paşa !"

De cîte ori îmi venea să le zic : „Bre, oameni buni, dacă sunteţi aşa de viteji, de ce nu vă duceţi să vă bateţi acolo şi să mă lăsaţi pe mine în pace ! ?"

La ochii lor toţi eroii acelei lupte gigantice : Botzari, Colocotroni, Coletti, Miauli, Canari, Sahturi erau numai greci, nu voiau să ştie că sulioţii, manioţii, specioţii şi epiroţii sunt mai toţi arnăuţi şi romîni. De cîtăva vreme venise un fel de sălbatec care, cînd auzea că trata pe Botzari de grec, se înfuria, se răstea la ei strigînd :

„Nu grec, arvanit [2] bre !"

Acela venea de la bătălie.

Gheorghe Şerifu, aşa era numele lui, fusese crescut de mic copil de Kiciu, tata lui Marcu Botzari, la Suli în munte. Deşi Ali paşa Tebedelen întrebuinţase toate espedientele credincioşilor săi, Nuţu şi doctorul Voia, cu ajutorul cărora curăţise mulţi bei feodali din Albania, musulmani şi creştini, nu putuse însă nici să prinză, nici să biruie pe beiul de la Suli, pe Şoimul muntelui, şi în fine, ca să trăiască frăţeşte, fusese siliţi să-şi dea copiii amanet unul altuia. Kiciu Botzari dedese paşei pe fiul său Marcu, copil de doisprezece ani. Şeriful, camaradul său, l-a întovărăşit. După doi ani de răbdare, Marcu se scoală într-o noapte, deşteaptă pe Şeriful şi-i zice :

„Gheorghe, hai să fugim !"

Cum au zis, au şi făcut. Copiii pornesc amîndoi peste zidurile şi peste şanţurile Ianinei ; dar, cînd să puie piciorul pe pămînt liber, iată că-i ajung oamenii

---

[1] *Brulot* — corabie încărcată cu materii inflamabile spre a incendia ambarcaţiunile inamice.

[2] *Arvanit* — albanez.

lui Tebedelen și-i duc peșcheș îndărăt la Ianina. Pe Marcu l-a cruțat pașa, că-i era frică de Kiciu, dar pe bietul Șerifu, după cîteva bastoane, l-a ținut doi ani în fiare. Marcu, cum a văzut pe camaradul său cu picioarele ușurate, iar a luat-o la picior, și cu toate descărcăturile de puști ale arnăuților lui Ali a putut răzbi la Preveza. Șeriful a trăit de atunci tot pe lîngă Marcu. La revoluția grecească l-a întovărășit în douăsprezece bătălii, pînă l-a scos mort în brațe din ordia turcească. Apoi, cu trei gloanțe în piept, s-a tîrît din vizunie în vizunie și, urmînd după cer calea robilor, nimerise la Bălteni, lîngă Ghergani. Acolo, cu cîteva bucăți de pastramă, covrigi și trei-patru păpuși de smochine, ținea băcănie, care băcănie mai în urmă s-a făcut han și hanul s-a prefăcut în moșie cu casă mare boierească, în care a trăit ca un derebei pînă la anul 1874.

Casa era o adevărată fortăreață și odaia lui un arsenal; trei-patru șișanele[1] totdeauna încărcate pînă la gură, săbii, iatagane, pistoale, suliți și topoare acopereau pereții de jur împrejurul icoanelor. Din pridvor la dreapta și la stînga pornea ponciș două meterezuri, prin zid, care duceau bătaia puștei drept deasupra ușei din capul scării. Nici cu tunul nu puteai răzbi la dînsul. Cea dintîi grijă a lui boier Gheorghe, dimineața, cînd se scula din așternut, era să-și ia pistoalele de supt căpătîi și să le bage în buzunar. Avea bani ascunși și se temea de hoți.

Într-o zi răsădea niște flori în grădină, cînd iată că intră doi inși care-l întreabă dacă avea să le dea de lucru, zicînd că sunt dulgheri. Pe cînd se tocmea cu dînșii pentru niște uluci, unul îi aruncă o legătură de gît și-l strînge. Pînă să scoată pistoalele din buzunar, era și trîntit la pămînt și luat pe sus. Curtea era înconjurată pe dinafară de douăzeci de oameni înarmați cu puști; era Mihale Bonea, zece ani spaima a două județe. Sătenii din Bălteni sar cu toții, dar

[1] *Șișanea* — flintă.

n-au arme, și hoții îi țin în respect, împușcînd mereu din poartă și din pridvor. Nevasta primarului, o frumusețe de femeie, cade împușcată. Bietul bătrîn, Șeriful, e dus sus în odaie și chinuit hoțește, să mărturisească banii. Înecat în sînge, cade leșinat ; hoții dărîmă sobele, găuresc pereții, găsesc cincisprezece mii de lei și se retrag în bună ordine.

Gheorghe Șeriful a zăcut după aceea vreo două luni și a murit, tot în ziua cînd a fost împușcat Bonea la Obor.

Pe cînd cu dascălii greci, feciorii de boier învățau romînește numai din întîmplare și pe apucate, și unii nu învățau nicidecum. Îmi plăcea să ascult pe logofătul Matache, seara, cînd citea Viețele Sfinților sau faptele lui Alexandru Machedon, călare pe Ducipal, care s-a bătut cu Por împărat și cu pasările cu ciocul de fier ; deși nu înțelegeam prea bine povestirile lui Arghir cel Frumos, dar l-am cetit de mai multe ori. Petrache Nănescu, un secretar al tată-meu, fost elev al lui Lazăr, numai în cîteva seri mă învățase să scriu romînește ; citeam slova cea mai ciocoiască și scriam cu trei aruncături pe d-asupra.

Mama Elenca Dudeasca, sora bunică-mea, văduva poetului Alecu Văcărescu și muma poetului Iancu Văcărescu, avea sipeturi pline cu sineturi ; mă lua acasă de-i citeam, ceasuri întregi, anaforale de-ale divanurilor de cinci, divanurilor de șapte și de-ale veliților boieri ; noroc că se mulțumea a le cunoaște numai de la *deci* în jos. După ce isprăveam, mă cinstea cu o dulceață și-mi da și o bucată de pastă de gutui învăluită în hîrtie ; iar eu îi sărutam mîna. Nu lipsea niciodată de a-mi zice :

„Vino să te sărut, evghenisul mamei, că eu, cînd mă gîndesc la evghenia familiei noastre, uite, îmi vine ameteală. Noi cu toți boierii cei mari suntem rudă, și cu Cîndeștii, și cu Bărcăneștii, și cu Cîmpinenii, și cu Filipeștii, și cu Cantimireștii, și chiar cu Maria Tereza."

Apoi începea să-mi povestească cum ne-am încuscrit şi ne-am rudit cu fiecare din casele boiereşti ; îmi spunea cum Cîndescu şi Dudescu erau nemeşi, *Graf Boier* şi *Graf Kendefy* ; cum Văcăreştii se trăgeau din Făgăreştii din Făgăraşi, neam cu Radu Negru, după frate-său banul Craiovescu ; cum o Dudească se măritase cu un Cantemir etc. ; uita să-mi spuie de unde şi pînă unde era rudă cu Maria Tereza ; şi, dacă o întrebam, îmi răspundea :

„Vezi, aci nu prea ştiu bine cum vine spiţa neamului, dar ştiu de bună seamă că ne rudim."

Îmi plăcea cu deosebire să aud pe Iancu Văcărescu cînd venea la noi şi recita *Păstorul întristat, Ceasornicul îndreptat, Oda la marca ţării* [1] ... Mai în urmă Eliad îmi da lecţii de gramatica romînă şi învăţam pe dinafară traducerile din meditaţiunile lui Lamartine. Pe la 1830 Vaillant deschisese şcoală lîngă Stavropoleos şi toţi feciorii de boieri : Filipeşti, Grădişteni, Bălăceni, Ghici, Rosetti, Budişteni, Goleşti părăseau dascălii greci şi alergau la şcoala franţuzească.

Tranziţiunea de la şcoala grecească la cea franţuzească şi la cea romînească începuse de mult încă, din timpul revoluţiei franceze, cu Laurençon, Ricordon, Colçon. Mondoville etc., toţi conţi şi marchizi emigraţi, transformaţi în dascăli. Pe la anul 1806 (...), mai mulţi tineri şi mai multe fete de boier vorbeau franţuzeşte.

Cu Lazăr, cu domnia lui Grigore Ghica, cu Eufrosin Poteca, cu Costache Moroi, Simion Marcovici, Petrache Poenaru, şcoala romînească şi-a luat avîntul. Şcoalele străine ale lui Lambru, Vardalah şi Vaillant s-au prefăcut în şcoli naţionale sistematice, cu sute de profesori de istorie, de filosofie, de matematici, de limbi străine vii şi moarte. Gimnazii, licee, colegii, facultăţi de litere, de ştiinţe, de drept, de medicină,

[1] Corect : *La pravila ţării.*

nimîca nu ne lipsește, și cu toate acestea nu se văd răsărind luceferi pe orizonul literelor, însă posderie de advocați și jurnaliști ; o ceată care de mai mult de douăzeci de ani se tămîie unii pe alții cu cuvintele :

— Hoților ! Tilharilor și trădătorilor ! nu voi, ci noi am făcut îndoita domnie, Unirea Principatelor, constituțiunea, armata, independența, finanțele etc.

Și ceilalți răspund cu aceleași vorbe frumoase :

— Ba nu voi, ci noi !

Ș-o duc hojma, fără a li se urî. Unii s-au exaltat într-atîta, încît cred sincer ceea ce zic și ceea ce scriu. Sunt convinși că fără ei n-ar fi existat Romînia și că, dacă ar lipsi ei, țara s-ar cufunda.

Odată mă duc să văd pe unul dintr-acești exaltați. Era bolnav, îl prindea niște friguri rele, îmi zice :

„Uite, mi-e rău de tot, o să mor ; nu doar că mi-e frică de moarte, știi cîte gloanțe am în trup ; moartea am văzut-o de multe ori în față și sunt obicinuit cu dînsa, dar mă gîndesc că de-oi muri se prăpădește țara !"

Într-o zi mă întorceam de la Cameră și întîlnesc pe un venerabil bătrîn străin, căruia tocmai în ziua aceea i se votase o pensie viageră de o mie de lei vechi pe lună, pentru sentimentele lui filoromîne ; credeam că-i fac plăcere, dîndu-i o veste plăcută. Cînd ce să mă pomenesc ! că se întoarce furios la mine, zicîndu-mi :

„Ce ? Atîta au făcut americanii pentru La Fayette ? Și cum se poate compara ceea ce a făcut La Fayette pentru America cu ceea ce am făcut eu pentru Romînia ?"

Un turist ne spune în cartea sa că mare noroc a căzut pe Romînia cu venirea d-nului X..., francez venit acum cîțiva ani în urma împrăștierii Comunei din Paris, care, zice el, a înzestrat limba romînă cu gramatică și cu dicționar și cu fel de fel de cărți științifice și literare.

Un bacalaureat scrie într-o gazetă două-trei rînduri, într-o limbă ca vai de ea, și îndată-l vezi că se esaltează pînă a se crede reformator, creator și salvator.

Nu se poate tăgădui că școlile noastre, afară de facultatea de drept și de medicină, au dat slabe rezultate pînă acum. Tinerii care dobîndesc bacalaureatul la noi nu se pot compara nici în limbile vechi, nici în istorie, nici în filosofie, nici în științe, cu cei cari ies din colegiile Franței, Germaniei, Italiei, Belgiei sau Elveției ; învățătura noastră gimnazială nu este destul de serioasă, profesorii nu sunt destul de exigenți, nici destul de riguroși la esamene ; gradul universitar se acordă prea lesne și a devenit accesibil inteligențelor celor mai mediocre. Lipsa de seriozitate în învățătura umanitară face ca părinții, care au mijloace, să-și trimită copiii lor în școlile străine ; astăzi avem numai în Paris peste o mie de tineri la școli. În loc de-a încuraja inteligențele slabe, ar fi mult mai bine a deturna curentul și a împinge tinerimea și spre meșteșuguri și meserii, și a pune astfel inteligențele mediocre în stare de a deveni producătoare în loc de a fi sterile și de multe ori pernicioase prin pretențiunile și exigențele lor. A face oameni învățați este un bine, a face numai advocați și jurnaliști este un rău.

Aud zicîndu-mi-se că un asemenea sistem ar fi o tendință a împiedica pe fiii poporului de a putea să aspire la poziținile cele înalte ale societății, făcîndu-le accesibile numai acelor cari au mijloace de-a sacrifica zecimi de ani la studii. Nu ! Inteligențele alese nu se opresc dinaintea nici unui obstacol ; ar fi fatal să nu avem dulgheri, tîmplari, zidari, croitori, cizmari și să avem numai oameni stropiți cu literatură și cu filosofie ; am ajunge la agoraua [1] Atenei și în

[1] *Agora* — piață în orașele din Grecia antică ; adunare a poporului care se ținea în piață.

curînd Filip ar fi în cetate. Dacă oamenii învăţaţi sunt folositori, cei meşteri sunt indispensabili.

Ceea ce cred eu că ar conveni Romîniei şi fiilor ei, ar fi ca învăţătura clasică şi ştiinţifică să devie serioasă, nu numai o spoială ; iar acelor cari nu sunt destul de bine înzestraţi, ca să poată deveni adepţii literaturii şi ai ştiinţei, să li se deschidă şcoli în cari învăţătura să meargă mînă în mînă cu atelierul. Să se înfiinţeze în fiecare oraş trei, patru, zece, douăzeci de ateliere, în cari copiii să înveţe meseria la care se destină şi totodată să aibă trei sau patru lecţii scurte pe fiecare zi, în cari să poată dobîndi cunoştinţe de religie, de limba naţională, de istoria ţării, de calcul, de geometrie şi desemn aplicabil la meseria lui. Acolo unde s-a înfiinţat asemenea şcoli cu numele de *half-time*[1] au dat rezultatele cele mai norocite, rezultate neaşteptate. Meseria n-a oprit geniul lui Franklin, lui Edison[2] şi lui Watt de a se arăta, pentru că geniul pătrunde orice îmbulzeală socială, cum pătrunde un vulcan coaja pămîntului şi iese la iveală. Tînărul din atelier, cînd ar simţi că are dispoziţiuni literare sau ştiinţifice serioase, lesne ar găsi drumul colegiului şi al facultăţii.

Strigăm cu toţii industrie ; dar pare că am crede că s-ar putea înfiinţa industrie fără meşteri şi că s-ar putea produce fără producători. Un singur ram de producţiune, pictura, dă Parisului patruzeci de milioane pe an ; micile oraşe ale Belgiei, Valenciena, Malina, Bruxela, trag cîte zece milioane pe an de pe dantele. Dar nici tablourile nu se fac fără pictori, nici

---

[1] Jumătate din timp (eng.).

[2] *Edison, Thomas* (1847—1931) — fizician american care şi-a cîştigat celebritatea prin numeroase invenţii în domeniul electricităţii. Printre altele, este inventatorul fonografului

dantelele fără mîni dibace. Geneva trăieşte în mare parte din ceasornicărie şi cu toate aceste nici de Saussure[1], nici de Candolle[2], nici de Jussieu[3], nici Lavater[4] n-au fost opriţi de a deveni nişte lumini ale ştiinţei.

ION GHICA

---

[1] *Saussure, Horace* (1767—1845) fizician şi geolog elveţian.

[2] *Candolle, Augustin-Pyramus* (1778—1841), învăţat elveţian, creatorul geografiei botanice.

[3] Jussieu Autoine Laurent (1748—1836), botanist elveţian.

[4] *Lavater Jean Gaspard* (1741—1801), filozof elveţian, creatorul pseudo-ştiinţei fiziognominiei (descifrarea caracterului după trăsăturile feţei).

BCU/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TUNSU ŞI JIANU

26 Decembre 1882

Iubite amice,

Uitatu-te-ai vrodată printr-un ochean de înginer ? Să vezi cum într-însul toate se arată întoarse cu susul în jos. Odată îmi aduc aminte că ridicam planul unui petic de moşie ; o fetiţă lăsase secera şi venise lîngă planşetă ; se uita la mine, parcă mi-ar fi zis : „Lasă-mă să mă uit şi eu o dată, domnişorule". I-am înţeles pofta, i-am îndreptat ocheanul spre un cioban, în depărtare, care şedea în mijlocul oilor cu piciorul încrucişat, rezemat în măciucă ; îl potrivii bine şi poftii pe fată să se uite. Ea îşi astupă un ochi cu mîna, şi pune pe celalalt la sticlă, se uită, ş-o dată strigă :

„Aoleo ! A intors pe Niţă cu gaibele în sus !"

De atunci ori de cîte ori îndreptam ocheanul spre tînăra fată, ea îşi strîngea rochia cu amîndouă mînile.

Iată efectul ce-mi fac mie unii oameni cînd îi privesc prin consideraţia de care se bucură în societate, pe cînd îi ştiam şi-i ştiu că nu sunt şi n-au fost decît nişte pigmei ; ne-am pomenit cu dînşii oameni mari, ilustraţiuni fără ştirea lor şi a lui Dumnezeu, pe cînd alţii, de cari nici nu se pomeneşte, ar avea poate statui şi epitafe, dac-ar fi o dreptate în lumea aceasta.

Istorioara ce voi să-ţi povestesc este un esemplu de felul cum se scrie istoria. De-o fi pentru cineva o decepţiune, îmi pare rău, dar cum zice povestea vorbei latine :

Amicus Plato, sed magis amica veritas [1],

sau pe elineşte :

φίλος μὲν Πλάτων, φιλτάτη δὲ ἀλήθεια

[1] Mi-e prieten Platon, dar mai prieten adevărul.

(...) Maidanele Bucureștilor gemeau de soldați cari zăceau cu sutele în ploaie și în frig, ghemuiți în noroi, înveliți în mantale transparente de vechitură și de gloanțe turcești. Era oprit a se vorbi de năprasnica boală (ciuma), nici măcar de a-i pomeni numele, sub pedeapsa pazarnicului (...).

În toată dimineața, cîteva sute de cară, aduse cu biciul de prin sate, pline cu cosciuge de la fabrica lui Buhuricul, ocolea toate maidanele și aduna pe morți, printre cari se strecura adesea și cîte unul sau doi vii.

Doftorii de pe atunci, niște doftorași nemți, ovrei sau greci: Mesici, Bubuki, Grunau, Sporer, Esarcu, Gusi etc., erau porunciți să nu cumva să spuie cuiva sau undeva, că boala de care mureau cu sutele era ciumă, ci să zică că era așa ceva, ca un fel de dalac amestecat cu bubă, cu fierbințeală și cu moarte. Politaiul Ieremia Pavlovici Bîrzof îi îmbrăcase în mușama și le prescrisese să se frece la nas și pe mîni cu usturoi și cu ladin [1]. Era oprit d-a ținea porțile închise, de-a arde gunoiul în curte, sau de a lua vreo altă măsură profilactică, ca să nu se sperie orașul.

Acei din locuitori cari aveau moșii, sau rude la țară, părăsise capitala, iar ceialalți se lăsau să moară cu miile, nespovediți și negrijiți, și se îngropau fără preot.

. Noi fugisem cu toată familia la țară.

Ți-aduci aminte de un stejar stufos din grădină? Lîngă tulpina acelui arbore așezasem sofrageria.

Într-o seară, pe cînd eram la cină cu două lumînări de său în sfeșnice de tinichea, cu băsici de sticlă, Marin Isprăvnicelul s-apropie încetișor de tata și cu un glas jumătate sfios, jumătate hotărît îi zice:

„Cocoane, cocoane! te cheamă un om la portiță lîngă gard, zice că are să-ți spuie o vorbă".

Tata, fără să pară cîtuși de puțin atins de o invitațiune așa de poruncitoare, lasă furculița în friptură,

[1] *Ladin* — secreție (un fel de rășină) a unei plante exotice.

pune șervetul pe masă și se îndreptează către locul arătat, unde se auzeau șoapte de mai multe guri.

Scurt și coprinzător.

„Cocoane Tache — i-a zis omul cu vorba — nu mai mînca seara acolo, că ni-e drumul uneori pe aici și văzîndu-te la masă le faci poftă băieților. Că de!... oameni sunt și ei, rîvnesc. Să nu mă pomenesc o dată că face unul vreo boroboață."

Trecătorul era fiorosul Tunsu, fost paracliser și țîrcovnic și candidat de diacon. Nu era săptămînă lăsată de la Dumnezeu să nu se audă cîte o vitejie două de ale lui, à la Fra Diavolo. Cu vreo zece zile înainte, călcase la moșie la Cocoșul pe vornicul Tache Rallet, vecinul și vărul nostru ; îi luase șaluri, scule, argintărie, tot. Îl lăsase pe dînsul și pe cocoană numai în cămașe.

Pas de nu asculta, dacă poți, de povețile amicale ale unui astfel de binevoitor.

Tata, cum se întoarse, porunci să stingă luminările și să ridice masa de acolo. A doua zi pînă-n ziuă un dulgher cu cîteva scînduri de brad improviza un fel de pavilion rotund după modelul templului Vestei de pe malul Tibrului, cu singura deosebire că avea numai o fereastră despre apus, ca să nu se vază lumina de la drum și să nu inducă pe băieți în ispită ; numai așa am putut urma a ne folosi de umbra și de răcoarea bătrînului stejar.

Eram încă sub impresiunea poveților banditului, cînd într-o zi intră în curte o căruță cu patru cai și trage la grajd. Tată-meu trimite să întrebe cine a venit ; feciorul se întoarce fuga, spăriat.

„Cocoane, Jianu !"

zîmbind către fecior, îi zice :

— Du-te de-i spune să poftească, că chiar acum ne-am pus la masă.

Mama și noi copiii îngălbenisem, iar tata, uitîndu-se

Prin grădină se vedea venind un om scurt, îndesat, rumen la față, ras și cu mustața deasă și scurtă ; îm-

brăcămintea lui : dulamă, pantaloni și scurteică, pe cap șapeă peste fes, la brîu pistoale și un cuțit cu plăsele de os, și pușca în cumpănă în mîna dreaptă.

Tata îl primește vesel și prietenește, dîndu-i mîna să i-o sărute.

— Ce mai faci, Iancule ? Bine-ai venit ! Șezi de mănîncă. Bre ! să-i aducă ciorbă ; vezi să fie caldă.

Cînd am auzit zicîndu-i și Iancule, mi-am zis : Nu mai încape îndoială, el e ! Mi-a venit în minte cîntecul :

Iancule, Jianule !
Îți e murgul cam nebun,
Trece Oltul ca pe drum.

Cum să ședem la masă cu un hoț de codru și să ciocnim cu el pahare de pelin ? Tot îmi părea că-l auzeam zicînd :

Ține, gazdă, nu mă da,
Că ți-oi face-o malotea
Cu samurul cît palma.

Polcovnicul Ioniță, cum l-a văzut de departe, a dat fuga la cornu de vînătoare : cînii alergau din toate părțile chelălăind, cu botul plin de mămăligă. Într-o clipă Braica, Dudaș, Țica și Neamțul săreau și jucau cu bucurie împrejurul cornului de vînătoare.

— Auzi, Iancule, nici să îmbucăm nu ne lasă polcovnicul ; cum te-a zărit, numaidecît hai la vînătoare !

— Bine face, că e tîrziu, de-abia o să avem vreme pînă diseară să întoarcem doi-trei vătui.

Se sculară de la masă, sorbiră din cafea, traseră de două-trei ori din ciubuc. Pletea, Manta, Șuță, Dobre puneau lănțugurile de gîtul copoilor, cîte doi-doi și porneau fiecare cu părechea lui.

Tata dă ordine și instrucțiuni pe a doua zi, căci asta era numai un preludiu de vînătoare.

— Manco, mîne în ziori să fii aici cu cojeștenii și vezi dacă cumva vărul Costache o fi la Cornești, spune-i să ne găsească mîne pe Crevedia, doar om încolți lupoaicele cele fătate.

Cînd răsărea luna, de era două ceasuri pînă a se crăpa de ziuă, curtea era plină de vînători de prin cătunele vecine.

Polcovnicul Ioniță în mijlocul lor, cu o ladă plină de cutii dinainte, le împărțea iarbă și alice, cîte patru umpluturi de pușcă, desemnînd fiecăruia locul unde să se ție, cînd să dea gură și încotro s-apuce.

— Voi săbieștenilor, să vă țineți la mărul roșu. Tu, Dobre, să-mi pui pe colăceni pe Baranga și pe gămănești să mi-i așezi cu cojăștenii la lacurile din Mariuța ; Pletea să se ducă să caute la Boloboace ; să nu cumva să vă aud gura, că vă ia dracul ! Țineți cînii legați lîngă voi. Manto, cînd îi simți că a sărit lupoaica, dă drumul lui Samson, că ăla, cînd o da de urma ei o dată, n-o mai slăbește (. . .). Na și ție băiețică, zicea unui bătrîn bondoc, vărsîndu-i iarbă în corn și alice în basma. Vezi să mă dai iar de rușine ca mai dăunăzi, de-ai lăsat bunătate de lup să treacă pe lîngă tine și să se ducă sănătos.

— Da lasă, zău, cucoane Ioniță, nu mai zice, că ți-am adus alaltăieri doi lupi în loc de unul. De necaz m-am dus de am stat trei nopți la pîndă lîngă scorbura fagului celui mare ; i-am adus pe amîndoi în spinare tocmai de la ogrăzile ciobanului. Uite atunci parc-a fost un făcut. Cînd era să treacă spurcăciunea, îmi răzemasem pușca de un copac și scăpăram să-mi aprind luleaua, și pînă să-i iau de veste, s-a făcut nevăzut prin hățiș, parcă avea tichiuța dracului în cap.

Seara în aprinsul luminărilor, un car plin cu lupi tineri și bătrîni, cu vulpi și cu iepuri, venea cu vînătorii după dînsul. În mijlocul curții, jupîneasa Ilinca așezase de cu ziuă o bute cu vin, împrejurul căreia aprinsese patru butoaie cu cîlți muieți în păcură ; zece fete, fiecare la vatra ei, unde se frigeau berbeci și se fierbeau mămăligi, un țigan zicea din gură și din cobză istoria lui Alimoș.

Pletea și cu Manta descărcau căruța cu vînat.

Pusese pe bute un pat de mărăcini, pe care aşezase iepurii cu botul şi cu urechile afară şi cu picioarele la centru ; la patru colţuri al bazei ieşeau de un cot coadele bine îmblănite a patru vulpi legate împreună de gît, de un par înfipt în mijlocul grămezii de iepuri şi ţinute în picioare pe par, deasupra capetelor vulpilor. Pe o mescioară rotundă şedeau în patru picioare cinci pui de lup cu gurile căscate către vînători, şi deasupra lor două lupoaice năprasnice, legate spate la spate de parul înfipt în masă ; forma astfel un fel de monument cinegetic, cam în forma fîntînilor moderne, adoptate în capitalele ţărilor civilizate.

Chelăreasa umplea oale cu vin din bute şi fetele ajutoare cinsteau pe vînători, dîndu-le împreună cu oala de vin şi cîte un hartan de friptură, o bucată de pastramă, un codru de mămăligă tăiată cu sfoară, ş-o vorbă bună.

— Căutat-oi-ai în pîntece, nea Gheorghe, să vezi dacă nu cumva avea pe văcşoara noastră ? Azi e o săptămînă de cînd ne-a mîncat-o din coşar.

— Bea, Gămănescule, că o să-mi dea mie coconul vulpea cea împuşcată de tine, să-mi fac de iarnă o scurteică cu care o să-ţi joc la nuntă, că văd eu că de cîşlegi îţi pui pirostriile în cap.

— Ţie, Comane, mi-a zis jupîneasa să-ţi mai dau o oală, că tu ai dat întîi în lupoaica cea mare, care i-a mîncat scroafa cu purcei cu tot ; i-a luat-o chiar din bătătură.

— De ce n-ai împuşcat bine puiul de lup, măi Sgaberciu, şi l-ai trîntit viu în căruţă, de era să rupă mîna, cu colţii, lui nea Dumitru Ciuruian ? Ia uite, colţi ca nişte brice !

Patru zile, cît a şezut Jianul, a fost numai veselie şi petrecere ; toată noaptea cîntau lăutarii şi fetele întindeaua hora şi bătuta cu flăcăii.

Mă obişnuisem să mă uit la dînsul fără să-mi fie frică, ba încă aveam şi un fel de respect, de cînd îl văzusem nimerind cu glontele, de trei ori de-a rîndul,

în piatra din marginea pădurii, care de-abia se vedea din foişor ; şi de cînd sărise peste şanţul din coada eleşteului mai bine decît caii de la ipodrom. Oricum însă, cînd mă uitam în ochii lui, tot îmi părea că avea în mîni tigaia cu ceară fiartă, cu care făcea pe ciocoi şi pe negustori să-i spuie unde aveau bani ascunşi.

Dar apoi iar îmi ziceam : „Cum se poate, tata să fie prieten cu unul :

Din cei cu puşca lungă,
Care dau chioriş la pungă.
Feciori de lele nebună
Care noaptea-n frunză sună."

Iancu Jianul era de peste Olt, din judeţul Romanaţi, de pe Valea Tasluiului. El a lăsat un nume de haiduc, dar nici n-a fost, nici gînd n-a avut să se facă vreodată hoţ de codru. Însă o poveste, dacă ajunge a deveni legendă, adevărul n-o mai poate scoate din capul poporului.

Tată-său, boier de ţară, îşi crescuse băiatul la moşie, fără carte grecească şi fără ambiţiunea de-a-l face un concurent feciorilor de boieri mari la isprăvnicii şi la divanuri. Îl obicinuise lîngă pluguri, cu caii şi cu puşca ; vara la munca cîmpului, iarna la urşi şi la capre negre ; ajunsese de o dibăcie vestită în călărie şi în vînătoare ; încăleca fără a pune piciorul în scară, nici mîna pe coama calului şi băga glonţul prin verigă de inel

Se îndrăgise cu o fată de ţăran, şi vrea s-o ia de nevastă. Jianul bătrînul, deşi habar n-avea că era strănepot al lui Cesianus, secretarul lui Traian, văr cu Salust şi mai în urma proconsul în Dacia ; deşi nu se potrivea cu banii Filipeşti, cu vornicii Creţuleşti şi cu logofeţii Bărcăneşti, dar purta ceacşiri roşii cu meşi galbeni şi işiic cu perna verde, în patru colţuri. Boierul tot boier ! Cum să lase pe fiul său să ia o mojică, să se încuscrească el cu un cămăcaş. Văzînd că se îngroaşă gluma şi că dragostea se înteţea, a hotărît să-şi ducă băiatul la Caracal. Tînărul, a doua zi după ce a ajuns

în oraș, a încălecat pe murgul și fuga înapoi ; tată-său iar l-a luat, el iar a fugit ; l-a închis în casă, el a sărit pe fereastră ; l-a închis în pivniță, el a spart ușa. Tată-său, dac-a văzut și-a văzut că nu-i vine de hac, s-a adresat la stăpînire, cerînd să-l surghiunească. Caimacanul a și poruncit ispravnicului să-l închidă la Strehaia ; băiatul, țeapăn, a trîntit slujitorii și egumenul, și a scăpat ; slujitorii s-a luat după dînsul ; el, dacă s-a văzut strîmtorat, s-a înhăitat cu vreo cîțiva flăcăi cu cari copilărise :

Tot ca dînsul de bărbați
Și pe cai încălecați

și au apucat cîmpii.

Șapte ani au pribegit prin păduri și prin munți, hrănindu-se cu carne necîntărită de pe la ciobani și desfidînd potira. Nici nu omora, nici nu schingiuia, nici nu jăfuia, ci numai se găzduia ; fugea de potiră și de panduri, cît putea ; dar cînd îl încolțea, apoi se apăra :

Căci nu vrea
Viu să se dea.

Gloanțele lui mergea mai drept decît ale arnăuților domnești. Caragea pierduse doi cîrcserdari [1] și-un tufecciu [2] loviți de gloanțele Jianului drept în piept.

Nu văzuse pe Stăncuța de doi ani și-i era dor de se topea. Într-o noapte de ploaie și de vijelie, lasă pe tovarăși la gazda din Valea Rea, își încalecă murgul și zboară după dor. În sat întuneric beznă, numai o zare de lumină la o casă. Se apropie, dă cu degetul în hîrtia luminată, pune ochiul și ce vede ? Stăncuța, gătită ca mireasă, lungită pe pat, cu o lumînărică de ceară galbenă în mînă. Dă cu piciorul în ușă și intră, cade în genuchi, pune iataganul și pistoalele lîngă

[1] *Cîrcserdar* — căpitan de potera.
[2] *Tufecciu* — slujbaș în garda domnească.

moartă, îi dă cea de pe urmă sărutare, încălecă calul, și drept la zapciu.

„Sunt Jianul ! Capul meu este pus la preț ; du-mă la vodă și-ți ia mia de lei."

Bîlbîia zapciul somnoros și speriat, nu știa unde să se ascundă de frică.

Peste trei zile ciocoiul intra în curtea domnească glorios, cu viteazul legat cot la cot ; tînăr, frumos, cu pletele lungi, cu poturi și cu cepchen, la cap legat cu un tarabulus.

Caragea se dăduse în capul scării, ca să-l vadă ; ferestrele erau împănate cu femeile curții domnești.

Jianul împușcase oameni domnești și era osîndit la spînzurătoare.

Caragea ridică ochii în sus la fereastră, unde sta doamna, zicînd :

— Κρίμα τὸ παλληκάρι! (Păcat de voinic !)

Auzind aceste cuvinte, una din fetele casei cade la picioarele doamnei. Caragea o vede, se îmblînzește și zice fetei :

— Ἂν τὸν θέλῃς σέ τὸν χαρίζω! (Dacă-l vrei, ți-l dăruiesc !)

Jianul n-a vrut să se însoare și a petrecut restul zilelor flăcău, lîngă plugul ce iubea și pe care în viața sa aventuroasă îl cînta mereu cu dor :

Dare-ar bunul Dumnezeu
Să umble și plugul meu,
Din baltag să-mi fac un plug
Pistoalele să le-njug
Ca să brăzduiesc piezeș,
Și-unde a fi crîngul mai des
Să trag brazda dracului
În calea bogatului.

Tata fusese isprăvnicel de curte cînd zapciul a adus pe Jianul la vodă. Acolo s-a cunoscut amîndoi și făceau adeseori vînători împreună.

ION GHICA

TEODOR DIAMANT

Brighton, octombre 1883

Scumpul meu amic,

Îndeobște englezii, precum știi, sunt cunoscuți de oamenii cei mai activi și mai ocupați din lume. Nu pierd un minut din viața lor. Zic că :

„Time is money." [1]

Dacă întîlnești pe drum vreun cunoscut și vrei să stai la vorbă cu dînsul :

„How do you do ?" [2]

Și-l întrebi :

„Da ce mai faci, domnule ? De cînd nu te-am văzut ! Ce-ți face cucoana, copilașii sănătoși ?...

Sau îi spui că e vreme frumoasă :

„Fine wether." [3]

El trece fără să-ți răspundă, fără să te vază măcar. Dacă ai să vorbești ceva, e treabă lungă ; trebuie să-i scrii, să-ți răspunză, ș-apoi să vă înțelegeți bine prin corespondență despre locul întâlnirii, acasă la tine sau la dînsul, la club sau la *office* [4], e afacere : *„Business* [5]".

Nu este tot astfel cu englezii de aici. Aștia stau toată ziua pe malul mării la soare sau la lună, pe *Deck* [6] sau pe *Pier* [7] ca farnienti [8] napolitani, cu deosebirea că napolitanul se trîntește orizontal pe nisip, cu pîntecele în sus, și nu se mai mișcă toată ziua ; pe

[1] Timpul este bani (eng).
[2] Formulă de salut (eng).
[3] Vreme frumoasă (eng).
[4] Serviciu (eng).
[5] Afacere (eng).
[6] *Deck* — covertă.
[7] *Pier* — debarcader.
[8] (om) care nu face nimic.

cînd englezul din Brighton se ține țapăn vertical, alergînd de colo pînă colo, cînd pe jos, cînd călare, cînd în trăsură, cînd cu velocipedul, cînd în perambulenter ; sau se aruncă în mare, face *match*, înotînd ca un pește, aspirînd să egaleze într-o zi pe nemuritorul Boyxton. Apoi fie soare, ploaie, vînt, cald sau frig, puțin îi pasă.

Dacă sînt eu aici, înțelegi că lenea și marea m-au adus, dar eu sunt din cei plăpînzi și azi bate un vînt de nu te poți ține pe picioare, ba nici de fereastră să m-apropiu nu mă lasă ; mă ține închis în casă. De necaz am luat condeiul să stau cu tine la vorbă. De două ori l-am aruncat din mînă, zicîndu-mi :

„Dar de m-oi pomeni cu scrisoarea mea în *Convorbiri* ! Ce-o să zică publicul ? Nu este așa că are să dojănească pe bietul Negruzzi, care le dă să citească ce-i trece prin minte unui om fără titlu universitar, fie măcar de la Salamanca sau cel puțin de la Sadagura ?“

Astfel cugetam și mă smeream. Cînd mi-adusei aminte că nu sunt fără titlu. Și să vezi că n-o știam nici eu pînă mai deunăzi. Ba ce încă ? Mă credeam un prost, trăiam cufundat în viața cîmpenească cu oile și cu vacile ; stam cu ochii sticliți pe cer, doar oi vedea vreun semn de ploaie ; ascuțeam secerile și coasele, cîrpeam saci, dregeam șuruburile mașinelor și oftam mereu după o recoltă bună, care de la o vreme încoace, nici din șapte în șapte ani, după Scriptură, nu se mai vede.

Știi ce s-a întîmplat acum un an amicului nostru Hyacinthe de la Vaudeville ! Bietul om, burghezul cel mai liniștit și mai pacinic din tot Parisul, bun fiu, bun soț și bun părinte ; face și el o dată un chef la bîrt cu cîțiva amici ; dar tot golind la pahare, cînd în sănătatea unuia, cînd a altuia, se scoală de la masă cam amețit, încît întorcîndu-se noaptea tîrziu acasă, mergea pe două cărări și în colțul uliței Jeffroy Marie — „Mi-e frig Marghioală“, cum zicea Chirița — se împiedecă de o femeie bătrînă, căzută în noroi pe pietre.

Milosul de Hyacinthe nu-şi caută de drum, ci temîndu-se să n-o calce vreo trăsură, dă s-o ajute să se scoale. Femeia se deşteaptă din somn şi începe să strige :

„Săriţi, săriţi ! Hoţi, asasini ! . . ."

El, speriat, o ia la fugă, ajunge într-un suflet acasă, ostenit ; se trînteşte pe pat, încălţat, îmbrăcat cum era, şi adoarme ca un prea fericit. A doua zi de 2 mai se trezeşte cu capul cam greu. Nu-şi prea da seama bine despre cele petrecute. Cînd pune mîna pe jurnalul care era pe toaleta nevestei, citeşte chiar pe pagina întîia jalnica povestire a unui grozav omor comis în noaptea de 1 spre 2 mai, asupra unei sărmane bătrîne în colţul uliţei Jeffroy Marie ; tocmai în locul unde încercase să dea ajutor. Peripeţiile înfiorătoarei drame erau povestite pe patru coloane. La citirea acestei povestiri, omul începe a se îngriji, caută să-şi aducă aminte, se pipăie, se uită la mîni, îşi vede mînile pline de sînge ; se zgîriase opintind să ridice pe femeia adormită ; se uită la haine, hainele pline de noroi. Cu cît citea şi se gîndea, cu atît se convingea că ucigaşul nenorocitei bătrîne din jurnal era el. O sfeclеşte, îngălbeneşte, îl apucă fiori de moarte, tremură ca varga. Îşi închipuieşte că-l caută poliţia, că-l urmăreşte, că i-a dat de urmă ; se vede arestat, acuzat, judecat, condamnat şi cu capul tăiat. Zăpăcit şi desperat se hotăreşte să fugă ; părăseşte casă, masă, nevastă, copii, tot, şi se duce de s-ascunde sub pămînt în catacombe.

Închipuieşte-ţi starea spiritului unui neguţător cinstit, blînd ca o oaie, milos ca un copil, bun ca pîinea caldă, care ajunge a se convinge, el pe sine însuşi, că este un hoţ, un scelerat, un ucigaş . . . Norocire că în pripa de-a părăsi casa îi rămăsese jurnalul agăţat de căptuşala surtucului, şi cînd aruncă ochii în capul foii citeşte :

„Anul 1830, mai 2."

Era descripțiunea unei crime întîmplate acum cincizeci și trei de ani, pe cînd amicul nostru nici nu era născut.

Jurnalul făcea parte din bogata colecțiune consacrată zulufilor madamei Hyacinthe.

Cam așa am pățit-o și eu mai deunăzi :

Căutînd într-o ladă uitată, dau peste o gazetă de cele mari, și ce să văd : numele meu strălucea de-o sută de ori pe patru coloane, împodobit cu fel de fel de epitete, care mai de care. Citeam și tot îmi puneam mîna cînd pe inimă, cînd pe cuget, chiar și prin buzunare, întrebîndu-mă nu cumva din știință sau din neștiință, în vis sau de diavol ispitit, oi fi comis crimele ce mi se imputa ; violațiuni de legi, prevaricațiuni, trădări etc. Și dacă îmi mai rămînea alta de făcut, decît să-mi pui sacul cu cenușă pe cap și a o pleca pe uițe, strigînd :

„Iertare, oameni buni, pentru un păcătos ! Tinerilor, bătrînilor, viilor și morților, iertare !"

Acele patru coloane erau răzemate pe umerii puternici ai unui U cu mai multe puncte (U . . .) Urus, Ursus, Urechiatus sau Urbanus. Ba nu ! Urbanus nu putea fi, căci nu conținea nici măcar un dram de urbanitate.

După ce mă făcea cu ou și cu oțet, îmi mai trăgea vreo cîteva sfichiituri cu turc, englez, aristrocrat... Aristrocrat ! e cuvîntul cel mare al democraților de ocaziune. Știi că nimica nu le place mai mult decît să se tragă dintr-un nume mare, și să fie decorați.

Aveam la noi în sat un notar, secretarul primăriei, cum se zice ; de cîte ori mă întîlnea, îmi repeta :

„Eu, domnule, nu sunt numai democrat, sunt chiar demagog. Îmi place egalitatea. Nu admit eu deosebiri și distincțiuni d-alea între făpturile lui Dumnezeu. Cer să fim toți o apă . . "

Îl chema Gheorghe Bulamac, dar de la o vreme iscălea scurt *Burlamache* ; zicea că așa îl povățuise un amic din București, om învățat, democrat și demagog ca și

dînsul ; Burlamache fiind un nume mai cunoscut și mai potrivit cu poziționea să de depozitar al legilor.

Odată, văzîndu-l cu un inel de alamă în deget, pe care era săpată o iederă încolăcită pe un arbore, cu deviza : *Je tiens ferme* [1], i-am zis în glumă că acea verigă părea a fi ceva prețios, un fel de monument istoric, și că acel *Je tiens ferme* trebuie să fie o alterațiune a cuvintelor :

Je Etienne ferme.

(Eu Ștefan cel tare.)

De atunci îl dedese de-l suflase cu aur ; și cînd m-a rugat să-i botez un copil și l-am întrebat ce nume să-i pui, mi-a răspuns :

„Apoi Ștefan, tot îi am eu inelul."

Oricînd mă vedea, mă întreba ce s-a mai făcut cu statua lui Ștefan cel tare ? Umbla cînd cu barbă, cînd fără barbă, după cum era curentul săptămînei la ședința din urmă a Academiei.

A făcut ce-a făcut, și mai an l-am văzut cu Serviciul credincios, cu Independența și cu Trecerea Dunării pe piept, ca unul ce întovărășise pînă la Zimnicea carăle cu făină din sate ; mai avea și la gît o medalie mare, dobîndită nu știu la ce espoziționea pentru lemne din pădurea statului.

Mi se jeluia că era persecutat de guvern, care nu știe să-și cinstească adevărații amici.

„De ! judecă și dumneata — îmi zicea — nu mi se cuvenea și mie măcar Coroana Romîniei ?"

Dar să venim la diploma mea :

Domnul U..., după ce mă spinteca de sus pînă jos, citea în inima mea ca într-o bucoavnă și-o denunța neagră ca un bulgăre de smoală, îmi cerceta mațele unul cîte unul și le declara pestrițe ca pielea de năpîrcă ; apoi se suia la cap, și-acolo îmi resfira creierii cutiuță cu cutiuță și-i proclama buni, foarte buni, și în sfîrșit încheia diagnosul său psihofiziologic prin sentința :

[1] Mă țin tare.

„Om rău, dar inteligent."

Cum vezi dar, am titlu, și încă de la un mare ziarist... și știi că ziarele fac și desfac reputațiunile ; ele leagă și dezleagă cum vor și cum le vine. Te pot face patriot, onorabil, capabil, învățat, ba și frumos, numai să vrea.

Așa !

Am trecut buretele peste *om rău* și m-am oprit la *inteligent*, salutînd acest titlu cu recunoștință, îmi venea să strig :

„Anch'io son'pittore !" [1]

Îmi venea să parodiez pe marele Corneille și să zic :

„La haine d'un grand homme est une recommandation des cieux." [2]

Sunt om inteligent *de par Mr. U...*

Această aducere aminte m-a făcut să ridic condeiul de jos și să zic :

„All right !" [3] și să m-apuc să-ți vorbesc de un biet original, de un nebun, cum îi zicea unii, de un entuziast, romîn cu inimă, despre care nu am văzut să se fi scris un rînd măcar. Un om uitat, deși poate a contribuit mai mult decît s-ar crede la starea de astăzi, cu toate că nu trăia la 48.

Mulți din oamenii cei mari ai secolului, Fourier [4],

---

[1] Și eu sînt pictor ! (it.) Cuvinte rostite cu legitimă mîndrie și încredere în talentul său de Correggio, în fața tabloului lui Rafael *Sfînta Cecilia*.

[2] Ura unui om mare este o binecuvîntare a cerurilor (fr.).

[3] Perfect (eng.).

[4] *Fourier, Charles* (1772—1837) — socialist utopic francez, vehement critic al societății burgheze, căreia îi opune o viitoare orînduire socială în care interesele personale și ale colectivului coincid. Unitatea de bază a acestei societăți o constituie falanga, în cadrul căreia se va evita activitatea unilaterală impusă prin diviziunea muncii în societatea capitalistă. Nesesizînd rolul istoric al proletariatului, Fourier, ca și ceilalți socialiști utopici, n-a indicat adevărata cale de a nimici exploatarea capitalistă, văzînd posibilă crearea acestei societăți prin aderarea burgheziei la concepția lui.

Michel Chevalier[1] și alții mi-au vorbit de dînsul cu cel mai mare respect și considerațiune întrebîndu-mă : „Ce face, cu ce se ocupă ?“ „A murit“, le răspundeam cu lacrimile în ochi, căci îl iubeam ca pe un frate ; mi-a fost amic, mi-a fost dascăl, mie și la mai mulți alții din generațiunea noastră.

Intrasem în anul 1828, pe cînd se lupta primăvara cu iarna.

De vreo doi ani se arătase pe cer, despre miază-noapte, o stea cu coadă ș-o sabie de foc ; împăratul Alexandru murise și frate-său, Nicolae, se suise pe tron ; lăcustele se îngropaseră în Bărăgan ; s-auzea de ciumă și se vorbea de cîrjalii, și de zaveră.

Deși Ribeaupierre[2] iscălise de curînd pace și prietășug cu Turcul la Cetatea Albă, Akerman ; deși Metternich[3] era mîndru că asigurase prin dibăcia sa pacea în Europa, dar după eresul de la noi că fiecare țar este dator, ca cel puțin o dată în cursul domniei lui, să încerce să ia Țarigradul cu sabia, toată lumea zicea că vin muscalii.

Într-o dimineață, un fustaș de ai curții domnești intră într-un suflet zicînd :

„Cucoane Tache, te poftește măria sa !“

Tată-meu, care pe atunci era hatman, se leagă în grabă cu șalul la cap, își pune capotul cel roșu și încalecă calul. Îi plăcea să umble mai mult călare. Avea un armăsar arăpesc, cum n-am văzut mai frumos, și un manaf kurd, muchelef[4] numai fir de sus pînă jos, hagi Abdullah ; îl avea numai și numai pentru a îngriji de mîndrul dobitoc. El trăia ziua și noaptea alături de Neidiu.

---

[1] *Chevalier, Michel* (1806—1879) economist francez, adept al teoriei burgheze a liberului schimb.

[2] *Ribeaupierre* — diplomat francez.

[3] *Metternich, Clement Wenceslas* (1773—1859) diplomat austriac, stîlp al reacțiunii europene, a jucat un rol de seamă în constituirea *Sfintei Alianțe*, după căderea lui Napoleon.

[4] *Muchelef* — elegant.

Hagiului, fie zis în treacăt, îi cam plăcea vinul, și Ilie Arnăutul, bosniac fanatic, profitînd de acea slăbiciune, îl făcuse să creadă că pentru mahometani apa e apă, și pîinea pîine, băutură și mîncare proastă și fără gust ; în vreme ce pentru creștini apa are gustul vinului de Drăgășani și pîinea este întocmai ca curcanul umplut cu castane și fript la cuptor. Apucîndu-l astfel de stomah și de cerul gurei, din Abdullah făcuse un Grigorie, drept credincios, deși găsea că linguriţa popei era prea de tot mică.

Tata călare, cu hagi Grigorie Manafu pe lîngă cal, cu mîna pe harșa [1], după șart [2], pornește la curte. Dar nu trece mult și-l vedem venind în fuga calului, semn de grabă mare. Descalecă, vorbește ce vorbește cu mama și îndată ne pomenim aruncați toți copiii într-o trăsură, claie peste grămadă, cu mama dimpreună, cu o mulțime de boccele ; și în treapădul cel mare al cailor ne duce la Cîmpineanca, în casele unde este astăzi Eforia spitalelor [3].

Ș-acolo spaimă și pregătiri de drum. Unchii mei Cîmpineni, Costache, Dumitrache și Iancu, se întorseseră și ei de la curte foarte îngrijiți. Vodă adunase pe boierii *halea* [4] și *paia* [5], ca să le spuie că cazacii trecuseră Prutul, c-au arestat pe Ioniță Sturdza și că el pleacă la Brașov.

Șeful garnizoanei turcești din București avea poruncă de la seraskierul [6] ca, îndată ce-a afla că muscalii au pășit peste hotar, să părăsească Bucureștii cu toată ordia și să se tragă în cetate la Giurgiu.

---

[1] *Harșa* — pătură ce se așterne pe cal, sub șa.

[2] *Șart* — (după) — după obicei.

[3] Comitet aflat sub controlul statului, pentru administrarea spitalelor întreținute din daniile familiilor Cantacuzino și Ghica.

[4] *Halea* (despre boieri) — în serviciu.

[5] *Paia* — titlu onorific dat unui boier care nu îndeplinea nici o funcție în stat.

[6] *Seraskier* — ministru de război otoman, comandant de armată.

Casa noastră era în drumul pe unde era să treacă turcii, în căpătîiul despre apus al podului de peste Dîmboviță, în uliţa Beilicului, astăzi Şerban vodă. Dincolo de apă era Caslava (Cazarma Beilicului). Deşi miralaiul [1] Iusuf-beg, comandantul, ne era prietin, şi ca vecin venea des în casă la noi, dar tata voia să fim la adăpost, temîndu-se ca nu cumva neferii, plecînd, să facă necrînduieli, şi de aceea ne trimisese într-o casă depărtată.

Nu am văzut oştirea turcească cînd a trecut pe sub ferestrele noastre, dar ni s-a spus că au pornit pe la amiazi, soitarii [2] înainte îmbrăcaţi în haine pestriţe, cu coade de vulpi la căciuli, jucînd chiocecurile [3], strîmbîndu-se la lume pe uliţă, şi făcînd fel de fel de caraghioslîcuri ; după dînşii veneau meterhaneaua şi tumbechiurile în sunetul surlelor şi tobelor, şi în urmă oastea. Fiecare turc avînd pe umeri sau pe cealma cîte o pisică, o maimuţă sau un coroi [4]. Răutăţi n-au făcut, dar speria lumea, dînd dezghinuri cailor şi trăgînd la pistoale, în semn de bucurie.

Am petrecut noaptea la bunica şi a doua zi, în zori de ziuă, eram pe drumul Cîmpinei.

Cînd treceam pe Podul Mogoşoaiei, de prin toate curţile ieşeau cară, căruţe şi caleşti încărcate cu lume şi cu calabalicuri. Cînd am ajuns la pod la Băneasa, chervanul se ţinea lanţ ; sute de trăsuri mergeau lin pe şleau, una după alta. De-abia se mişcau în pasul cel greu al cailor. Se îngropau roatele în noroi pînă la bucşă. De încet ce mergeam, primeam pe tot ceasul ştiri din Bucureşti, cu călăraşi de-ai hătmăniei :

„Bine, pace."

„Filipescu a plecat, apucînd spre Focşani."

„Villara cu Nenciulescu se ceartă de-acu pe vistierie."

---

[1] *Miralai* — comandantul unui regiment turcesc.
[2] *Soitar* — măscărici al unui domn fanariot.
[3] *Chiocec* — dans turcesc.
[4] *Coroi* — pasăre răpitoare, şoim.

„Cumnatu Scarlat Grădișteanu rămîne în București."

„Brîncoveanu a ajuns la Pesta..."

Cînd era soarele de-o suliță, ajunsesem la Pociovalișie ; făcusem aproape o poștă. Poposisem dinaintea hanului. Cît vedeai cu ochii, cîmpul era acoperit cu trăsuri ; în mijlocul fiecăruia pîlc se ridica cîte un foc mare, cu flacăra pînă la cer, ocolit de feciori, de vizitii, de rîndași și de chirigii stînd pe vine, pe lîngă căldările de mămăligă. Boierii și cocoanele dormeau prin caleștі și prin căruțe. Dimineața ne urmam drumul, care mai de care s-apuce înainte. Am aflat că peste noapte trecuse și vodă cu toate beizadelele, mergînd spre Brașov.

Mai mulți tineri cuconași și negustori îmbrăcați care turcește, care nemțește, urmau caravana, călări, încurînd și jucînd caii pe lîngă caleștі. Între cei mai dichisiți și mai sprinteni, doi mai cu seamă trăgeau atențiunea sexului : frații Mehtupciu. Unchiu-meu Crețulescu, care dibuia foarte bine poreclele, unuia îi zicea Gămălie, căci, în adevăr, modul cum își umfla părul și favoriții îi da aparența unei gămălii de ac, pe celalalt îl poreclise Zlatauz [1], pentru că vorbea tot în sentințe :

„Bogatul să nu asuprească pe cel sărac."

„Legea e de la oameni, iar dreptatea de la Dumnezeu."

„Iubește pe vrăjmașul tău, ca pe un frate rătăcit."

„Sai în ajutorul celui ce se găsește în nevoie."

„Jertfește interesul tău pentru fericirea aproapelui."

„Folosul dobîndit prin viclenie ți se strecoară printre degete..."

Și o mie de altele din Scriptură și din filosofie, și sfîrșea omeliile [2] sale cu :

„Ce ție nu-ți place, altuia nu face."

---

[1] *Zlatauz* — gură de aur.

[2] *Omilie, omelie* — predică.

Pe cel dintîi îl chema Barbu și-i zicea Bărbucică, pe celalalt Teodor, Tudorachi. Tatăl lor era unul Diamandi Mehtupciu, nepot sau strănepot de-aî sfîntului Dimitrie de la Mitropolia din București. Era sau nu era rudă cu cuviosul, Dumnezeu știe ; adevărul însă este că tatăl, moșul sau strămoșul lui Iamandi venise în țară de peste Dunăre cu moaștele făcătorului de minuni : îi zicea Mehtupciu [1] pentru că fusese scriitor de limba turcească la postelnicie. Fiul său Tudorache adoptase numele de Teodor Diamant, sau mai scurt *Diamant*.

Pe Bărbucică l-am cunoscut. Știi că nici natura, nici apucăturile nu-l împingeau la carte ; n-a învățat nici să scrie, nici să citească, era cam idiot. Îi zicea Bălbuitu, din cauza anevoinței ce avea la vorbire ; nu era cu desăvîrșire surd, dar era tare de ureche, foarte tare, într-atît de tare, încît glumeții, mișcînd din buze, fără a scoate glas, îl făceau să creadă că-i spunea ceva, și el asculta și-i răspundea ce-i venea, ca să nu lase să creadă că n-a auzit. Devenise jucăria celor fără de ocupațiune. Se credea omul cel mai frumos din lume și era convins că toate damele cele mari erau înamorate de dînsul. Trăia din munificența [2] celor ce petreceau cu prostia lui. În urmă, închiriase un apartament în strada Victoriei ; îl mobilase ; așezase în mijlocul salonului o masă mare așternută cu postav verde, împrejurul căreia veneau de se adunau jucătorii de cărți, ziua și noaptea, liberi de orice priveghere și fără teamă de poliție sau de procuror. El plătea luminatul, încălzitul și serviciul și-și scotea chiria și toate cheltuielile, cu prisos, din monopolul cărților, și trăia bine.

După moartea lui, stabilimentul s-a continuat de domnii : Ciocîrlan, Puică și Cucu, în tovărășie, sub firma : „La trei păsări" *(Aux trois oiseaux)*.

[1] *Mehtupciu* — scriitor într-o cancelarie.
[2] *Munificență* — generozitate.

Celălalt frate, Teodor, era un om de frunte, inteligent, muncitor, stăruitor și plin de devotament. Cel dintîi elev în Școala grecească, cel dintîi la dascălul Lazăr [1], cel dintîi la Sfîntul Sava, sub Efrosin Poteca [2] inimă curată și sentimente nobile. Vorbea și scria mai multe limbi străine, franțuzește, nemțește, grecește și italienește ; știa bine limba latinească și elinească. Băiat sărac, el se destină la cariera didactică.

Cînd l-am întîlnit călare, pe drumul Cîmpinei, el se ducea la Münich prin Brașov și Viena ; dobîndise o bursă din fondul mitropolitului Nectarie.

Cît timp a ținut acel ajutor, el a urmat regulat și cu cel mai mare succes în școala cadeților ; dar a venit o zi cînd acea bursă a încetat, atunci orfanul a trăit cîtva din generozitatea lui Dinicu Golescu ; îngrijea de băieții lui cei mai tineri, de Radu și de Alecu (Albu) ; dar în urmă, frații Golești mutîndu-se la Geneva și la Paris, și ceilalți tineri părăsind unul cîte unul capitala Bavariei, unde începuseră a trăi rău cu studenții germani și făceau pe toată ziua gîlcevuri și dueluri, Diamant s-a hotărît să se ducă și el la Paris, unde cunoștea pe toți romînii de acolo, cu speranța că-i vor veni în ajutor, pentru a-și putea complecta studiile începute.

În urma revoluțiunei franceze de la 1830, ideile de inovațiuni sociale luaseră un avînt așa de mare, încît cuprinseră toate spiritele, și tinerimea de pe atunci se aruncase mai toată în virtejul reformelor celor mai estravagante și mai chimerice. Prietenii și camarazii pe cari i-a găsit în Paris : Iancu Vlădoianu, Costică Brăiloiu, Iancu Bălăceanu, Niculache Niculescu, Barbu Katargiu, Stravrache Niculescu și alții erau pe atunci, care mai mult, care mai puțin, adepți ai sainsimonis-

[1] *Lazăr, Gheorghe* (1779—1823) profesor transilvănean, organizatorul Școlii de la Sf. Sava, autorul unei *Trigonometrii* și al unei *Aritmetici*, precum și al altor cursuri rămase nepublicate.

[2] *Poteca, Eufrosin* — profesor de filozofie la Sf. Sava, egumen apoi la mănăstirea Motru.

mului [1] și încetul cu încetul s-a pomenit și el distras de la învățătură și învăluit în cercul ideilor comuniste, cu deosebirea că, fiind dotat cu un temperament entuziast, cînd îmbrățișa o idee, o strîngea cu toată căldura tinereței și se consacra ei cu trupul și cu sufletul. Și iată-l devenit unul din cei mai înfocați și mai aprigi adepți ai școalei de la Menilmontant, apostol și portar. Père Enfantin [2] îmi zicea, vorbindu-mi de dînsul :

„Diamant était un homme precieux ; personne n'a fait autant de prosélytes que lui ; prêcher et convertir, c'était sa vie." [3]

Dar vine catastrofa !... Guvernul lui Ludovic Filip, îngrijat de lățirea propagandei comuniste, decretează izgonirea sfinților părinți de la Menilmontant și atunci sainsimonienii cei mai însemnați : Michel Chevalier, Felicien David și alții se risipesc, care cum apucă, în Orient, în America, în Africa... și Diamant al nostru, dat afară din cuib, rămîne pe drumuri, fără adăpost și pieritor de foame. Atunci a trăit mai multe săptămîni alergînd din spital în spital, dîndu-se de bolnav, dar era dat afară îndată ce medicul constata că starea sănătății sale nu avea trebuință de îngrijire medicală, ceea ce i se întîmpla din trei în trei zile ; atunci pleca și se ducea de bătea la ușa altui spital, pînă ce le-a colindat pe toate.

---

[1] *Saint-Simon, Claude Henri* (1760—1825) socialist utopic francez. Nemulțumit de viciile societății burgheze, Saint-Simon preconizează o societate în cadrul căreia rolul preponderent revenea oamenilor de știință și industriașilor. Creat într-o perioadă în care proletariatul era nedezvoltat, socialismul său utopic, deși înlătură exploatarea, în mod greșit socotește totuși posibilă menținerea claselor sociale.

I. Ghica identifică în mod fals socialismul utopic cu comunismul.

[2] *Enfantin, Barthelemy-Prosper* (1796—1864) inginer, adept al ideilor lui Saint-Simon.

[3] „Diamant era un om valoros ; nimeni n-a făcut atîția adepți ca el ; să predice și să convertească — aceasta-i era viața" (fr.).

El se afla în cea mai mare nedumerire, cînd într-o zi întîlnește pe un frate iubit de la Menilmontant, pe Considérant [1] un entuziast și un vizionar ca și dînsul. Considérant găsise pe Fourier și adoptase sistemul falansterian, despre care îi face o descriere încîntătoare. Diamant îl urmează la conferințele lui Fourier și se pomenește falansterian, de o mie de ori mai fanatic decît fusese pentru sistemul lui Saint-Simon. El nu cunoștea termin de mijloc în apucăturile lui ; zicea că apoftegma „μηδεν ἀγαν“[2] a lui Socrat era o erezie filosofică antisocială și antiumanitară.

Într-o duminecă, ducîndu-mă la un curs ce urmam la Grădina Plantelor, zăresc într-o răspîntie din strada Mosstar o figură care mi se părea cunoscută. Era el, încunjurat de cîțiva lucrători, bărbați și femei, destul de rău îmbrăcați, nespălați și nepieptănați, cărora le esplica frumusețile și mulțumirile *atracțiunii pasionate* în *societatea armonică* și le descria mizeriile oamenilor din *societățile civilizațiunii*, dîndu-le de exemplu, despre aceasta, starea nenorocită a celor ce avea dinaintea lui. Cît l-am cunoscut, i-am sărit în brațe strigîndu-i : „Nene Tudorache !“

Din momentul acela n-a lipsit o zi de a veni să mă vază, de-a mă cerceta despre studiile mele, despre viața mea ; mă punea de repetam cu dînsul lecțiile, îmi esplica nedumeririle ce aveam în geometria descriptivă, în analitică, în teoria seriilor și mă pregătea pentru esamene. Era foarte tare în științele matematice și fizice ; avea o aptitudine deosebită pentru integrarea seriilor algebrice și pot zice că putea să ție piept lui Delaunay și lui Puiseux în calculul diferențial și integral.

Dumineca venea regulat de mă lua și mă ducea la conferințele lui Fourier. Era ceva încîntător élocința

[1] *Considérant, Victor* (1808—1893) economist francez, simpatizant al socialismului utopic, a organizat un falanster în Texas

[2] Nimic — mult (gr.).

și poezia ce bătrînul reformator punea în esplicarea cercurilor simpatice ; avea atîta putere și dulceață în vorbirea lui, încît era peste putință de-a nu captiva auditorul. Ieșeam de la acele conferințe uimit și esaltat, convins pot zice. Îmi părea că mă văd primblîndu-mă în Cîmpii Elisei, într-o trăsură trasă de doi mîndri lei, deveniți antilei, mai blînzi decît mielușeii, numai prin puterea armonică ; delfinii și balenele, transformați în antidelfini și antibalene, mă purtau lin pe toate mările ; vulturii, deveniți antivulturi, mă suiau în slava cerului pe aripele lor. Era un farmec descrierea frumuseților, a plăcerilor și a desfătărilor spiritului și ale inimii, în cetatea falansteriană.

Fourier a murit fără a-și vedea visul cu ochii, nu s-a învrednicit să ridice cel mai mic falanster. Economiștii au învins pe socialiști și pe comuniști ; și școala lui Fourier, curînd după moartea maestrului, a fost părăsită și uitată.

Diamant însă s-a întors în țară, bine hotărît a persista în acele idei și a organiza societatea noastră în quardrate pe falanstere, ca tabla de joc de șah.

Om de spirit, învățat, plăcut la vorbă, Diamant a fost primit frățește în toate casele și a devenit amicul intim și căutat al tuturor oamenilor liberali și de progres, al lui Cîmpineanu, al lui Grigorie Cantacuzino, al lui Manolache Băleanu, al lui Iancu Ruset, al tuturor oamenilor cu sentimente și cu iubire de țară. În casă la Cîmpineanu, era ca acasă la dînsul. Casa și masa îi era deschise oricînd și la orice oră (...).

În societatea tinerilor noștri boieri, Diamant a găsit auditori, dacă nu și prozeliți.

Cînd era să înceapă să vorbească, îl apuca o tremurătură din buze care dura două sau trei secunde, și cele cinci-șase vorbe dîntîi ieșeau din gura lui cu anevoință, tremurate și pripite, iar după ce-i trecea emoțiunea, el devenea de o elocință rară ; vorbirea lui era pătrunzătoare și convingătoare ; era peste putință a nu-l asculta cu plăcere și cu atențiune. În timp de

doi sau trei ani făcuse o propagandă atît de puternică prin toate clasele, încît numărul prozeliților și adepților ajunsese a fi îndestul de mare, ca să se poată gîndi la organizarea seriilor și la edificarea unui falanster.

„*Je ne compte pas sur les Français* — zicea Fourier — *pour la réalisation de mon système ; ils sont comme les Italiens, les Espagnols et les Allemands, trop enfoncès dans la civilisation, mais je compte sur l'Orient et surtout sur les Russes qui sont tres enclins au communisme, comme tous les peuples Slaves.*" [1]

Tînărul Manolache Bălăceanu, fiul lui Nae Bălăceanu din Ploești, zis prin abrevrație Naiba, care devenise unul din adepții cei mai înfocați ai fourierismului, moștenise o avere însemnată și a consacrat moșia sa din Prahova, numită Scăieni, pentru înființarea unui falanster. Diamant era acolo marele mapa [2] și domnea ca un suveran.

Acel rudimentar falanster ar merita o mențiune cu totul specială, pe care ți-o rezerv dacă te poate interesa.

De-abia începuse stupul a se popula de albine și roata a se învîrti, că guvernul, temîndu-se ca să nu se înrădăcineze credințele comuniste în țară, a și luat măsuri, a ordonat împrăștierea seriilor și grupelor, și trimiterea în exil a șefilor Manolache Bălăceanu și Diamant.

La liberarea lui din Snagov, Diamant n-a mai găsit ospitalitatea la care era obicinuit ; Cîmpineanu era închis la Caransebeș, Manolache Băleanu confinat [3] la moșia sa Bolintinu, alții, intimidați, se temeau a-i face primirea ospătoasă și cordială de mai înainte

---

[1] Nu mă bazez pe francezi pentru realizarea sistemului meu ; ca și italienii, spaniolii și germanii, ei sînt prea civilizați, dar contez pe Orient, și mai ales pe ruși, care sînt foarte înclinați spre comunism ca toate popoarele slave. (fr.).

[2] *Mapa* — conducător.

[3] *Confinat* — izolat, retras.

și căreia datorea în mare parte succesele lui din anii trecuți.

Fără a renunța la ideile lui și la speranța de a-și realiza planul, a îmbrățișat ca mijloc de trai meseria de inginer topograf și hotarnic ; ridica planuri de moșii pe un sfanț stînjenul masă, cum se zice ; bani n-a cîștigat, dar ceea ce a cîștigat în munții Telegei, a fost un junghi bun care în puține săptămîni l-a dat într-o oftică galopantă. Catinca Cîmpineanca, care se afla la moșie, a trimis de l-a transportat de la Telega la Cîmpina ; i-a fost însă peste putință a-l face să admită un medic și a renunța la tratamentul Leroy, [1] pe care l-a urmat pînă s-a stins. El a murit cum a trăit, ca un stoic, nevoind să se abată de un fir de păr de la credințele sale ; și-a dat sfîrșitul în brațele servitorului său, recomandîndu-i sentința :

„Ceea ce ție nu-ți place, altuia nu face."

O cutie din patru scînduri de brad, într-o căruță cu un cal, a dus rămășițele lui la biserică. Ca toți ofticoșii, în ultimele momente vorbea de mijloacele ce cugeta și proiecta pentru înființarea unui falanster.

Mulți, foarte mulți din oamenii cari au jucat un rol în țară, îi datoresc lui Diamant ideile generoase și patriotice. El a format inima și spiritul multora din romîni ; între alții, Alexandru Constantin Golescu (Albu), zis Aimé Martin, era unul din ucenicii săi ; a trăit mult cu dînsul la Münich și la Paris.

Nu am cunoscut un om mai blînd, mai modest și mai devotat decît dînsul. Filantrop și umanitar, era din neamul acelora din cari au ieșit apostolii, martirii și sfinții.

O fi avînd el oare o piatră pe mormînt ?

ION GHICA

[1] *Leroy d'Etiolles* (1798—1860) doctor francez, descoperitorul unor noi tratamente.

AMINTIRI
DESPRE GRIGORIE ALEXANDRESCU

Londra, 15 ghenarie 1886

Scumpe amice,

De cîte ori am venit în Londra, una din întîiele mele vizite a fost pentru Muzeul Britanic, acel palat în care se află adunate manuscriptele cele mai prețioase ale lumii învățate și minunile artei antice, unde se desfășură ca într-o panoramă istoria geniului omenesc.

Într-una din zile, pe cînd eram acolo, în sala în care sunt expuse de jur împrejur, pe piedestale și pe pereți, vestitele marmure Elgin, și stam admirînd frumoasele metope [1] dintre triglifele [2] frizei exterioare ale Partenonului, pe cari sunt reprezentate în *rondebosse* [3] luptele grecilor cu centaurii, aud pe cineva că-mi zice :

„Nu te mai uita la mizerabilele astea de pietre !"

Mă întorc să văz cine mă apostrofează, și dau cu ochii de lordul Ald..., un vechi amic, turcofil fanatic, care-și urmează vorba înainte în modul următor :

„Vezi pietrele astea, cu rapsodiile lui Homer, cu tragediile lui Sofocle, lui Euripid și cu scrierile lui Platon, lui Aristotel și Herodot au fost cauza că puterile Europei nu au lăsat pe turci la 1821 să strivească pe greci, cînd s-au răsculat în contra sultanului. Astea au făcut pe Byron cu tinerimea din Cambridge, din Oxford și din toate universitățile, să alerge în ajutorul

[1] *Metopă* — spațiu patrat sculptat, cuprins între triglifele unei frize.

[2] *Triglifă* — ornament al frizei dorice care se repetă la distanțe egale.

[3] *Ronde-bosse* — sculptură în relief.

grecilor, să exalte opiniunea publică pînă a sili pe Europa să ardă flota turcească la Navarin și să proclame independența Moreei !"

Avea dreptate nobilul lord. Așa e ! Arta și literatura, oameni de acum trei mii de ani, au luptat pentru liberarea Greciei alături cu cei mai eroici palicari [1] ai agoanei [2].

Și dacă s-o-ntîmpla
Cu vreme Romînia s-ardice fruntea sa,
Pe-a Dîmboviței vale oștiri de s-ar ivi,
Ai luptelor cumplite părtași ei iar vor fi !

(Trecutul la Mănăstirea Dealului)
ALEXANDRESCU

În secolul în care trăim, cînd toate se măsoară cu bulgări de aur, o pînză a lui Rafael s-a plătit mai zilele trecute 75.000 de lire st., aproape două milioane (450 de oca de aur). Apoi întreb cum ar putea să piară o națiune care a produs astfel de oameni, care a dat naștere lui Dante, lui Michel Angelo, Tasso și Petrarca ? Și cine ar putea vreodată să-i tăgăduiască rațiunea și dreptul de a fi ? Potcoava (...) croatului a putut s-o calce, dar n-a putut s-o nimicească, nici s-o oprească de a se ridica.

Națiunile trăiesc și se glorifică prin oamenii ce au produs și prin lucrările lor geniale. Vai de acele popoare cari nu au profeți ! Fie ele cît de mari, cît de puternice ; numere suflările cu sutele de milioane, cucerească lumea întreagă, ele sunt condamnate pieirii și uitării. Urmele biruitorilor se pot șterge, dar ale lui Molière, Racine, Hugo, Cuvier și Lamartine, niciodată ! Cît de mari și de puternici fie un Moltke, un Bismark, gloria lor este trecătoare, pe cînd a lui Goethe, Humboldt ș-a lui Beethoven va rămînea eternă.

[1] *Palicar* — voluntar grec în războiul pentru independența Greciei (1821).
[2] *Agoană* — luptă.

Mai an; capitala noastră era în picioare ; alergau toți în toate părțile, da om peste om. Oștirea pe jos și călare, înșirată pe strade, cu arma la pămînt și cu steagurile în zăbranic negru, muzici la toate răspîntiile ; clopotele mari și mici sunau la o sută de biserici, de luau auzul, urla orașul de vuiet și tunul se auzea în depărtare, trăgînd a jale. Corpurile constituite toate, unul după altul, cu președinții în frunte, facultățile și școalele cu profesorii lor, corporațiile cu baniere urmau în cadență. Lumea alerga pe capete să vază carăle încărcate cu sute de coroane de lauri și de flori, urmate de dricul poleit care ducea la ultima locuință pe un bărbat de stat, fost de zece ori ministru, acoperit de sus pînă jos cu cruci, stele și cordoane.

Acu nu demult tot pe aceeași cale și tot către acel locaș, mergea în tăcere și nebăgat în seamă, fără steaguri, fără tobe și fără surle, dricul modest în care erau rămășițele pămîntești ale poetului Alexandrescu. Tăcutul și puțin numerosul acest cortegiu făcea contrast cu acea măreață și zgomotoasă petrecere a fostului ministru. Mi-am zis că pentru marele poet era momentul cînd răsărea ziua din care începea a trăi și a trăi etern în inima și memoria romînilor.

Mulți oameni mari și buni
Lumii folositori
Au fost persecutați
În vremea ce-au trăit
Și foarte lăudați
După ce au murit.

ALEXANDRESCU
(Răspunsul Cometei din 1858)

Mi-aduc aminte din copilărie, cînd dascălul Vaillant venit de curînd în țară, cam pe la anul 1831, deschisese o clasă de limba franceză într-o odăiță în Sfîntu Sava. Adunase cîțiva băieți dintr-acei cari mai aveau ceva cunoștințe de acea limbă, căpătate pe ici pe co-

lea, de pe la dascălii Luigi, Coulin, Janeloni și Vanzand. Clasa se compunea, după cît mă ajută memoria, de :

Costache C. Bălăceanu,
Nae I. Budișteanu,
Ion D. Ghica,
Grigorie Sc. Grădișteanu,
Scarlat N. Filipescu,
Costache A. Rosetti.

Vaillant ne dicta din *Grandeur et décadence des Romains*[1] de Montesquieu ; făceam versiuni în proză din *La Henriade*[2] a lui Voltaire, și ne da de învățam pe dinafară satire și epistole d-ale lui Boileau.

Noi cești șase ne credeam mai tari în limba franceză decît toți băieții din București, ba unul din noi făcea și versuri. Deși îi spuneam că erau cam din topor lucrate, el tot stăruia să ne împuie urechile citin-

[1] *Mărețiа și decăderea romanilor* titlul exact : *Considerațiuni asupra cauzelor măreției romanilor și a decadenței lor* (1734), una din principalele opere ale scriitorului *Charles Louis Montesquieu* (1689—1755). În opera sa (să adăugăm și *Scrisori persane* (1721) și *Spiritul legilor* — (1748), Montesquieu susține ideile politico-sociale ale burgheziei în ascensiune, criticînd violent monarhia absolută a lui Ludovic al XIV-lea și biserica. A încercat să explice apariția statului și să dezvăluie legitatea ce stă la baza tuturor fenomenelor, inclusiv a celor sociale. În domeniul vieții sociale, în mod greșit însă, Montesquieu consideră legile a avea nu o determinare obiectiv-materială, ci de natură rațională.

[2] *Henriada*, poem epic (1723) în care *François Marie Arouet Voltaire* (1694—1778), narează faptele lui Henric al IV-lea, rege al Franței (1589—1610). Reprezentant de seamă al iluminismului francez, contribuie prin vasta sa operă la pregătirea mișcării ideologice a Revoluției Franceze — 1789. Critic al statului feudalo-absolutist și al bisericii, Voltaire, pe plan filozofic, îmbinînd elemente materialiste și idealiste, este un deist care pune la baza cunoașterii experiența, afirmînd posibilitatea cunoașterii lumii pe cale sensorială. Exponent al marii burghezii, el consideră inegalitatea socială ca o constantă socială.

da-ne odele și satirele sale. Cele romînești începeau mai totdeauna a la Paris Momuleanu, cu :

O, ce ciudă, cît mă mir
D-al cutărui (sau cutărei) haractir...

Rosetache era mai modest, ne înveselea cu spirituoasele cuplete ce adăoga pe toată ziua la cîntecele de modă.

În primăvară, Vaillant mai recrutase un elev. Se ivise pe banca din fund, lîngă perete, un tînăr — parcă-l văd ! — înfășurat într-un surtuc cafeniu, oacheș, foarte oacheș, părul negru, sprîncenele groase îmbinate, ochii căprii și scînteitori ; mustața îi mijea pe buză. Nu știu, mica deosebire de vîrstă sau superioritatea ce credea că avem noi în limba ce venea să învețe și el, îl făcea să se ție arasna. La sfîrșitul clasei, noi ieșeam grămadă și zgomotoși, pe cînd el se strecura binișor și își lua drumul singur spre casă. Acesta era tînărul Grigorie Alexandrescu.

Odată Vaillant, după ce ne ia d-a rîndul să-i recităm epistola lui Boileau către Molière :

Rare et fameux esprit dont la fertile veine
Ignore en écrivant le travail et la peine... [1]

și cei vechi ne încurcăm toți, unul după altul, care la versul dintîi, care la cel de al doilea, fără ca unul măcar s-o putem scoate la capătîi, se îndreptează către noul venit, zicîndu-i :

„Voyons, Monsieur Grégoire, pouvez-vous me débiter cela ? Allons, du courage !" [2]

Tînărul se roșește, clipește de două-trei ori din ochi, începe a recita și o duce pînă la sfîrșit fără cea mai mică ezitațiune, fără îngînare și fără o singură greșeală, indicînd cu preciziune punctuațiunea și trecînd peste rimă fără a o căuta. Ceilalți ne uitam unul

[1] Spirit vestit și ales, al cărui rodnic talent
Scriind nu cunoaște truda și chinul...

[2] Să vedem, domnule Grigore, poți să-mi reciți asta ? Hai, curaj !

la altul, exprimînd mirare, admirațiune, sau gelozie. Niciodată pînă atunci nu auzisem o dicțiune mai corectă și mai plăcută ; deși citisem și recitasem de o sută de ori acea epistolă, dar pot zice că numai atunci i-am înțeles spiritul și eleganța.

La ieșirea din clasă, m-am simțit atras către acel tînăr, m-am apropiat de dînsul și, fiindcă mergeam tot pe o cale, ne-am luat la vorbă, pe drum. Mi-a recitat cu entuziasm scene întregi din *Andromaca* și din *Fedra* de Racine. La întrebarea mea dacă n-a cercat să scrie romînește, mi-a răspuns citîndu-mi *Adio la Tîrgoviște :*

> Cuicat p-aste ruine, sub care adîncita
> E gloria străbună și umbra de eroi...

Dintr-acea zi am fost amici și iubirea noastră unul pentru altul nu s-a dezmințit niciodată.

Eu ședeam pe Podul Caliții (strada Craiovei). Alexandrescu locuia într-un beci, sub scară la Mitropolie, la unchiul său, părintele Ieremia. Eram vecini și ne vedeam în toate zilele ; pregăteam lecțiile noastre împreună.

Iancu Văcărescu, venit de la moșie, de la Moțoieni, trăsese în gazdă la tată-meu, și, intrînd odată în camera mea, ne găsește, pe Alexandrescu și pe mine, învățîndu-ne lecția ; eu, cu Boileau în mînă, ascultam cum camaradul meu zicea pe dinafară *L'Art poétique.*[1] Văcărescu, în mirare de modul cum acel tînăr recita versurile, a petrecut toată seara cu noi. Alexandrescu, care cum știi, avea o memorie extraordinară, i-a recitat toate poeziile ce publicase într-o broșurică în 12[0] :

Ceasornicul îndreptat,
Oda la Stema Țării,
Primăvara amorului etc.

[1] *Arta poetică*, opera în care Boileau (1636—1711) expune principiile artistice ale clasicismului.

Văcărescu încîntat l-a luat în braţe şi l-a sărutat zicîndu-i : „Băiete, tu o să fii un poet mare". Alexandrescu mi-a zis de multe ori că acea seară a fost una din cele mai fericite ale vieţei sale. A face cunoştinţa lui Văcărescu fusese visul copilăriei lui.

A doua seară, adunare numeroasă în salonul tatălui meu. Între musafiri se găseau : Văcărescu, Efrosin Poteca, Eliad, popa Grigorie, fraţii Cîmpineni şi alţi doi-trei, rude şi amici. Alexandrescu a recitat scene întregi din Sofocle şi Euripid în limba elenă ; ştia pe Anacreon [1] din scoarţă pînă în scoarţă. Anacreon era poetul favorit al Văcărescului care adesea lua versul din gura lui Alexandrescu, pînă ajungea la cîte o strofă care-i scăpa din memorie, de unde apoi urma iar Alexandrescu înainte, şi serata s-a încheiat, după cum se obicinuia pe atunci, în sofragerie cu un curcan fript, admirat de întreaga adunare, blagoslovit de părintele Grigorie Poenăreanu şi salutat de tînărul poet cu fabula sa, care se termina cu :

Prinţule, în loc de plată,
Aş pofti cîţiva curcani.

(Vulpoiul predicator)

D-atunci vedeam pe Alexandrescu mai rar ; îl luase Eliad acasă la dînsul, în mahalaua Dudescului.

În ajunul sfîntului Ion, a venit de mi-a adus un plic mare pecetluit, rugîndu-mă să-l pun, fără să ştie nimeni, în aşternutul Văcărescului sub căpătîi. Acel plic conţinea oda :

Tu care ai fost din pruncie al muzelor favorit
Şi ca străinoşească-avere geniul l-ai moştenit,
Cîntăreţ al primăverei . . .

Mai tîrziu s-a mutat la maiorul Cîmpineanu, unde se adunau zi şi noapte Manolache Băleanu, Grigorie

[1] Anacreon (560—478 i. e. n.) poet liric grec.

Cantacuzino[1], Iancu Ruset[2], Aristia, Costache Bălăcescu[3], ofițerii romîni dintr-un regiment cu Cîmpineanu, căpitanii Golești, Ștefan și Nicolae, căpitanii Crețulești, Costache și Scarlat, căpitanul Teologu, căpitanul Voinescu II, sublocotenentul Rusetache și mai mulți tineri de pe atunci, cari petreceau citind istorii militare : campaniile lui Napoleon, memoriile lui Frederic cel Mare și scrieri de ale poeților în renume : Lamartine, Hugo, Béranger etc. Alexandrescu învesela auditorul cu cîte o elegie, o satiră sau o fabulă.

Acolo s-a format Societatea Filarmonică, pentru care Eliad a tradus pe *Mahomet* al lui Voltaire, Aristia pe *Saul* din Alfieri, Alexandrescu pe *Alzira*, tragedii cu cari s-a inaugurat scena romînă. Atunci s-au tradus mai multe din comediile lui Moliére, dintre cari *Amfitrion* a avut un mare succes pe scenă. Interpreții acestor opere au fost :

D-nii Andronescu,
Curie,
Iamandi,
Mihăileanu,
Caragiali,
Lăscărescu.

D-nele Caliopi,
Ralița Mihăileanu,
Efrosina Vlasto (Efrosina Popescu).

Contactul cu tinerii ofițeri a făcut pe Alexandrescu să dorească a deveni camaradul lor de arme. Recomandat spătarului ca bun scriitor, el a fost admis în mica noastră armată de atunci ca *iunker*[4], atașat

[1] *Cantacuzino Grigorie* — magistrat, consilier la Curtea de casație, efor al spitalelor civile, director general al teatrelor.

[2] *Russet Iancu* — ofițer cu vederi progresiste, doritor să contribuie la înfăptuirea unor reforme politice.

[3] *Bălăcescu Costache* (1800—1880) fabulist și autor de comedii, colaborator la *Curierul Romînesc*.

[4] *Iunker* — cadet.

la *djurstvă* [1]; pînă cînd într-o zi șeful său, dîndu-i să copieze o prețioasă *otnoșenie* [2], proză pe care autorul ei se aștepta s-o vază trecută la nemurire în litere gotice cu flori, s-a speriat de icoana noului iunker și l-a trimis la graniță, la Focșani, să studieze știința caligrafică, dîndu-i importanta misiune de a întreba de pasaport pe toți cîți voiau să treacă șanțul care despărțea partea orașului moldovenesc de cea muntenească, si să taie la răboj oile care veneau dintr-un mal în celalt al Milcovului. Neputîndu-se împăca cu această slujbă, deși fusese înălțat la rangul de sublocotenent, Alexandrescu și-a dat demisiunea, ca să se poată consacra cu totul literelor.

Iată cum descria poetul punctul de pază ce i se încredințase :

Spre apus, curge o apă între două țări hotar,
Frați a căror neunire au avut sfîrșit amar ;
Pe o margine e zimbrul, iar pe alta un vultur
Care nici nu mai visează la al Tibrului murmur,
Care sub o nouă formă și numire ce-a luat
Ca mulți, cîntecul, purtarea și năravul și-a schimbat.

(Epistola către D. I. C.) [3]

P-atunci eu eram la Paris și tată-meu, care avea o mare afecțiune pentru Alexandrescu, îl luase acasă la dînsul, unde a șezut mai mulți ani, în camera dedesubtul aceleia ce ocupai acum doi ani în otelul „Brofft", peste drum de teatru. Într-acea cameră a scris cele mai multe din meditații : *„Fericirea, Mulțumirea,* dedicată fetiței Voinescului II (acum contesa de Rochemonteaux), *Viața cimpenească,* dedicată lui Grigorie Cantacuzino, proprietarul moșiei Florești, unde a petrecut o vară, *Epistola către Voltaire* și altele. Acolo a scris *Anul 1840* :

Să stăpînim durerea care pe om supune,
Să așteptăm în pace al soartei ajutor...

[1] *Dejurstfă, djurstvă* — comandament, corp de gardă.
[2] *Otnoșenie* — raport, adresă oficială.
[3] I. C. — Ion Cîmpineanu.

A scris *Miezul nopței* :

Frumoasa Primăvară acuma se grăbește
La caru-i să înhame pe zefirii ușori,
Pășește și în urmă-i verdeață se ivește,
Și cerul se dezbracă de viforoșii nori.

Acolo a scris fabulele : *Toporul și pădurea, Cinele și cățeii, Boul și vițelul, Lupul moralist, Vulpea liberală, Lebăda și puii corbului* etc.

Cînd m-am întors în țară, pe la anul 1841, am găsit pe Alexandrescu tot la *djurstvă*, în mahalaua Gorgani, unde îl lăsasem ; dar de astă dată nu ca iunker, nu ca copist, ci ca pensionar, sub cheie și cu pază de soldat cu pușcă la ușă.

Iată cum meritase el aceste onoruri : Generalconsulul găsise în înalta-i judecată că, în fabula *Lebăda și puii corbului*, vulpea cea vicleană semăna aidoma cu guvernul ce reprezenta, că puii corbului erau nevinovații de romîni și lebăda omul care dă sfaturi bune, și ceruse pedeapsa cutezătorului autor :

A zis...
Că lupii, urșii, leii vorbesc de stăpînire ;
Că lupul e cutare ce judecă, despoaie
Și ia după om pielea ca lupul după oaie,
Că lebăda e omul ce dă povățuire
Acelor care umblă pe calea de pieire...

ALEXANDRESCU
(Epistola către Voinescu II)

Așa era p-atunci ; o vorbă rea la palat, o simplă bănuială a consulului te ducea nejudecat și de-a dreptul la pușcărie, sau cel puțin la vreo mănăstire, fără a ți se permite să vezi altă figură amică decît a păzitorului. Știi că voind să văd pe Alexandrescu la spătărie, unde era închis, mi-a trebuit să alerg o săptămînă să mă căciulesc pe la toate autoritățile civile și militare, de la dorobanț pînă la vornicul cel mare, pînă să dobîndesc o scrisoare cu trei iscălituri, în puterea căreia un ofițer mi-a deschis ușa odăiei prizonierului. Tînărul ofițer care m-a întovărășit simpatiza, sunt sigur, mai mult cu prizonierii, precum îi

numea cu emfază, decît cu acei cari îi dedese în pază. Cînd am ieşit din camera lui Alexandrescu, nu mai era nimeni prin curte ; se întunecase şi plecase toţi amploiaţii ; tînărul ofiţer mi-a propus să mă duc să văz şi pe Nicu Bălcescu, căci şi iunkerul Bălcescu era închis acolo de mai multe luni, pentru că spusese unor sergenţi din regimentul său că Mircea, Mihai şi Ştefan fusese nişte domni viteji : în anul de graţie 1841 nu era iertat a răspîndi asemenea vorbe. Tot atunci colonelul Cîmpineanu, închis vreo doi ani la Mărgineni, fusese transferat în închisoarea de la Plumbuita ; Manolache Băleanu era surghiunit la Bolintin ; Marin Serghiescu (Naţionalu) la ocna de sare la Telega, iar Bolliac, mai norocit, respira aer curat de munte, surghiunit la schitul Poiana Mărului, unde un cucernic călugăr rus îi citea în toate dimineţile molitfele sfîntului Vasilie.

Poliţia, după ce şi-a satisfăcut pe deplin curiozitatea, citind trei luni, zi şi noapte, toate hîrtiile şi cărticelele lui Alexandrescu, a declarat tată-meu, dîndu-i cheia odăiei, că nu mai pune peceţi pe uşă şi că avea ordin să libereze pe prizonier.

A doua zi m-am dus de l-am luat de la închisoare să-l aduc acasă, dar a stăruit să se mute în otelul „Conduri", unde a închiriat o odaie. Însă, după vreo trei sau patru luni, plecînd eu la Iaşi, s-a mutat iar la tată-meu, unde a şezut pînă la 1844.

Cînd m-am dus de l-am văzut la închisoare, avea un vraf de hîrtie pe masă, pline de ştersături şi de cruci în toate părţile. Cînd scria, avea mania de se citea şi tot ştergea şi îndrepta ; dobîndise patima asta, citind adesea versul lui Boileau :

„Si j'écris quatre mots, j'en effacerai trois." [1]

Acel vraf de hîrtii era traducţiunea *Méropei*, cu care se ocupase în închisoare, ca să-i treacă de urît. Ce s-a fi făcut acea traducere ?

[1] Dacă scriu patru cuvinte, voi şterge trei.

În vara anului 1842, profitînd de vacanţele Academiei din Iaşi, venisem în Bucureşti. Unul din concesionarii ocnelor de sare, răposatul Oteteleşanu, care pe atunci îmi era cam rudă, ne invită, pe Alexandrescu şi pe mine, să-l întovărăşim la Baia de Aramă. Se propunea companiei să cumpere acea moşie, pentru esploatarea metalului ; ocaziunea era favorabilă ; puteam fără mare cheltuială să ne satisfacem o dorinţă veche ce aveam de a vizita mănăstirile de peste Olt. Într-acea călătorie am mers din mănăstire în mănăstire şi din schit în schit, de la Cozia pînă la Tismana ; ne-am coborît la Turnu Severin şi-apoi ne-am întors, urmînd obîrşia munţilor, din stînă în stînă, călătorind cînd pe jos, cînd călare, din gura Bahnei în Dunăre pînă în valea Oltului, la Turnu-Roşu. Alexandrescu a descris o parte din acea călătorie într-un memorial. În pelerinagiul la Cozia a scris *Umbra lui Mircea :*

Mircea, îmi răspunde dealul, Mircea, Oltul repetează,
Acest sunet, acest nume, valurile îl primesc,
Unul altuia îl spune, Dunărea se-nştiinţează
Ş-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.
. . . . . .
Lumea e în aşteptare... turnurile cele nalte,
Ca fantome de mari secoli pe eroii lor jălesc
Ş-ale valurilor mîndre generaţii spumegate
Zidul vechi al mănăstirii în cadenţă îl izbesc.

Umbra lui Mircea la Cozia

La Tismana a scris : *Răsăritul lunei.*

La Drăgăşani : *Mormintele* şi mai multe alte poezii pline de cugetări măreţe ca aspiraţiunile sufletului său, şi de tablouri descriptive, vesele şi înflorite ca frumoasele locuri ce vizita şi ca zburdările inimei sale.

Lăudată fie memoria marelui poet, a cărui pană a ştiut să învieze umbrele glorioase ale eroicului nostru trecut şi-a împodobit vechile tradiţiuni legendare ale istoriei naţionale, îmbrăcîndu-le în strălucitele colori ale bogatei sale imaginaţiuni.

La anul 1842, Alexandrescu a fost numit impiegat la postelnicie, la masa jălbilor. Serviciul cu care-l în-

sărcinase șeful său era de a ceti toate petițiunile adresate domnului, de a face pentru fiecare cîte un estract și de a le adresa autorităților respective, cu apostila domnească. Vodă Bibescu, mulțumit de modul cum își îndeplinește datoria, a voit să-l aibă lîngă dînsul, îl luă la Breaza, unde petrecea lunile de vară.

Deși în mare favoare la curtea lui vodă Bibescu, dar nici intriga, nici lingușirea nu s-a putut apropia vreodată de dinsul. Vorbea tare, fără a-și ascunde gîndurile și credințele.

Odată, aflîndu-mă cu unchiu-meu la Cîmpina, m-am dus să-l văz la Breaza. Doamna Bibescu, aflînd că eram în odaie la Alexandrescu, a trimis de m-a poftit la masă. Prînzul a fost vesel ; Alexandrescu, bine dispus, a povestit o mulțime de istorioare țărănești în care vestitul Carcalechi, ziaristul curții, juca rolul principal. Doamna, care-l asculta cu plăcere și rîdea mult la acele povestiri, îi zice : „Să vii să mănînci în toate zilele cu noi". Apoi, întorcîndu-se către vodă cu un ton poruncitor :

„Numește-l poet al curții".

Alexandrescu, fără să aștepte care era să fie hotărîrea domnului, răspunde : „Să mănînc, foarte bine, merge, dar să fiu poet de porunceală, văd că măria ta n-ai citit o satiră ce am făcut acum vreo cîțiva ani unui poet de curte de atunci, pe care-l povățuiam cu versurile :

Ia-ți nădragii de atlas
De-ți fă steagul la Parnas !

apoi ce fac eu cu acele versuri cînd voi îmbrăca nădragii de atlas ?"

Mai tîrziu a fost numit director la Departamentul Credinței, pe cînd moșiile mănăstirilor închinate și neînchinate se arendau cum da Domnul, post important și ambiționat de toți acei cari căuta să facă averi mari. El, care l-a ocupat atîția ani, a ieșit de acolo sărac precum intrase.

În anul 1853 se auzea de război. Alexandrescu ca și Nicu Bălcescu au avut totdeauna credința că Romînia numai prin arme se putea ridica la rangul ce i se cuvine. Era vorba ca o armată auxiliară franceză să vie să ocupe valea Dunărei de jos, iar flota engleză să cuprindă Marea Neagră : se suna și de venirea lui Magheru[1] cu proscrișii romîni, și tinerimea începuse a bate din pinteni. Atunci Alexandrescu a scris *Cîntecul soldatului* :

Pe cîmpul Romîniei
Trompeta cînd răsună,
La glasul datoriei
Oștirea se adună...

(...) De ce n-a voit soarta să poată vedea și el pe romîni urcînd ca vijălie printre gloanțe și mitralie Dealul Griviței, înfigînd în creștet gloriosul lor steag, și pe viteazul și fiorosul Osman pașa închinînd sabia lui unui tînăr colonel romîn.

La 1859, după sosirea lui vodă Cuza în scaunul domnesc al Principatelor Unite, Alexandrescu a ocupat postul de ministru interimar la Culte. Modestia care-l caracteriza nu i-a permis să primească a fi numit la acel interim ca titular. Mai în urmă, la 1860, a fost trimis la Focșani ca membru la Comisia centrală. Acolo a fost lovit de o boală nemilostivă care l-a ținut, aproape un sfert de secol, mort între cei vii.

De copil, Alexandrescu cunoștea poeții greci vechi și moderni ; la vîrsta de șaptesprezece ani, citise pe toți clasicii francezi și știa pe dinafară tot ce era măreț și frumos în literatură.

Cine era și de unde venise acel băiat în școala lui Vaillant și unde studiase el pîn-atunci, în ce școală și cu care dascăl ? Studiase acolo unde au studiat oamenii de felul lui, oamenii de geniu : la școala inimei și a spiritului, sub direcțiunea dorinței și a plăcerii

[1] *Magheru Gheorghe* (1804—1880) general, membru al guvernului provizoriu la 1848, comandantul armatei revoluționare ; a sprijinit ideea Unirii în Divanul ad-hoc.

de a ști și de a admira. Știu numai că în podul casei la Mitropolie stau aruncate vreo mie de volume, claie peste grămadă, neclasate, necatalogate. Acolo se închidea Alexandrescu de citea. Multe ore plăcute am petrecut noi împreună, în mijlocul acelor in-folio, citind cînd *Viețile oamenilor iluștri* de Plutarh, cînd viețile sfinților în *Cazanie*, cînd pe Tucidid sau Xenofon !

Alexandrescu era născut în Tîrgoviște, în patria Văcărești lor, a lui Eliad și a lui Cîrlova. Zîna care a prezidat la nașterea lui l-a înzestrat cu îmbelșugare cu o mare memorie și cu darul armoniei. Poeziile lui se deosibesc prin mari calități de stil, de cugetare și de simțire cari îl pun între fruntașii poeziei romîne.

Meditațiile au un zbor înalt care le ridică alături cu acele ale lui Lamartine.

Satirele lui sunt înarmate cu împunsături de felul lui Boileau.

Fabulele, cari formează o parte însemnată și originală din scrierile lui Alexandrescu, multe, precum *Lebăda și puii corbului*, *Pădurea și toporul*, *Vulpea liberală* și altele le-ar fi subsemnat însuși La Fontaine.

A zice de dînsul că a fost poet, și poet de un talent superior, nu este destul. El a fost un suflet mare și nobil, o inimă curată și generoasă, vesel și glumeț ; îi plăcea societatea aleasă ; și dacă citeodată căuta singurătatea, era mai mult ca o alinare la amărăciunile vieței, de aceea și scrierile lui dintr-acele momente respiră o stare de întristare melancolică a sufletului său.

Era de școala aceea care consideră darul poeziei ca un depozit sacru, pe care omul înzestrat de sus este dator să-l păstreze curat, neatins de patimele și slăbiciunile omenești, așa că el privea de sus, în liniște senină, splendoarea adevărului și frumosului care luminează binele și lovește viciul și nemernicia ; în mîndra și majestoasa sa indignațiune, condeiul său

stigmatiza înjosirea, cinismul și lipsa de probitate, precum o vedem în unele din poeziile sale.

Viața lui a fost o viață de luptă și de martir ; a luptat pe față, cu curaj, la lumina mare, pentru libertate în contra despotismului, pentru dreptate în contra abuzului și năpăstuirii, păstrînd totdeauna căldura și devotamentul tinereții. A luptat fără altă ambițiune decît aceea de a fi folositor țării sale. Condeiul său original și plin de spirit și de grație nu s-a inspirat decît de pulsațiunile mari și patriotice ale sufletului său.

Generația veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catehism de virtute și de patriotism, și mulți poate că au păşit pe calea cea dreaptă, de teamă să nu-și recunoască abaterile în vreo satiră sau vreo fabulă d-ale lui Alexandrescu. Tinerilor romîni ai generațiunii care se ridică le zic : Fiți patrioți și modești ca Alexandrescu, și cînd voiți să știți cum se glorifică faptele cele mari, citiți odele și elegiile lui ; cînd voiți să știți cum se rîde de ambițioșii de rînd și cum se biciuiește viciul, citiți satirele și fabulele lui Alexandrescu. Dotat cu un talent mare, el și-a iubit țara, s-a respectat pe sine și a lăsat în memoria noastră operele spiritului și ale inimei sale.

ION GHICA

BCU IASI/CENTRAL

Londra, 25 octombrie 1886

Scumpe amice,

Iată cîteva aduceri aminte din tinereţe, în cari vei găsi multe despre viaţa unora din oamenii generaţiunii noastre cu cari în tinereţe te-ai găsit în contact şi pe aceeaşi cale, oameni ageri, a căror viaţă, deşi scurtă de ani, dar a fost bogată în fapte ; căci au ştiut a suplini timpului printr-o activitate şi un devotament fără preget, aşa că au putut lăsa nu numai regrete în sufletele acelor cari au avut norocirea de a-i cunoaşte de aproape şi a le aprecia cualităţile inimei şi ale inteligenţei, dar au lăsat urme neşterse în literatura şi în istoria ţărei noastre.

Armează-ţi dar răbdarea şi aşteaptă-te la o serie lungă de epistole.

Nr. 1

NICU BĂLCESCU

Odată, ieşind de la şcoală, apucasem drumul spre casă, luînd prin scurta ulicioară care începe în poarta colegiului Sfîntu Sava, între curtea Petrescului şi casa cu privor a egumenului grec al mănăstirii, şi se sfîrşea în unghiul bulevardului şi a stradei Academiei, unde era de o parte, la dreapta, casa Dobrotineanului şi la stînga, casa Spahiului. Poarta şcoalei era la cîţiva paşi de uşa bisericei, cam în locul unde s-a ridicat statua lui Lazăr. Acolo se aşezau pe vine în şir, unul lîngă altul, merari, simigii şi bragagii cu tablalele şi panerele lor.

Un găligan de şcolar, cît un bivol de mare, tăbărise pe un băiat slab şi pirpiriu, îl trîntise la pămînt şi-i

cără la pumni, căutînd să-i ia din mînă o bucată de halviță.

Goliatul, căruia toți îi ziceam Sotea, pentru că era de o putere de care numai vărul meu Mavru * îi venea de hac, își petrecea timpul mai mult la poarta școalei, între plăcintari și salepcii, decît în clasă. Îndată ce cumpăra cineva un covrig sau un măr, el se repezea ca un erete și i-l smulgea din mînă ; grație puternicilor săi pumni, răspîndise o așa groază printre băieți, încît mulți îi plăteau tribut în natură sau în parale, ca să nu-i bată, sau să-i protege în contra altor camarazi.

De astă dată, însă, găsise împotrivire, băiatul, deși trîntit la pămînt, dar nu lăsa să-i scape halvița ; o apăra din mîni și din picioare, cu dinții și cu unghiile.

Fie din indignațiune, fie că puteam conta pe camarazii care veneau în urmă, mi-am luat inima în dinți și m-am aruncat în ajutorul celui slab și asuprit.

Cea dîntîi grijă a băiatului, cînd s-a ridicat de la pămînt, a fost să caute să-și adune după jos foile caietului său, zdrențuite și risipite în luptă, operație lungă și migăloasă la care i-am dat și eu mînă de ajutor.

A doua zi, cînd m-am dus la școală, l-am găsit în ușa clasei a IV-a de umanioare ; cum m-a văzut și-a scos șapca, arătîndu-mi cu mulțumire caietul, zicîndu-mi :

„Uite cum l-am dres de bine ; noroc, zău, cu dumneata, că mi se pierdea, păcat, o grămadă de muncă."

Foile rupte erau lipite și cîrpite fiecare la locul lor, cu o minuțioasă îngrijire. Dar ce m-a mirat mai mult a fost să văz pe unele pagine scris cu litere majuscule fraze ca acestea :

---

* Comitele Dimitrie Mavru, general de divizie în armata rusească, fiu al generalului Nicolae Mavru și al Profirei Moret de Blaremberg, născută Ghica (I. G.).

„Petru Maior spune..."
„Fotino zice..."
„Din Constantin Căpitanul..."
„După logof. Radu Greceanu..."

Aceasta m-a mirat cu atît mai mult, că p-atunci nu se pomenea în şcoalele noastre de istorie naţională. D-abia de cîteva luni Florian Aaron începuse un curs elementar de istorie generală, în care vorbea despre asirieni şi egipteni ; nu ajunsese nici la greci, nici la romani.

La întoarcerea mea din Paris, la anul 1841, ducîndumă să văd pe poetul Alexandrescu la dejurstfă în Gorgani, unde se afla închis într-o cameră în fundul curţii lîngă gîrlă, după ce am stat acolo pînă înnoptase, cînd am ieşit, ofiţerul de pază, după ce închide uşa bine şi bagă cheia în buzunar, îmi zice :

„Vrei să te duc şi la Nicu Bălcescu ? Nu ne vede nimeni, c-au plecat toţi de la cancelarie ; numai să nu mă spui cuiva, că dau de belea."

În camera în care am intrat, un tînăr, căruia d-abia îi mija mustaţa pe buze, şedea pe marginea unui pătucean de scînduri, fără alt aşternut decît o manta soldăţească ghemuită căpătîi şi o luminare de seu într-un sfeşnic de pămînt, care lumina un Ceaslov, singura carte ce-i fusese permisă. Acel arestant era băiatul pe care cu cîţiva ani îndărăt îl scosesem din mîinile fiorosului Sotea *.

La liberarea lui din închisoare şi din armată, el a devenit unul din tinerii cu cari mă vedeam mai des, a devenit un bun şi preţios amic cu care m-am înţeles totdeauna la vorbă şi la gînduri ; eram împreună ziua şi noaptea.

Fiu mijlociu al serdăresei Zinca Petreasca Bălcescu, cocoană văduvă foarte stimată şi cunoscută de toată

* Pe acel Sotea, un Petresc, nu ştiu din Bucureşti sau de aiurea, l-am găsit, cîţiva ani mai în urmă, ofiţer la graniţa dintre Muntenia şi Moldova, la punctul Văleni, la Seret ; de atunci nu i-am mai auzit de ştire. (I. G.).

ţara pentru minunata doftorie cu care tămăduia de albeaţă la ochi, Nicu Bălcescu, tînăr de o complesiune delicată, o fizionomie blîndă şi simpatică, intrat foarte de timpuriu în serviciul militar ca iunker, era arestat şi dat în judecata unui consiliu de război, ca culpabil de înaltă trădare.

Se dovedise că mersese de mai multe ori în casă la Mitică Filipescu, că făcuse cunoştinţă cu dascălul francez Vaillant şi că era amic cu căpitanul Deïvos ; ceva încă şi mai mult : se ştia că la cazarmă aduna pe lîngă dînsul, în orele de recreaţie, mai mulţi sergenţi şi soldaţi, cărora le povestea despre vitejiile romînilor în luptele cu turcii, cu tătarii, cu ungurii şi cu lehii, de pe vremile lui Mircea, lui Mihai şi lui Ştefan ; ba chiar îi învăţa să scrie şi să citească.

Nicu Bălcescu avea o mare dorinţă d-a învăţa ; dotat cu înlesnire şi aplicaţiune la studii, inteligent, ardent şi entuziast, predilecţiunea lui era cu deosebire pentru studiile istorice şi mai ales pentru partea militară a istoriei. Din copilărie citise cu atenţiune *Vieţile oamenilor* lui Plutarh, *Anabasul* lui Xenofon, *Războiul peloponesian* al lui Tucidid ; citise şi recitise pe Tacit, *Comentariile* lui Cesar, *Campaniile* lui Napoleon şi ale lui Frederic cel Mare şi studia cu dinadinsul pe Gibbon [1] şi scrierile generalului Jomigny asupra strategiei. Avea credinţa că Romînia nu se va putea rădica decît prin arme şi că romînii trebuia cu orice preţ să se arate pe un cîmp de bătaie, să dea dovezi de vitejie, să se afirme ca naţiune ; idee pe care o vedem domnînd d-a lungul în toate scrierile sale.

La etatea de douăzeci de ani, citise tot ce putuse găsi, pe ici pe colea, despre istoria noastră naţională ; petrecea zile întregi cufundat în studiul documentelor adunate de repauzatul căpitan Cornescu Olteniceanu,

[1] *Gibbon Eduard* (1737—1796), istoric englez, cunoscut mai ales prin a sa *Istorie a decăderii şi prăbuşirii imperiului roman.*

colecțiune prețioasă care mai tîrziu a trecut în posesiunea părintelui episcop de Buzău, Dionisie.

Nicu Bălcescu era de o modestie rară : anevoie îl făceai să-ți citească cîte ceva din cele ce scria.

Într-o seară ne aflam mai mulți amici adunați la maiorul Voinescu II ; acolo, după ce ne-am luptat și ne-am trîntit, după cum ne era obiceiul (căci Bălcescu deși cel mai slab dintre noi toți, dar căuta trînteala cu lumînarea), cînd ne-am potolit, l-am pus cu d-a sila de ne-a citit opera sa : *Puterea armată la romîni.* Manuscriptul acela l-am luat eu de l-am dus lui Kogălniceanu la Iași, unde s-a tipărit în *Foaia științifică și literară* ce publicam împreună cu Alecsandri, Negruzzi și Kogălniceanu, revistă hebdomadară, fără nume, căci marele cenzor al Moldovei, Procopie Florescu, găsise că titlul *Propășirea,* cu care o botezasem, era un cuvînt revoluționar și îl șterse din capul foaiei.

Acea scriere a lui Bălcescu a fost foarte apreciată de cititorii dup-atunci și a avut chiar onorurile unei ediții separate, tipărită tot în tipografia lui Kogălniceanu.

Mai tîrziu, pe la anii 1844, 1845 și 1846, el a publicat mai multe lucrări istorice în revista întitulată *Magazinul istoric,* ce redacta în colaborare cu eruditul profesor Treboniu Laurianu. Într-acea colecțiune se găsește scrierea asupra familiei Cantacuzineștilor, după documente ce-i încredințase generalul Rudolf Cantacuzino din Rusia.

Nicu Bălcescu scria lesne, stilul său era limpede, strîns, nervos și elegant, precum îl vedem în *Istoria lui Mihai Viteazul* și în *Istoria muncitorilor plugari din Romînia* ; adeseori înflorit și poetic, precum îl găsim în traducerea făcută de el a *Cîntării Romîniei.*

Domnul Vasile Alecsandri atribuie unui alt tînăr plin de talent conceperea și compunerea în limba fran-

ceză a acelui cap d-operă, Alecu Russu, răpit și el ca și Bălcescu de timpuriu familiei și patriei sale.

Iată ce știu eu despre acea scriere epică din care, încă pe la anul 1847, Bălcescu îmi citise mai multe fragmente și pe care, mai tîrziu, ne-a citit-o întreagă, în cabinetul generalului Mavru, unde se afla și Laurianu și Bolliac, susținînd că găsise acel manuscript la un călugăr. Iată cu ce ocaziune ne-a făcut el acea citire :

Generalul Mavru, filolog și numismat de frunte, era de mai mulți ani în relațiune cu Laurianu și cu Bolliac, cu unul pentru studiul de medalii antice și schimburi de dublete, cu celalalt pentru citirea și transcripțiunea de inscripțiuni lapidare. Mavru poseda o colecțiune de antichități importante, adunate cele mai multe după malurile stîng și drept al Dunărei, colecțiune pe care, încă în viață fiind, a făcut-o donațiune muzeului nostru național.

Pentru studiul arheologic, generalul Mavru avea consacrată o zi pe săptămînă, marțea, dacă nu mă înșel, zi în care se închidea în cabinetul său cu Laurianu și cu Bolliac și nu primea pe nimeni. Acei doi colaboratori rămîneau la masă ; se prînzea p-atunci pe la 3 ore după-amiazi, și lucrau și după prînz pînă seara.

Cu ocazia căsătoriei mele, generalul Mavru a făcut cunoștință cu Nicu Bălcescu, care de la 1847 a început a lua și el parte la acele ședințe de studii istorice.

Într-una dintr-acele marți, la care asistam și eu citeodată, făcînd eu elogiul manuscriptului aflat de Bălcescu la căluger, după o mare stăruință a noastră a tuturor, Bălcescu a trebuit să se ducă acasă, să-și aducă caietul să ni-l citească. Era scris de mîna lui, cu multe ștersături și îndreptări. Cetirea a fost ascultată cu admirațiune, iar după ce am terminat cu laudele și cu critica, generalul Mavru se uită la Bălcescu rizînd și bătîndu-l pe umăr îi zice :

„*Mon cher ! Si non è vero è ben trovato ; c'est une oeuvre du plus haut mèrite, et fait beaucoup d'honneur a l'auteur ici présent*“ [1].

Mavru a urmat cu sistemul de studii arheologice pînă în ultimele zile ale vieței sale ; numai că colaboratorii nu mai erau aceiași. În anii din urmă lucra cu Dumitru Berendei, cu Dumitru Sturza, cu Mișu Suțu și Alexandru Odobescu.

Noi toți cîți am auzit atunci citirea *Cîntării Romîniei*, deși admiteam că Bălcescu poate că găsise la vreun călugăr ceva scris în felul biblic, dar credeam că scrierea, așa cum ne-o citise, fusese prelucrată de pana și de imaginațiunea sa.

El, în anul 1845 sau 1846, a făcut o călătorie de cercetări istorice pe marginea Dunării de la Celei pînă la Turnu-Severin și a vizitat mănăstirile de peste Olt în tovărășie cu Laurianu și cu Bolliac, călătorie în care s-au descoperit mai multe inscripțiuni cari au fost transcrise, completate și publicate de Laurianu în *Magazinul istoric*, lucrare pe care Bolliac voise să și-o aproprieze și pentru care a fost mai multe contestații între Bolliac și Laurianu. Într-acea călătorie pretindea Bălcescu că ar fi găsit la un călugăr manuscriptul *Cîntării Rominiei* ; dar limba în care este scris acel poem și aspirațiunile autorului poartă într-însul dovada netăgăduită că trebuie să fi fost scris cam printre anii 1838 și 1846. Tot cam pe la anul 1846, Nicu Bălcescu a mai făcut și o altă călătorie, în Moldova cu Costăchiță N. Filipescu, unde s-a găsit în strînsă legătură cu Alecu Russu, și nu este de mirat, că acești doi tineri să-și fi esersat în comun pana și imaginațiunea lor, unul în limba romînă, celalalt în limba franceză.

Oricum o fi și oricine o fi fost autorul, călugăr sau mirean, din veacuri trecute sau din timpul nostru,

[1] Dragul meu ! Chiar dacă nu e adevărat, e bine găsit (it.) ; este o lucrare dintre cele mai merituoase și face multă cinste autorului prezent aci. (fr.).

ușoară să-i fie țărîna, căci cu frumoasă și mîndră floare a înzestrat literatura romînă !

În tinerețea mea, eu obicinuiam a mă culca tîrziu de multe ori după ce să făcea ziua ; adesea îmi făceam somnul pe scaun, rezemat de masă, fără a mă atinge cu săptămînile de pat. Cînd eram student la Paris, vara, după ce-mi pregăteam lecțiile pentru a doua zi, apoi pe la miezul nopței porneam pe jos d-acasă de lîngă poarta Luxemburgului, de despre Școala de Mine, și mă duceam pînă la Tortoni, pe Boulevard des Italiens, unde luam o înghețată și mă întorceam pe cînd se îngîna ziua cu noaptea.

Într-o vreme găsisem un tovarăș cu care mă potriveam la felul acesta de trai, pe Grigorie Romalo, tînăr de spirit și de inimă, devenit victima devotamentului său pentru țară. Grigorie Romalo, esilat la Brussa la 1848, a murit la Constantinopol, la Pera, în primăvara anului 1849, în spitalul surorilor de caritate lazariste, în urma hemoptiziei ce i se pricinuise de loviturile de paturi de pușcă în piept, la afacerea din Iași de la martie 1848. L-am dus de l-am înmormîntat la cimitirul de la Balucli. Alecsandri a scris atuncea o poezie asupra morței lui.

Cu Grigorie Romalo, cînd eram la Paris, duceam uneori pe lună plimbările noastre nocturne pînă la Neuilly și la Boulogne lîngă Saint-Cloud.

În București, obicinuisem și pe Nicu Bălcescu la acel fel de viață, așa că, după ce petreceam serile cu mai mulți amici, apoi, pe la orele unsprezece sau douăsprezece, noi doi, Bălcescu și eu, porneam pe jos d-acasă de la mine, de peste drum de hanu lui Filaret (astăzi Piața Teatrului) și ne duceam dincolo de Malmaison, la grădină la Cîmpineanu (fosta grădina lui Scufa), unde găseam companie bună și petreceam ore plăcute pînă pe la patru și pe la cinci după miezul nopței ; ne întorceam acasă în ziua mare. Pe drum aveam mai totdeauna cîte o sfadă două, cu cînii mahalalelor. Era mai ales două stațiuni anevoie de trecut

cu pace, una la colţu gîrlei de lîngă grădina lui Mimi, şi alta pe maidanul de dinaintea bisericei Popa Tatu, unde stau nişte dulăi cît viţeii de mari, culcaţi covrig, risipiţi pe drum d-a curmezişul, şi cum ne simţeau, se sculau cu toţii într-o lătrătură şi săreau la noi.

Într-o noapte pin culesul viilor, pe la 1843, pe cînd lumina lunei începea a se contopi în razele dimineţei şi ajunsesem în dreptul caselor lui Simeon Marcovici, după un mic sfat între noi doi, în răspîntii, în loc s-o luăm la deal, pe la Oteteleşanu, să ieşim la mine acasă, ne-am hotărît să urmăm pe strada Brezoianu, să ieşim la Mihai vodă, şi d-acolo s-o apucăm spre Filaret, să ne ducem să dejunăm cu cîte o pereche de cîrnaţi trandafiri şi un pahar de must. Ne apropiasem de biserica Sfinţii Apostoli, cînd întîlnim în cale pe căpitanul Tell, mergînd spre cazarma de la Mihai vodă ; şi ne luăm cîteşitrei pe drum înainte, pe subt Mitropolie, la viile din deal. Cu cît ne suiam pe coastă, cu atît vorbirea noastră devenea mai aprinsă. Subiectul discuţiunei era acel de toate zilele şi de toate serile. Ne imputam unul altuia lipsa de patriotism şi de energie ; ne făceam răspunzători de starea nenorocită şi umilită a ţărei, aşa că la întoarcerea noastră în vale, la fîntînă, jurasem să ne consacrăm patriei cu trupul şi cu sufletul, ne legasem fraţi de cruce şi ca fiecare dintre noi trei să se supuie, cu pericolul vieţei şi al averei, la hotărîrile celoralalţi doi ; chiar în ziua aceea ne-am adunat de am alcătuit statutele şi regulamentele „Frăţiei".

Iniţiaţii erau formaţi în grupuri de cîte zece ; fiecare frate cunoscînd numai pe şeful său imediat, diacon, preot sau arhiereu [1], acel care-l catichisise, îl iniţiase ; de la care şi prin care primea ordine şi instrucţiuni şi căruia datorea ascultare şi supunere cu pericolul vieţei şi al averei, păstrînd secretul cel mai absolut. Devizia era : *Dreptate, Frăţie.*

[1] Terminologia ecliziastică este folosită în scopul de a păstra conspirativitatea.

Statutele, scrise în cifre cu cheie, erau păstrate la mine în bibliotecă, în scoarţele *Algebrei* lui Bourdon. La mai 1848, cînd m-am decis să mă duc la Constantinopol, am dat acel volum în păstrarea Bălcescului, dar el peste două zile mi l-a adus înapoi, zicînd că se temea de vreo percheziţiune sau d-o arestare şi că-l credea mai în siguranţă la mine. La plecarea mea din Bucureşti, am pus acea carte împreună cu alte cărţi şi cu notele şi caietele mele din şcoală într-o ladă pe care am lăsat-o în beciu de sub scară, în casa generalului Mavru de la Jieniţă, unde locuiam, astăzi legaţiunea Italiei, casă care a ars la 1856, cînd devenise spital militar în timpul ocupaţiunei austriace. Acolo, împreună cu casa, s-au mistuit în cenuşă cărţile, hîrtiile, tablourile, mobilele şi cu toate obiectele ce posedam.

[. . . . .]

Nicu Bălcescu, unul din cei trei şefi ai societăţii „Frăţia", a fost apostolul şi iniţiatorul cel mai ager şi mai zelos. Maiorul Ioan Voinescu II, Bolliac, Bolintineanu, Deïvos, Golescu (Alecu Negru), Marin Serghiescu Naţionalu, Filipescu şi mulţi civili şi militari făceau parte dintr-acea asociaţiune. Nu ştiu dacă dintre ofiţeri mai este astăzi în viaţă altul decît căpitanul Christofi.

Mai tot într-acelaşi timp s-a format în Bucureşti „Societatea literară", al cărei scop nu avea nimic ascuns, ci era pur şi simplu dezvoltarea şi încurajarea literaturei naţionale. Preşedintele ei a fost în tot timpul poetul Iancu Văcărescu, avînd de secretari pe maiorul Voinescu II şi pe Nicu Bălcescu. Mai mulţi romîni din Moldova, Vasilie Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi şi alţii făceau parte şi, cînd unul dintr-aceştî bărbaţi veneau la Bucureşti, era pentru noi toţi o adevărată sărbătoare. Ne adunam o dată pe săptămînă, lunea seara, îmi pare, de cele mai multe ori la Văcărescu în strada Poetului, sub Mitropolie, sau la advoca-

tul Ștefan Ferechidi, în strada Dionisie. Nicu Bălcescu, prin activitatea sa, a făcut multe servicii „Societății literare". Din contribuțiunile membrilor ei s-au publicat multe opere literare, precum scrierile lui Iancu Văcărescu, *Călătoria lui Guliver*, ilustrată de Granville, tradusă de I. Negulici, și multe alte cărți.

Pe la anul 1846, Bălcescu, procurîndu-și mijloacele bănești din familie, a pornit în streinătate, unde a petrecut aproape doi ani, citind și notînd tot ce a putut găsi în biblioteci și în arhive despre viața și vitejiile lui Mihai vodă, eroul căruia plănuise să-i scrie istoria. Într-acea călătorie a găsit în colecțiunea de portrete din Biblioteca națională din Paris portretul eroului romîn, scos și săpat de vestitul pictor Sadler, contimporanul lui Mihai, care l-a cunoscut la Praga ; tot într-acea colecțiune a găsit și portretele domnitorilor Gheorghe și Grigorie Ghica.

La 1846, pe cînd mă găseam și eu la Paris, s-a mai înființat și o altă societate : „Societatea studenților romîni", cu scop d-a ajuta și a încuragia la studii pe tinerii fără mijloace bănești. Erau membri acelei societăți mai toți romînii aflători atunci în Paris : C. A. Rosetti, Kogălniceanu, Nicu Bălcescu, frații Brătieni (Dumitru și Iancu), Iancu Bălăceanu, Al. Catargiu și frate-so Calimac, Grigorie Romalo, Scarlat Vîrnav (mai în urmă devenit Popa Vîrnav), Nicu Ruset, Bălănescu, Ion Ghica și mai mulți alți. Societatea aceasta era pusă sub patronagiul poetului Alfons de Lamartine și avea un comitet compus de Ion Ghica, președinte, C. A. Rosetti, secretar, și Scarlat Vîrnav, casier

Pe la finele anului 1846, un vînt de libertate sufla peste toată Europa. În Berlin se vorbea de constituție, la Viena de libertate și la Pesta de sancțiunea pragmatică, Genova devenise focarul de unde să răspîndea ideea de unitate în toată Peninsula Apenină. Toscana, Siciliile, Lombardia, Veneția și toate micile state de o parte și de alta a Apeninilor aveau speranțele țintite

asupra cavalerescului rege Carol Albert și contau pe concursul armatei piemonteze ; strigătul de libertate și de naționalitate se ridică din toate unghiurile lumei civilizate. Deodată cu apariția unea scrierilor lui Gioberti [1], Filip al Franței trimisese la Roma, ca ambasador al său, pe refugiatul napolitan, pe învățatul Rossi, naturalist francez și devenit „pair de France". Cardinalul Mastai Ferreti, episcopul de Imola, urmase bătrînului Grigorie XVI pe tronul pontifical ; și biserica catolică, de sus după Sfîntul Scaun, propovăduia toleranța ; într-aceeași vreme, în Franța, agitațiunea creștea, ideile democratice și chiar republicane cîștigau din zi în zi aderenți și partizani ; la cursurile lui Michelet [2], lui Quinet [3] și Mickiewicz [4], se îmbulzeau studenții cu miile, unul peste altul : fiecare lecție se termina cu un tunet de aplauze și cu strigătul de : *„Vive la République"* [5]. Oameni politici din cei mai ispitiți și oratori elocinți ai Camerei luau parte la banchetele naționale și cereau împreună cu radicalii și cu republicanii reforma legei electorale.

Romînii, de o parte și de alta a Carpaților, nu puteau ei să rămîie simpli spectatori la cele ce se petreceau în Ungaria, în Austria și în tot Occidentul ; căutau să se afirme și ei prin adunarea de la Blaj, prin revendicarea drepturilor autonomice ale Transilvaniei. În Iași și în București, actele lui Sturdza și lui Bibescu începuse a fi aspru judecate fără sfială. Chiar în adunările „Societății literare", la care luau parte mai mulți oameni d-ai guvernului și rude de ale palatului,

---

[1] *Gioberti Vincenzo* (1801—1852), publicist italian, a militat pentru unitatea Italiei.

[2] *Michelet Jules* (1798—1874), istoric francez, autorul lucrărilor *Istoria Franței* și *Istoria Revoluției*, în care sprijină ideile burgheziei radicale.

[3] *Quinet Edgar* (1803—1875), istoric francez progresist, autor, printre altele, al lucrării *Revoluția*.

[4] *Mickiewicz Adam* (1798—1855), cel mai de seamă poet al Poloniei, erou al luptei pentru independență și unitate națională a patriei sale.

[5] „Trăiască Republica" (fr.).

se alunecau discuţiuni politice, se critica şi se condamna îndoitul divorţ al perechii care era pe tronul Valahiei, se blama vînzarea averii lui Hagi Moscu în detrimentul creditorilor şi în folosul familiei falitului, precum şi trecerea mai tuturora din moşiile acelei case în posesiunea domnitorului ; de pretutindeni se rădica un glas în contra venalităţii ce domnea în justiţie şi în administraţie, căci ajunsese a fi fără teamă şi fără ruşine. Cuvîntul care se auzea mai des în Iaşi şi în Bucureşti era că : „Peştele de la cap se-mpute".

Îndată după revoluţiunea franceză de la fevruarie 1848, cei mai mulţi din tinerii romîni, cari se aflau la Paris, s-au întors în ţară, ca mişcaţi printr-o gîndire electrică ; spiritul de naţionalitate şi de libertate se deşteptase în toate straturile societăţii noastre.

Librăria lui C. A. Rosetti şi Winterhalder, de peste drum de Oteteleşanu, devenise un punct de întîlnire al tinerimei, de unde se împrăştiau în oraş şi în toată ţara ştirile politice ce soseau din Europa ; şi nu era zi de la Dumnezeu fără d-a înregistra evenimente de acelea cari emoţiona şi îmbărbăţea ; mai ales noutăţile venite din Franţa, unde oamenii chiar cei mai devotaţi monarhiei din iulie 1830, ca Thiers [1], Odilon Barrot [2], de Lamartine, sfătuia din răsputeri pe rege şi pe ministrul său Guizot [3] să cedeze curentului popular şi să consimţă la o întindere mai largă a dreptului de a vota. Spiritele ajunsese atît de iritate, că un pistol tras

[1] *Thiers, Adolphe* (1797—1877) istoric francez şi om de stat. Exponent al cercurilor reacţionare, Thiers a sprijinit activ monarhia din iulie 1830 şi mai ales şi-a cîştigat o tristă faimă în calitate de preşedinte al guvernului care a dirijat lupta forţelor contrarevoluţionare pentru nimicirea Comunei din Paris (1871).

[2] *Barrot, Odilon* (1791—1873) avocat şi om politic francez.

[3] *Guizot, François* (1787—1874) istoric francez burghez din perioada restaurării regalităţii. După revoluţia din 1830. Guizot a fost unul din apologeţii societăţii burgheze şi unul din inspiratorii luptei împotriva proletariatului în 1848.

pe bulevardul Capucinilor, în dreptul Ministerului Afacerilor Streine, nu se știe de ce, nici de cine, nemerind într-un om din mulțime, rănitul purtat de popor cu strigăte pe strade devine semnalul unei lupte sîngeroase care răstoarnă tronul și proclamă republica. Atunci revoluția aleargă din capitală în capitală, din popor în popor.

În București, deși fierberea era mare, dar era așa de ascunsă, încît vodă Bibescu, răspunzînd felicitărilor ce-i aduceau boierii în ziua de Paște, le zicea cu mîndrie că toată Europa era turburată și în foc, numai Țara Romînească, grație înțelepciunei guvernului său, se bucura de cea mai mare liniște și securitate. Nu știa că chiar în ziua aceea revoluțiunea era gata să izbucnească și că se amînase numai dintr-o împregiurare despre care voi vorbi mai la vale.

În Iași, unde lumea fiind și mai iritată și mai impacientă, agitațiunea era mai aparentă *, se lucra mai pe față, dar fără o înțelegere prealabilă cu Bucureștii ; iar vodă Sturdza, profitînd de o adunare de tineri la Alecu Mavrocordat (Ursu), trimite toată armata sa, înconjoară casa și arestează pe cîți poate pune mîna, Frații Rosettești (Răducanu și Mitică), Manolache Epureanu, Al. Moruzzi, Sandu Miclescu, Ion Cuza, Grigorie Romalo, frații Cazimir, Nicu Catargiu și cîțiva alții sunt trimiși peste Dunăre, dați pe mîna turcilor la Tulcea și internați la Brussa. Cîțiva din cei arestați, precum Alecu Cuza, Alexandru Moruzzi, Epureanu și alți, ajungînd la Galați, scapă din mîna soldaților, se ascund la amicul lor Cunningham, consulul Engliterei, care îi îmbarcă mai în urmă pe un vapor austriac.

Acei pe cari nu i-a putut prinde și au scăpat, precum Vasilie și Iancu Alecsandri, Leon Cantacuzino, Alexandru Cneazu, Alecu Russu, au alergat la Hangu, în munți, cu speranța să ridice plăieșii și să pornească

* Alecsandri răspîndi în oraș cîntecul său revoluționar intitulat *Deșteptarea Rominiei* (I. G.).

cu toate satele asupra Iaşului. Dar, nereuşind în speranţele lor, au trecut în Transilvania, în Bucovina, care încotro a apucat. Alecu Russu şi Iancu Alecsandri, luînd prin Vrancea şi pe la Focşani, au venit deghizaţi în Bucureşti, unde i-am ţinut ascunşi acasă la mama, mai multe zile, pînă au putut lua drumul spre Braşov.

Tinerimea venită din Franţa luase parte la luptele de pe stradele Parisului, în zilele de fevruarie, văzuse pe regele Filip căutînd, el şi familia lui, refugiu în ţară streină, asistase la revoluţia din Viena şi întîlnise pe principele Metternich căutînd să se ascundă de furia poporului, şi veneau gata de luptă.

În faţa unei asemenea stări de lucruri, comitetul „Frăţiei" s-a hotărît la o mişcare revoluţionară. Societatea conta deja ca fraţi mulţi din oamenii cu influenţă în ţară şi în oraşe ; se putea rezema pe concursul batalionului maicrului Tell şi pe dezafecţiunea ce esista în toate clasele in contra guvernului Bibescu.

Principiile în numele cărora era să se ridice poporul romîn erau discutate şi hotărîte cu mulţi ani dinainte :

1. Libertatea individuală, libertatea cugetării şi a tiparului.

2. Desfiinţarea castelor şi a privilegiurilor.

3. Împroprietărirea clăcaşilor, cu despăgubirea proprietarilor.

4. Respectarea suzeranităţii sultanului şi a autonomiei, conform vechilor tractate ale domnilor noştri cu Poarta.

5. Desfiinţarea Regulamentului (...).

Poporul romîn se scula în numele *Dreptăţii* şi a *Frăţiei*.

Înainte chiar de luna lui martie 1848, Nicu Bălcescu a fost însărcinat de comitet a redacta proclamaţia revoluţionară ; şi s-a provocat îndată o adunare de mai mulţi amici acasă la Nicolache Golescu şi în camera ocupată de căpitanul Teologu, unde s-a citit acea proclamaţiune astfel cum a apărut în Bucureşti şi la Islaz, în ziua izbucnirei revoluţiunii.

Asistau la acea adunare de la N. Golescu : patru fraţi Goleşti (Ştefan, Niculache, Radu şi Alecu), Alecu Golescu (Arăpilă), doi fraţi Bălcescu (Constantin şi Nicu), doi fraţi Brătieni (Tache şi Iancu), Bolliac, C. A. Rosetti, maiorul Voinescu, căpitanu Teologu, Costache A. Creţulescu şi Ion Ghica.

După ce s-a citit proclamaţiunea şi s-a adoptat în unanimitate, aşa cum fusese redactată de Nicu Bălcescu, s-a ales îndată un comitet executiv compus de trei membri, anume : Nicu Bălcescu, Alecu Golescu (Negru) şi Ion Ghica, cu deplină putere d-a organiza şi conduce acţiunea. Toţi luînd îndatorirea d-a ne supune dispoziţiunilor şi ordinelor emanate de la acel comitet.

Tell, în care se concentra tăria noastră, era informat de N. Bălcescu şi de Ion Ghica de tot ce se petrecea atît în acele adunări, precum şi de toate dispoziţiunile şi hotărîrile comitetului executiv ; dar, ca să nu dea bănuieli, el nu asista nici la adunările, nici la dezbaterile noastre. El era şezător în Giurgiu, din cauza serviciului său militar. Batalionul ce comanda avea paza cordonului Dunărei, pînă la gura Oltului.

Pe aproape de Paşte am fost trimis de comitet să mă înţeleg cu Tell, ca să fixăm ziua rădicărei. M-am dus mai întîi la o moşie Cucuruzu ce aveam în Vlaşca, şi d-acolo ca în plimbare am fost la Giurgiu, unde am tras în gazdă la prefectul judeţului, căpitanu Costache Villara, fiul puternicului ministru şi ginerele lui Ştirbei. Acolo a venit seara, la petrecere, maiorul Tell, cu care m-am înţeles despre ora şi locul unde să ne întîlnim. Am luat *rendez-vous* pentru a doua zi în răsăritul soarelui pe zăgazul care se lucra afară, în susul oraşului, destinat a apăra portul de viitura apelor Dunărei. Acolo ne-am învoit ca revoluţiunea să izbucnească în Bucureşti şi în Ploieşti, în ziua de Paşte, şi totodată batalionul lui Tell să fie concentrat la Islaz, unde se afla compania căpitanului Pleşoianu, de unde să pornească spre Craiova răsculînd Oltenia.

În starea Europei de atunci, nu ne temeam nici de intervenire, nici de ocupație streină.

Mijloacele bănești de cari dispuneam erau foarte mărginite. Cu banii ce putusem aduna, cumpărasem pe sub mină toate puștile și pistoalele cari se găseau în prăvăliile din București și din Ploiești, puști proaste de vînătoare cu o țeavă, și le împărțisem tinerilor și oamenilor din popor cari cereau a se arma.

Iată cum se făcea operația cumpărătorii de arme : Ruset depunea, din banii ce erau strînși la dînsul, o sumă oarecare la un negustător afiliat, către care dam aceluia care voia să se armeze o țidulă în termenii următori :

„Dați aducătorului un ghiudem și doi cîrnați", ceea ce însemna : „Dați aducătorului banii trebuincioși pentru cumpărarea unei puști și unei perechi de pistoale".

Banii de cari dispuneam erau toți ca la 2.500 de galbeni (29.000 de franci), aduși anume :

1.000 de galbeni de C. A. Rosetti,

1.000 de galbeni de Ion Ghica.

480 de galbeni (15.000 lei vechi sau 5.600 franci) aduși pe neașteptate de Nicolae Alexandru Nicolescu, care vine într-o zi la mine și fără nici un preambul îmi zice :

„Nu știu nimica, și nici nu am venit să aflu, dar am convingerea că se pregătește o mișcare în țară și că trebuie să fii în curent de cele ce se petrec, și am venit să-ți aduc 15.000 de lei (aproape 5.600 franci) de cari dispune cum crezi. Să știi însă că voi fi și cel dintîi la luptă."

Acei bani îi avea cu dînsul în trăsură în două trăisti cu sfanțibi, pe care i-am luat și i-am dus la librăria lui Ruset unde i-am depus în lada de fier în care se aflau și ceilalți 2.000 de galbeni.

Deși mulți din boierii cei mai însemnați simțise că se pregătește ceva și veneau pe la unii din noi, încuragindu-ne și chiar escitîndu-ne, făgăduind că erau

gata de a da tot concursul lor moral și bănesc, dar nici unul n-a venit să aducă un gologan măcar. Ei, în agitațiunea ce simțeau, nu vedeau alta decît răsturnarea lui Bibescu din domnie și putința fiecăruia din ei d-a-l înlocui.

La începutul lui aprilie rolurile noastre a fiecăruia erau împărțite.

Nicu Bălcescu cu Teologu erau destinați a merge la Telega, unde Marin Serghiescu (Naționalu), Telegescu și Duca erau înțeleși cu ciocănașii, ca d-acolo să pornească să răscoale Ploeștii, unde aveam înțelegere cu mai mulți dintre negustori.

Ștefan Golescu cu frate-său, Radu și cu văru-său Alecu Golescu și Dumitru Brătianu să meargă să găsească pe Tell în tabăra de la Islaz.

Iar ceilalți, Nicolae Golescu și frate-său Alecu, cu C. A. Rosetti, Bolliac, Costache Bălcescu, Ion Brătianu și Ion Ghica să rădice tabacii, mărginașii și tinerimea din București, să meargă gloată la palat, să ceară lui vodă Bibescu sancționarea constituțiunei.

Stam toți gata și așteptam ordinele comitetului ca să pornim fiecare la destinația noastră, cînd d-l de Nion, consulul general al Franței, cheamă pe C. A. Rosetti și-i arată o depeșă prin care Lamartine, atunci ministru Trebilor Dinafară, îi scria să-l prevestească că trimetea într-adins la București pe un amic al său credincios, pe doctorul Mandl, care avea să ne facă comunicațiuni importante din partea sa și că, înainte de sosirea acelui trimis al său, să nu facem nici o mișcare. Lamartine fusese prevestit de noi de tot ce proiectam. În urma acelei depeșe, a trebuit să contramandăm toate dispozițiunile luate și să așteptăm sosirea doctorului Mandl.

Pînă în luna mai 1848, nu esistase nici o relațiune, nici o înțelegere între noi și Eliad, iar în timpul pe cînd așteptam să vie doctorul Mandl cu comunicațiunile ce avea să ne facă din partea lui Lamartine, vine la mine Alecu Dedu, unul din cei mai activi și

mai zeloși membri ai „Frăției", care-mi propune o întîlnire din partea lui Eliad, zicîndu-mi că avea să-mi facă destăinuiri de o mare importanță. După ce am luat încuviințarea colegilor mei, am convenit cu Dedu ca întîlnirea cu Eliad să fie la Colentina, în aleea cu tei. Acolo, în chioșcu de d-asupra lacului, Eliad, în prezența lui Dedu, îmi zice că el, deși se află în cele mai bune relațiuni cu palatul și chiar cu aga Iancu Manu, dar că înainte de toate era romîn și credința lui era că sosise timpul ca romînii să dea semn de viață ; și că el pune la dispoziținea noastră toată influența de care se bucură în tinerime și în burghezie (. . .).

Raportînd acea convorbire colegilor mei, s-a luat hotărîrea d-a se admite Eliad în adunările noastre.

Tot cam p-atunci, trecînd într-o seară cu Nicu Bălcescu pe Podu Beilicului (strada Șerban vodă), întîlnim o droșcă cu felinare aprinse, cu opt cai de poștă, mergînd spre barieră, și a doua zi aflăm că într-acea trăsură era colonelul Bibescu, aghiotantul domnesc, trimis la Giurgiu să aresteze pe maioru Tell.

Tell, adus în București, după esplicațiile ce a putut da lui vodă Bibescu, s-a întors înapoi la comanda sa la Giurgiu. Înainte de a pleca ne-am întîlnit la otel la Caracaș, și iată ce se petrecuse.

Între damele din familiile Tell și Magheru esistau relațiuni de amiciție și de corespondențe și, într-una din epistolele ce-și scriau una alteia, se făcea mențiune de o întîlnire între Tell și Magheru, cari de mulți ani nu se aveau bine între ei. Acea scrisoare, interceptată de Radu Ruset, prefectul de Gorj, și trimisă ministrului de Interne Villara, dăduse bănuieli și fusese cauza măsurei ce se luase în contra lui Tell.

N-a trecut mult și a fost chemat și Magheru la București, care, după mai multe convorbiri cu vodă Bibescu, a fost numit comandant-șef al tuturor dorobanților și plăieșilor de peste Olt.

Magheru, la plecarea lui la postul ce i se crease, întîlnind pe Nicu Bălcescu, i-a zis, strîngîndu-i mîna : „Să ştiţi că m-am împăcat cu Tell".

Guvernul începu a fi neliniştit şi cugeta a face arestări ; dar, viind aga Iancu Manu în sfatul domnesc cu propunerea să aresteze trei inşi şi anume pe C. A. Rosetti, pe Grigorie Scarlat Grădişteanu şi pe Ion Ghica, se scoală Costache Cornescu logofătul bisericesc (ministru Cultelor), şi zice că era de prisos să aresteze pe nepotul său Ruset, căci nu mai putea fi primejdios, fiind gata să plece la Paris. Atunci un alt membru ale sfatului, Grigorie Grădişteanu, zice că el nu admite escepţiuni şi că ori să se aresteze cîte trei sau nici unul, căci dacă era să se facă favoruri, atunci va cere şi el escepţiune pentru nepotul său, Grigorie Sc. Grădişteanu, căruia şi lui i-ar fi mai plăcut a se plimba pe uliţile Parisului, decît a sta închis la gros.

În urma acestor cuvinte, preşedintele Villara a închis discuţiunea, zicînd că să se mai amîne arestările pînă se va vedea cum se sfetesc lucrurile.

Într-una din adunările noastre la Ştefan Golescu, Eliad ne-a citit o invocaţiune adresată lui Dumnezeu, poporului romîn şi puterilor streine, operă mai mult literară decît politică, plină de poezie şi de misticism, dar care anevoie ar fi fost înţeleasă chiar de clasele cele culte. Acea scriere o propunea ca proclamaţie şi manifest al şefilor revoluţiunei. Atunci i s-a spus că proclamaţia către popor era deja redactată, discutată şi adoptată de noi toţi înainte de venirea sa între noi, că nu mai puteam reveni şi i s-a citit redacţiunea lui N. Bălcescu, asupra căreia Eliad nu a făcut decît o singură obiecţiune la partea privitoare la împroprietărirea ţăranilor, zicînd că aceasta va face pe boieri să nu fie cu noi ; obiecţiune la care i s-a răspuns că, oricum s-ar face, cei mai mulţi din boieri o să fie în contra şi că ei vor căuta în acţiunea Rusiei un sprijin pentru privilegiile lor, şi

că singurul mijloc de a se paraliza acțiunea, înîntrul țărei cel puțin, era de a interesa gloata la susținerea revoluțiunei, ceea ce nu se putea face decît satisfăcînd dorința drepte a cîrcașilor d-a fi proprietari pe pămîntul ce muncesc, măsură care va pune capăt urei țăranilor către haina albastră și că, la din contra, inimicii țărei se vor servi ei de această cestiune, rădicînd vreun Tzela ca la Tarnov în anul trecut.

După discuțiunea ce a urmat asupra acestui punct, Eliad a convenit de necesitatea acelui articol, a aderat la redacțiunea lui Nicu Bălcescu și a doua zi a venit acasă la mine, unde a scris cu mîna lui acea proclamație sub dictarea Bălcescului și a luat-o s-o tipărească în tipografia sa de la Obor ; exemplarele tipărite s-au păstrat ascunse într-o claie de fîn, în curtea sa de la vie, pînă la pornirea la Islaz.

Puține zile după înțelegerea noastră cu Eliad și întoarcerea lui Tell la Giurgiu, a sosit în București doctorul Mandl, trimisul lui Lamartine ; instrucțiunile ce aducea erau consemnate în portofoliul său, scrise chiar de mîna lui Lamartine, adresate lui C. A. Rosetti și lui Ion Ghica. Ele prescriau ca să nu facem nici o mișcare pînă nu ne vom înțelege mai întîi cu guvernul otoman, și că generalul Aupick, noul ambasador al Republicei la Constantinopol, avea instrucțiuni speciale de a înlesni trimisului nostru relațiunile cu Poarta.

Ca să urmăm poveților lui Lamartine, am hotărît să trimetem pe unul din noi la Țarigrad, și alegerea comitetului a fost unanimă pentru Eliad ; dar, făcîndu-i-se cunoscută dispoziționea ce se luase, Eliad a declinat, obiectînd că era singurul susțiitor al numeroasei sale familii, care, de i s-ar întîmpla lui vreo nenorocire la Țarigrad, ar rămînea pieritoare de foame. Așa că a trebuit să ne gîndim la altul, și am ales pe Ștefan Golescu, care el, deși s-a dat gata a se duce, dar ne-a observat că el, fiind în mare intimitate cu vodă Bibescu, se va afla în strîmtorare cînd

se va duce să-i ceară concediu ca membru al Curței Înalte și l-ar întreba vodă despre scopul mergerei sale și nu-i va putea răspunde nimic, și că aceasta va deștepta bănuieli. Atunci comitetul a găsit cu cale să mă trimită pe mine.

Hotărîndu-mă eu să plec am trebuit să cer pașaport de la postelnic pretextînd un voiaj de agrement în Italia și în Franța prin Constantinopol. Îndată după acea cerere, am fost chemat la palat, unde, după ce am așteptat vreo două ore într-o cameră singur, s-a deschis deodată o ușă cu mare zgomot și a apărut vodă Bibescu, viind către mine, cu ochi mari deschiși și tîrînd picioarele, și-mi zice :

„Vous voulez aller à Constantinople ? Qu'est ce que vous allez chercher là ? și, fără să aștepte vreun răspuns, adăogă : *Je dirai à votre beau-père de vous en empêcher.“* [1]

Îmi întoarce spatele și iese precum intrase.

Eu, în previziunea că nu mi se va acorda cererea, îmi procurasem un pașaport englez de la consulul general al m. sale britanice Colquhon, de care mă puteam servi după ce voi trece fruntaria, hotărît a mă strecura noaptea printre pichete cu o barcă, să trec Dunărea la Rusciuc, lăsînd ca nevasta să vie să mă găsească la Constantinopol.

Îmi luasem toate dispoziţiunile și eram gata de plecare, cînd primesc vizita bunului romîn colonelului Năsturel Herescu. Ocupa atunci postul de postelnic (ministru Trebilor Dinafară), către care adresesem cererea mea de pașaport ; ținea în mînă un plic, pe care mi-l dă, zicînd :

„Uite, m-am certat furcă cu vodă pentru dumneata. I-am zis : «Eu cunosc pe Ghica de un bun romîn și sunt sigur că, chiar de s-ar duce la Țarigrad cu gînd să se ocupe de politică, el nu va lucra în contra intereselor țărei». Iancu Manu ține mult să facă arestări ; chiar

[1] Vreți să mergeți la Constantinopol ? Ce căutați acolo ?... Voi spune socrului dvs. să vă împiedice (fr.).

adineaori venise în sfat cu o listă de vreo cincizeci de persoane. Tot Villara mai cuminte : i-a răspuns că, și d-ar fi fost poate o bună măsură acum vreo două luni, dar acum era prea tîrziu, că nici o sută, nici o mie de arestări, de s-ar face, nu va opri buba d-a sparge ; că toată lumea era amestecată și că el nu știa pe cine să nu bănuiască".

Pornind eu la Constantinopol, am fost înlocuit în comitetul executiv prin C. A. Rosetti.

Peste puține zile dupe plecarea mea din București, făcîndu-se arestări, s-a precipitat izbucnirea revoluțiunii.

Atentatul în contra lui vodă Bibescu nu avea nici o conexitate cu partidul revoluționar.

Proclamarea revoluției la Islaz, răscularea din București și abdicarea lui Bibescu și toate peripețiile cîte au avut loc, din ziua arestărilor pînă la intrarea lui Omer pașa și a lui Lüders cu Fuad efendi și cu generalul Duhamel în țară, sunt consemnate, zi cu zi, oră cu oră, în ziarele publicate în tot timpul guvernului provizoriu și a căimăcămiei de trei, de la iunie pînă la septembrie. Faptele sunt descrise pe larg în colecțiunea *Pruncului romîn*. Eu am voit să-ți narez aci numai episoadele cari au precedat revoluția de la iunie 1848, pe cît le-am putut cunoaște.

La citirea celor dîntîi rînduri ale acestei epistole, ai crezut, sunt sigur, că-mi propuneam o biografie a mult regretatului și prețiosului nostru amic Nicu Bălcescu, și ai avut dreptate. Acesta îmi era scopul cînd am luat pana în mînă. Dar, cu cît înaintam, scormonind și dezgropînd în memoria mea cele petrecute de este acum mai mult de o jumătate de secol, și treceam de la copil la tînăr și la bărbat, de la scriitor și istoric la omul politic, cu atît viața lui Nicu Bălcescu se înfășura și se împletea cu viața mai tuturor oamenilor cari au jucat un rol în țara noastră de la 1841 pînă la 1853, anul în care el a părăsit lumea, lăsînd un gol mare între noi.

Voi urma în epistola următoare, vorbindu-ți despre rolul și activitatea lui Nicu Bălcescu în timpul cît a trăit proscris, de la 1848 pînă la 1853. [1]

Am auzit și am văzut pe mai mulți atribuindu-și lor, numai lor, tot meritul revoluțiunii de la 1848, și mi-am zis adesea : Căci nu trăiește Nicu Bălcescu, că le-ar spune cu pana lui cea ageră, în stilul său cel pătrunzător, că deșteptarea de la 1848 nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid, ci a fost opera simțului național al Romîniei întregi, a fost rezultatul a trei generațiuni ; le-ar spune că acea mare revoluțiune nu putea fi oprită de nimeni și că ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintr-acei cari au sau au avut cutezanța a-i revendica paternitatea. Cugetătorul și organizatorul a fost națiunea, iar Tell și Magheru au fost brațul care a esecutat voința ei.

În tot timpul cît a trăit Nicu Bălcescu, am fost în cea mai strînsă legătură de amiciție și de comunitate de cugetări. Am trăit mult în același oraș, la București, la Paris și la Constantinopol și, cînd am fost despărțiți unul de altul, am fost în corespondență continuă, ne-am cunoscut totdeauna tot ce cugetam, tot ce lucram.

Eu am păstrat un mare număr de epistole de la dînsul și cuget a publica pe toate acelea cari ar putea avea un interes public ; în ele va putea vedea fiecare că tot timpul cît a fost proscris și pribeag, nu a lipsit un singur moment pînă la moarte de a lucra pentru țara lui cu pericolul vieței și al sănătății.

Scrisorile mele către dînsul s-au răpus, deși el, prin testamentul său olograf, aflat de domnul Nicolae Ionescu la consulatul otoman din Palermo, testament care mi s-a transmis în original de ministrul Cultelor Bolitineanu, îmi lega mie toate hîrtiile sale ; dar ele au căzut în mînile altora și nu le-am putut avea. Dintre scrisorile mele către dînsul, am găsit numai

[1] Dată eronată. Bălcescu a murit în 1852.

opt, rămase din întîmplare la frate-tău Iancu, cu care conlocuia la Paris, la 1850. Iancu Alecsandri mi le-a trimes acum trei ani, însoțite cu următoarea epistolă :

Paris, 8/20 noiembrie 1863

„Iubite prietine,

Voind a pune în ordin niște hîrtii învechite la noi, am descoperit o serie de epistole adresate la anul 1850 de Ion Ghica din Constantinopol lui Nicu Bălcescu care locuia cu mine la Paris.

Cîte suvenire în cîteva cuvinte ! Pe cît mi-aduc aminte, acele epistole au fost lăsate la mine de mult regretatul nostru amic, cînd a plecat la Palermo, de unde a plecat apoi la sferele înalte.

Nu știu dacă ele, cu toate că private, nu aparțin istoriei, care sub acțiunea unora din voi începuse deja a pomeni de țara noastră ; în orice caz, eu le restituiesc autorului. Facă el cum va crede mai bine și primească această restituire ca o reamintire de niște timpi fără preț și de o amiciție statornică și devotată.“

Iscălit : *I. Alecsandri*

În ziua de 17/29 mai 1848 porneam la Constantinopol și duceam cu mine următorul act prin care eram autorizat a lucra și a tracta în numele persoanelor iscălite într-însul.

Acel act era redijat astfel :

„Quelques uns des Valacs les plus influents, désireux d'assurer la prospérité intérieure de leur pays sous l'égide de l'intégrité de l'Empire Ottoman, ont l'honneur d'envoyer Monsieur Ion Ghica comme agent confidentiel et comme représentant de leurs idées et de leur voeux près du Ministère Impérial de sa Hautesse le Sultan.

Les bons Valacs nourrissent la ferme espérance de voir réussir la mission de Monsieur Ion Ghica, mission qui a pour but de faire rentrer la Principauté dans le

sens véritable de ses anciennes capitulations avec la Sublime Porte, conformément aux instructions données à Monsieur Ion Ghica et que celui-ci est autorisé à communiquer oralement ou par écrit au Ministère Imperial." [1]

Iscăliți :
Nicolae Golescu, C. A. Rosetti, Ștefan Golescu, Dimitrie Brătianu, N. Bălcescu, Rodolf Golescu, Dèmetrius Ghica, I. Eliade, C. Bălcescu, A. G. Golescu, I. C. Brătianu, C. Bolliac, Alexandru C. Golescu, I. Cîmpineanu
[. . . . . .]

ION GHICA

[1] Unii dintre muntenii cei mai influenți, dornici să asigure prosperitatea lăuntrică a țării lor sub semnul integrității Imperiului Otoman, au onoarea să trimită pe domnul Ion Ghica drept agent confidențial și reprezentant al ideilor și aspirațiilor lor pe lîngă guvernul imperial al înălțimii sale sultanul. Bunii munteni nutresc nădejdea deplină să vadă reușind misiunea domnului Ion Ghica, misiune ce are drept scop să readucă Principatul la sensul adevărat al vechilor sale capitulațiuni cu Sublima Poartă, potrivit instrucțiunilor date domnului Ion Ghica și pe care este autorizat să le comunice verbal sau în scris guvernului imperial (fr.).

Din „CONVORBIRI ECONOMICE“

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PREFAȚĂ *

Numai literatura poate esprima cu esactitate starea intelectuală și morală a unei epoce, căci ea este forma sub care se înregistrează ideile, credințele și cunoștințele unei națiuni ; numai ea poate da o cunoștință precisă a raporturilor ce există între oamenii și lucrurile unui timp cu ideile cele adevărate ; ea este tezaurul în care se depun cunoștințele societăților omenești. Cu cît un popor are prejudețe mai puține, cu cît cunoaște adevăruri mai multe, într-un cuvînt cu cît are mai multă știință, cu atît este mai luminat și mai înaintat pe calea progresului și a civilizațiunei. Un popor coprins de eresuri și de prejudețe, un popor ignorent este totdauna fatalmente espus a deveni victima intriganților și impostorilor ambițioși care sub masca de voitori de bine îi escită patimile, îi lingușesc tendințele cele proaste și ajung a-l esploata în folosul intereselor lor.

La noi puterea perpetuindu-se mai mult timp în mînile a cîtorva familii care nu lăsau loc nici tutulor ambițiunilor, nici tutulor adevăratelor capacități, a întărîtat invidia și ura a multora dintr-aceia care nu erau sau nu se credeau a fi dintr-acea castă ; publicitatea descriind viițiurile organizațiunei noastre sociale cu colori, de multe ori esagerate ; arătînd corupțiunea și nepăsarea celor mari, le-au atribuit toate suferințele poporului și au făcut din literatură o armă de destrucțiune.

În timpii de prefacere în care trăim de cîțiva ani, cu dorința care ne arde de a trece cît mai în grabă din starea de înjosire în care am fost ținuți secoli întregi, la înălțimea societăților civilizate, a societăților

* La ediția a III-a a *Convorbirilor economice*, I, 1879.

acelora care se bucură de sute de ani de o viață proprie și liberă, viață care le-a permis să se lupte și să lucreze pentru bunăstarea și pentru gloria lor naționale, ne face nerăbdători : nerăbdarea ne întărîtă și ne esaltă pînă a ne face să credem că am descoperit secretul prin care Romînia ar putea să îmbrace într-o clipă haină de zînă. Entuziasmul patriotic al unora s-a urcat, în timpii din urmă, la un diapazon atît de înalt, încît, pierzînd cu nerăbdarea și orice cumpăt, au aruncat cu noroi asupra tuturor și au tractat oamenii și lucrurile trecutului ca vechituri de lepădat. Pentru ei toate credințele, toate obiceiurile, toate tradițiunile trebuiesc dărîmate ; bogăția imaginațiunei lor i-a dus pînă a se crede fiecare espresiunea voinței poporului, focarul opiniunei publice, incarnațiunea națiunei ; și nu înțeleg că nu fac alt decît a căta să esercite o autoritate despotică, a impune publicului idei puțin studiate, puțin potrivite cu starea societății noastre ; nu văd că nu fac decît a rătăci opiniunea. O luptă de patimi și de ambițiuni care de mai multe ori propagă numai eroarea, devine un amestec de patimi, de invective și de calomnii care rănesc sentimentele delicate ; mai totdeauna esageră răul ; critică nu ca să îndrepteze, ci ca să dărîme, ca să omoare ; laudă, nu ca să încurajeze sau să răsplătească, ci ca să lingușească. Aspiră a duce națiunea ca prin farmec la starea ce imaginațiunea lor și-a creat, și în neputința materială d-a-și realiza visurile, își închipuiesc obstacole imaginare, ca copiii care încălicați pe bețe bat scaunele și mesele, crezînd că ele opresc bidiviul lor de a alerga ; se mînie pe tradițiuni, pe obiceiuri și pe oameni, tabără cu condeiul asupra lor fără milă și fără generozitate, îi denunță opiniei și vendictei naționale ca obstacole care îi opresc d-a duce țara la raiul ce ei i-au pregătit ; pierd respectul moralei și al rațiunei, se lasă deliriului unei porniri netemperate, de idei greșite, de sentimente proaste și de limbagiu nemăsurat și devin, fără voia lor poate, instrumen-

tul urei și ambițiunei acelora care nu văz înălțarea decît în dărămare.

Departe de aceste lupte, urmașii noștri, cînd vor ceti cîte s-au scris într-acești timpi, vor vedea cu mîhnire sărăcia de idei și avuția de patimi care ne sfîșie într-un timp atît de critic, într-un timp cînd trebuia ca toată inteligența să aducă contingentul său la o lucrare atît de mare, atît de anevoioasă ca renașterea unei națiuni.

Acei care nu voiesc nici destrugerea, nici conservarea a tot ce există, fiindcă cred că multe din instituțiunile noastre sunt productul spiritului națiunei și că nu se pot distruge fără primejdie, precum credeau că ar fi fost periculos a păstra instituțiunile acelea care au servit la apăsarea națiunei și la împiedicarea progresului, acei oameni au fost tractați ca inimici ai binelui și loviți din toate părțile ; acei care au dorit totdeauna echitatea și libertatea în ordinul social și politic, o societate în care să domnească dreptatea cu un guvern respectabil și respectat, nu prin domnia puterei, ci prin domnia legilor ; acei care au respectat puterea fără a o linguși, care n-au căutat niciodată a o amăgi, ci i-au arătat din vreme stîncile de care se poate lovi ; acei care nu cred că printr-o săritură se poate ajunge și întrece națiunile cele mai înaintate ; acei care privesc cu îngrijire pornirile care au adus loviri de tot felul, au fost tractați de ambițioși și de răi romîni. Acei oameni au fost loviți din toate părțile, fiindcă în aprețierea lor, despre starea spiritelor în țară cred că nu esistă nici nerăbdare de reforme în unele clase, nici împotriviri înverșunate în celelalte ; nu văd nici tirania, nici anarhia care să poată legitima o revoluțiune. Ei vedeau de mult viind acea lovire și au plecat capul înaintea ei, fiindcă știau că poporul este totdauna gata a aplauda pe acei care făgăduiesc egalitatea ; mulțimea se măgulește lesne de ceea ce place patimilor ei, cînd nu știe că numai prin libertate se poate ajunge la egalitate, la egalitatea îna-

intea legilor, singura egalitate permisă omului într-această lume ; cînd nu știe că orice altă egalitate nu este decît un instrument de apăsare și de injustiție care mai curînd sau mai tîrziu duce la despotism.

Oricare au fost cauzele, oricare ar fi consecuențele, o revoluțiune mare s-a făcut în Romînia, toate ambițiunele au fost mișcate, toate interesele zguduite. Acum opera de destrucțiune este săvîrșită, revoluțiunea politică și socială s-a făcut și începe opera de edificare. Să nu-și facă nimeni iluziuni, opera aceasta este mai grea, mai anevoie decît aceea a destrugerei. Aci rațiunea și știința și-au rolul lor ; fără dînsele este disoluțiune și haos ; cînd se edifică o societate, cuvîntul (ὁ λόγος) trebuie să fie de la început. Ce formă ar fi avut lumea, ce existență ar fi avut ea fără cuvîntul care era la Dumnezeu ? Și cum s-ar putea constitui o societate fără rațiune și fără cugetare ?

A înșira cuvinte frumoase și sunătoare nu este a raționa, nu este a răspîndi idei, nu este a lumina ; a înjura și a calomnia nu este decît a vîna monopolul virtuții și al patriotismului. Spiritul nu se hrănește cu vorbe. Nu este destul a striga libertate, dreptate, egalitate pe toate tonurile, ca să vedem pe aceste zeități ieșind deodată încoifate și împăvăzate ; trebuie făcut ceva mai serios, mai demn de dînsele, dar și mai anevoie totodată ; trebuie să căutăm a pune pe fiecare romîn în stare să înțeleagă și să simtă respectul ce trebuie să aibă omul către sine și către ceilalți oameni, să-l facem să înțeleagă simțul dreptului și al datoriei, amorul dreptății ; aceste condițiuni de căpetenie ale libertății și ale egalității, condițiuni fără care oriunde ar fi ele scrise se pot preface lesne, treptat sau într-o clipă, în cea mai uricioasă tiranie. Numai cînd vom fi pătrunși de aceste condițiuni ale ordinului social, libertatea va putea trăi în sufletul nostru.

Popoarele nu se mai întorc înapoi și trecutul nu mai revine, nici suntem dintr-acei care ar dori să-l mai

vază, chiar de ar mai fi el cu putință. Credem în progres, căci el este o condițiune a naturei fizice și morale, căci numai el ne poate duce sigur la înălțimea la care ne este permis să aspirăm ca societate și ca națiune ; dar știm că el nu se realizează decît prin știință.

De mai mulți ani societatea noastră se învîrtește într-un cerc vițios ; un rău mare ne apasă, căutăm cu toții izvorul acelui rău, fiecare îl vedem în deosebite locuri, după punctul de vedere în care ne punem ; îl vedem în Regulament, în Convențiune, în poziținea noastră geografică, în lună și în soare ; nimeni însă nu a căutat să împlinească lipsele ce avem. Oare ignorența, corupțiunea și eroarea nu au ele nici o parte la starea tristă în care ne aflăm ?

Pornind dintr-acest punct de vedere, am încercat a pune pe hîrtie într-un mod simplu unele din cunoștințele economice, fără care îmi pare că o societate nu poate prospera și progresa în secolul al XIX-lea. Am căutat a însemna pe ici pe colea ideile eronate care domnesc în multe spirite.

Obligați prin natura acestor chestiuni a aborda uneori chestiuni care fac obiectul luptelor politice, am căutat a o face nu ca politică militantă, ci a le tracta cu liniște și maturitate, cum se cuvine a fi tractate chestiunile de filosofie politică și socială, daca a ales, poate, forma cea mai anevoie sub care să putem prezenta ; departe de mine pretențiunea de a crede că am ales modul cel mai potrivit cu mijloacele mele ; un scriitor mai esperimentat ar fi putut să cază în neizbîndă : am făcut-o ca o necesitate ; mi s-a părut că este singura formă sub care se pot prezenta asemenea chestiuni unui public puțin obicinuit încă cu studiul științelor morale și politice, puțin obicinuit a da o atențiune susținută unei cetiri serioase și ostenitoare prin care să poată ajunge a înțelege și a învăța adevărurile netăgăduite care rezultă dintr-o serie de raționamente ; am crezut că orcît de mic ar fi meritul literar al acestii scrieri, ca utilitate însă modul ce am

adoptat va fi mai potrivit cu starea spiritelor ; am preferit mai bine a tracta unele chestiuni economice sub forma de convorbiri, decît a adopta forma de un tractat sistematic în care să dezvolt una după alta, capitol cu capitol, în ordinul ştiinţific, chestiunile economice.

Aşteptarea mea n-a fost înşelată şi favoarea cu care au fost primite cele dîntîi încercări mă încurajează a da o nouă ediţiune a *Convorbirilor economice* şi a continua publicînd din vreme în vreme cîte o mică broşură tratînd chestiunile care mi s-ar părea că pot avea un interes fie politic, fie economic sau social.

„Nu ar fi mai bine şi mai lesne — îmi zicea un amic — să fi scris într-un mod regulat şi sistematic un curs de economie politică, începînd, cum se face, de la esplicarea zicerilor : *producţiune, consomaţiune, schimb, cerere, ofertă,* mergînd treptat pînă la espunerea combinaţiunilor financiare celor mai adînci şi mai complicate ? Am cîştiga cel puţin din cetirea broşurilor dumitale învăţătura unei ştiinţe".

Nu zic ba ! Dar, iubiţi cititori, nu scrie cineva cum voieşte, ci din nenorocire scrie cum poate ; de ar fi altfel, înţelegeţi bine că nu ar mai exista deosebiri între scriitori ; ar fi toţi o apă, adică deopotrivă buni în fond şi în formă ; ar plana toţi ca acvile. Vă rog dar, fiţi toleranţi şi priimiţi ceea ce vă pot da ; nu cereţi de la nimeni să se suie mai sus decît îi este dat.

Să vă spui acum, amici cititori, de ce nici nu încerc măcar să fac ceea ce-mi cerea amicul de care vă vorbeam şi v-o spui curat şi limpede : nu o fac, pentru că nu pot ; să vă spui şi pentru ce nu pot : preocupat de interesele morale şi materiale ale societăţii noastre, interese care astăzi sunt mai grăbitoare şi mai neapărat trebuincioase decît totdauna, căci sub toate punturile de vedere ele ating prezentul şi viitorul nostru naţional, ating armonia oamenilor între dînşii, ating îmbunătăţirea stării fizice, morale şi intelectuale a tutulor romînilor ; interese strîns legate cu metafizica,

cu religia, cu politica, cu psihologia, ca ştiinţă a patimilor şi a facultăţilor omeneşti, cu dreptul public şi privat şi cu economia politică ; vă întreb dacă sub povara unor asemenea preocupaţiuni aş putea descurca ţiile ? Fac-o cine crede că poate, eu nu mă simţ în stare ; pana aceea este prea grea pentru braţul meu. Vie acela care să scrie un Cosmos moral şi raţional şi îl voi citi cu aceeaşi admiraţiune şi veneraţiune cu care am citi pe Comte şi pe Buckle.

Ca să poată cerceta cineva cestiunele economice şi sociale numai sub puntul de vedere al principiilor abstracte, să cerceteze fenomenele ce ne prezintă societăţile şi să caute legile care prezidă la generaţiunea acestor fenomene, trebuie să aibă spiritul liber ; căci este o lucrare de competinţa economiştilor de profesiune, a docţilor ştiinţei. Metoda unui om preocupat de necesităţile împrejurărilor, de grăbirea timpului, de exigenţile politice dinîntru şi dinafară, de posibilităţi şi de oportunităţi, trebuie să difere ; în asemenea condiţiuni nu poate pune cestiunele în ordinul în care ar voi, nu poate urmări o soluţiune toată viaţa lui ; căci cestiunile nu stau fixe cum stă milioane de secoli o stea pe cer.

De voie de nevoie, de bine de rău am fost om politic, om de stat, cum să zice, şi am tras destul timp la ham ca să nu fi rămas şi eu cu defectele meseriei. Omul de stat este silit să dezlege cestiunile în ordinul în care i să prezintă, puse mai totdeauna de evenimente încurcate şi învălite într-o mie ş-o mie de împrejurări ale timpului, ale locului, ale situaţiunei politice, ale opiniunei publice şi ale prejudiţiilor. Prin urmare, iubiţi cititori, îmi e cu neputinţă să mă supun la o învăţătură doctrinală, să mă fac organul unei şcoli sau al unei secte ştiinţifice, şi priimiţi cu indulgenţă ceea ce vă pot da.

PARTEA A OPTA

BUCUREŞTIUL INDUSTRIAL ŞI POLITIC 1876

(Fragmente)

I

BUCUREŞTIUL LA ÎNCEPUT

Nu vă pot spune cu certitudine daca capitala noastră a ieşit dintr-o colibă de cioban sau dintr-un palat domnesc ; daca Bucur era Rad sau Ilar[1], împărat, domn sau simplu muritor, dacă acest oraş datoreşte importanţa ce a dobîndit lui Radu cel Frumos sau văilor care duc Colintina, Sabaru, Ciorogîrla şi Ilfovu, cu Dîmboviţa cu tot, în Argeş, formînd în grindul lor un fel de pîlnie în care se scurg productele şi mărfurile împreună cu patimile bune şi rele ale populaţiunilor ; în care inteligenţa, activitatea şi virtutea dau piept cu prostia, cu lenea şi cu viţiul ; o poziţiune geografică de acelea care fac oraşele cele mari şi capitalele de state. Se ştie însă că, încă de prin secolul al XVI-lea, acest oraş era locul de schimb al productelor între locuitorii Ţărei de Sus şi Ţărei de Jos ; devenise o piaţă de comerţ unde se stabilise mai mulţi negustători streini ; se făcuse o trecătoare, un *gheced*, cum îi zicea turcii.

Pe la 1550 nu detronase de tot Tîrgovişteа, dar domnii îşi aveau aci reşedinţa lor de iarnă ; fusese teatrul a o mulţime de evenimente politice. În Bucureşti se petrecuse răscoala boierilor Pîrvuleşti, pre-

[1] *Bucuri, Radi* şi *Ilari* erau domni feodali, conţi sau baroni ai Romîniei. (I. G.).

darea episcopilor și boierilor de Mircea Ciobanul pe mînele turcilor și a arnăuților. Pe zidurile lui, Istoria înscrisese o mulțime de victorii : Mihai gonise pe turci din cetatea Curtea Veche, luînd-o din mînele lor cu asalt ; în curtea lui, vistierul Dan trecuse sub sabia romînească cele două mii de spahii ai emirului ; Sfînța Troiță, sau Radu vodă de astăzi, sărise în aer cu ierbăria lui Sinan pașa, urmărit de aproape de viteazul domn.

II

BUCUREȘTII ACUM O SUTĂ DE ANI

Daca un adormit din timpul lui Pasvantoglu sau al lui Hangerliu s-ar deștepta astăzi în grădina de la Sîntu Gheorghe sau în Piața Teatrului, anevoie ar putea spune în ce punct al globului se află. Și daca asupra acestui nenorocit oraș nu ar fi trecut și petrecut de o sută de ori în sus și în jos sabia, focul, apa și cutremurul, turci, tătari și cîrjali, harvați și nemți (. . .) și mai ales domni vitrigi cu miniștri și favoriți ca Veleli, Tzucala și Lahana, el nu ar avea nimic de rîvnit nici Vienei, nici Berlinului. Orașe unde, cînd un Lichtenstein, un Schwartzenberg, un Wittgenstein au zidit o casă sau un palat, acel edificiu a trecut din tată-n fiu, străbătînd secoli, atins numai de mîna arhitectului ș-a artistului, mărindu-se și împodobindu-se pe dinîntru și pe dinafară din generațiune în generațiune, ca să devie o carte împietrită pe care se poate ceti istoria familii ș-a orașului ; în vreme ce în București palaturile domnești, mănăstirile și casele boierești s-au prefăcut în cenușe și în ruină de cîte trei și patru ori pe secol, fără să lase măcar urmă de esistența și de mărimea lor. Unde se mai pomenește astăzi de palatul Curtea Veche, de casele vistierului Dan,

d-ale Văcărești, d-ale Dudești, de Palatul domnesc din Dealul Spirii care, șase ani după terminarea lui, era prefăcut într-o măreață ruină cu numele de Curtea Arsă. Să dăm aci un specimen de guvernele de la noi acum vreo optzeci de ani :

Pe la 1786, după un lung șir de domni arendași, sultanul miluise țara cu un fel de maniac, o fiară de mare, un grec din mica insulă Lipso de lîngă Paros, ajuns pilot al flotei împărătești după ce fusese pirat ; om fără altă învățătură decît cunoștința stîncilor și a bancelor de nisip din Arhipel, hidrografie studiată jăfuind caicele și corăbiile care aveau imprudența d-a se încurca printre Sporade și Ciclade. Sultanul îl știa om de acțiune și-l trimisese să domnească asupra Țărei Romînești, ca să strîngă oștire de creștini să bată pe principele Coburg. Se mira singur de norocul ce-l găsise și-și făcea rîs de domnie. Între alții adusese cu dînsul pe un tovarăș al său de meserie, pe un Sava din insula Patmos, celebru mai în urmă sub numele de Căminaru și de Bimbașa Sava, jăfuia și chinuia, era epoca apelpisiților (ἡ ἐποχὴ τῶν ἀπελπισμένων), cum îi zicea chiar grecii. Cînd nu mai găsea materie impozabilă ca să-și potolească nesațiul de bani, se trezea turbat din somn, trimitea de-i aducea pe cîte un boier sau pe cîte o cucoană bogată, îi primea cu toată cinstea, cu ciubuc și cafea, le vorbea cu blîndețe ; dar pe cînd le lăuda meritele și serviții către țară, deodată începea să plîngă și să se bată cu pumnii în cap, spuindu-le că chiar în noaptea aceea visase un vis rău ; le spunea că se făcea că-i vedea pe drumul Giurgiului mergînd surghiun în Țara Turcească și că le confisca averile. Cînd bieții creștini ajungeau în capul scării, vedeau visul domnesc cu ochii, erau luați pe sus de arnăuții curții și aruncați într-un car. Domnul făcea un haz nespus să scoată capul pe fereastră, cînd ieșea din curtea palatului și să le strige : καλὸν κατεβόδιον ἄρχοντα (călătorie bună, boierule). A doua zi, o șaică se îneca în Dunăre sau sbarca la Rusciuc încă o

familie de esilaţi. Fraţii Nicolae şi Manole Brîncoveanu, Constantin şi Scarlat Ghica, Dumitrache Racoviţă, Ienăchiţă Văcărescu cu fiu-său Alecu, erau surghiuniţi la Chio ; Pană Filipescu cu fiii lui Nicolae şi Constantin, la Cipro, Lusandra Cîmpineanca cu copiii era închisă în temniţa de la Edicule (şapte turnuri) din Constantinopol, familia lui Cantacuzino Măgureanu era trămisă la Novi în Bulgaria şi o mulţime de boieri tineri luaţi cu sila în armata turcească şi trimişi să se bată cu nemţii cu coadă.

După prînz, răsturnat într-o caleaşcă poleită, trasă de patru cerbi cu coarnele de aur, ieşea la preumblare înconjurat de ciohodari cu fuste albe şi cu işlice rotunde de samur în cap, de arnăuţi şi de soitarii cu căciuli lungi de postav pestriţ, împodobite cu coade de vulpi şi cu clopoţei, care jucau chiocecurile pe lîngă trăsura domnească, se strîmbau la trecători şi insultau femeile cu vorbe şi gesturi neruşinate. Cu astfel de alai mergea de-şi bea cafeaua şi ciubucul lîngă havuzul din frumosul chiosc de la Izvorul Tămăduirei, în sunetul surlelor şi tobelor, al meterhanelei şi tumbelichiurilor.

Dimineaţa în ziori de ziuă, călare pe tabla-başa, cal arăpesc pe care, după esemplu lui Caligula, îl îmbrăcase în caftan de clucer mare, cu picioarele goale în iminei roşii, cu mînicile suflecate pînă la subţioară alerga în fuga mare pe uliţile Bucureştiului, strigînd cît putea : „Iangîn Vaar !!“ (foc).

Cînd cîte un boier îşi lua inima-n dinţi şi îndrăznea să-i vorbească de nenorocirile ţărei, să-i propuie vreo măsură pentru a-i mai alina durerile, el îi răspundea în batjocură că *daca ar fi voit Dumnezeu cu ţara, nu-l trimetea pe dînsul domn...*

Astfel de domn era Mavrogheni.

În puţini ani secase toate izvoarele de bogăţie. Domnea mai mult din Rusciuc, de unde se arunca ca un croncan asupra satelor şi oraşelor, pustiindu-le şi jăfuindu-le or de cîte ori putea să se strecoare printre

punturile ocupate de oștirile austriace, pînă cînd Celebi Hassan, pașa Rusciucului, a pus de i-a luat capul ; atunci s-au liberat familiile surghiniților și refugiții s-au întors la căminele lor.

Mavrogheni adunase o avere însemnată, cu gînd să facă cum a făcut mai tîrziu Caragea, să se ducă să trăiască în Italia, la adăpost de răfuiala turcească ; dar lăcomia d-a mai strînge un cîștiu din dăjdii ș-a mai vinde încă o dată văcăritul, oieritul, gostina, coșăritul, vînăriciul și celelalte husmeturi, l-a făcut să dea zi după zi, pînă ce a căzut în mînele puternicului său inimic.

Romînii au memoria scurtă, s-au obicinuit cu relele și uită lesne pe acei care i-au asuprit. Un ministru ruinează finanțele, înecă țara în datorii, falsifică instituțiunile, violează constituțiunea, calcă legile în picioare, corumpe poporul și-l jăfuiește, îi este destul să cedeze locul altuia și toate s-au iertat, toate s-au uitat ; ceva și mai mult, daca o striga cît de puțin în contra celui ce i-a urmat, poate trece și de bun patriot. Domnul cel mai hrăpitor, cel mai corupt și mai cinic, cel mai slab și mai prost găsește totdauna ciocoi ca să-l serve, lingușitori să-l admire, poeți să-l cînte și publiciști care să-i atribuie calități ce n-a avut, cugetări ce nu i-au trecut prin minte și simțimente cari niciodată nu s-au apropiat de inima lui.

Un cugetător al secolului ne spune că sunt trei feluri de istorii : cea dîntîi istorie tipărită, pe care o învățăm toți, este scrisă, zice el, pentru cei simpli ; nu seamănă nici cu lucrurile petrecute, nici cu oamenii care au trăit ; cea de a doua este o istorie inedită, scrisă cum s-ar zice *ad usum delphini*, adică pentru acei care au să fie chemați să joace un rol în viața mulțimei ; și cea de a treia, o istorie plină de cugetări triste pentru moralist, o istorie care nu este nici scrisă, nici tipărită, dar care singură este adevărată și pe care foarte puțini la număr sunt acei care o cunosc.

După decapitarea lui Mavrogheni la Șiștov, nevasta și copiii lui s-au refugiat în Romînia cu puțina avere sustrasă de la confiscarea turcească, și nu sînt mulți ani de cînd, pe stradele Iașului, se arăta regulat în toate zilele, la ora Copoului, un bătrîn zbîrlit, cu barba cănită, giubea de pambriu portocalie îmblănită cu rîs, ceacșiri roșii, meși și papuci galbeni, legat cu șal alb la cap, trîntit picior peste picior într-o caleașcă deschisă în mijlocul a trei-patru fete recrutate de prin Tătărești și din Taie-babă pentru întreținerea haremului său. Acest specimen de sălbatec era Petrache Mavrogheni, demnul fiu al decapitatului domn.

Din zidurile acestui smeu se auzea noaptea țipete și vaiete ; trecătorii care se apropiau de zaplazurile curții erau bătuți și jăfuiți de țiganii bezdadelii, trăsurile de pe strade erau oprite și vizitate ca la vămile regiei, nu cumva să fi conținut în contrabandă vreuna din frumoasele sale pensionare.

În zilele lui Mavrogheni, Bucureștii avea o întindere destul de mare. Într-un ocol care începea din capul suburbiei Oborul vechi, unde s-a serbat odinioară biruința lui Matei vodă asupra lui Radu, venit cu oștiri din Moldova ca să-i ia tronul, trecînd pe dindosul Sfintei Vineri, răspundea la Beilic, pe la spatele jicniții ; d-acolo pe lîngă altarul Sfîntului Spiridon, ocolind Dealul Mitropoliei și pe dinaintea Bisericii Albe, unde Mihai, banul Craiovii, trimis la moarte de Alesandru voievod pentru că se zicea fiu al lui Pătrașcu, a dat în genuchi, făgăduind lui Dumnezeu o biserică, daca îl va scăpa de osîndă. Monastirea Mihai vodă de sub Dealul Spirii este îndeplinirea acelui vot sacru. De la Biserica Albă marginea orașului trecea Podu Calicilor, d-a curmezișu, apuca pe dinaintea Antimului, se îndrepta spre Sfinții Apostoli, răspundea în Gorgan la Sfîntul Ilie, de unde apoi se încovoia spre streaja Brașovului, care se împinsese pînă la

Podu cu Zale, cam pe unde este astăzi Grădina Episcopiei ; de acolo tot înainte pe la Icoană şi pe la Popa Rusu se încheia lîngă Biserica cu Sfinţii de unde am pornit cu ocolul ; o întindere de şapte sau opt kilometri, zece sau douăsprezece kilometri pătraţi (2.000 pînă la 2.500 pogoane) care nu conţinea decît o populaţiune de douăzeci pînă la douăzeci şi cinci de mii de suflete.

Odinioară mănăstirile Plumbuita, Mărcuţa, Radu vodă, Văcăreştii şi Cotrocenii formau o semilună de punturi întărite despre răsărit şi miazăzi, legîndu-se toate cu cetatea Curtea Veche.

Spre patru părţi ale lumei se întindeau, ca labele unui polip, patru strade lungi şi întortochiate : Podu Braşovului, care de la Constandin Brîncoveanu începuse a se numi Podu Mogoşoaii, după moşia domnească, Podul Tîrgului d-Afară, care mergea la obor, Podul Beilicului şi Podul Calicilor, astăzi calea Şerban vodă şi calea Craiovei, patru linii care se tăiau în cruce la Curtea Veche, unde atunci ca şi acum era centrul capitalei. Aceste patru strade mari cu uliţa Tîrgovişteî, cu uliţa Ferestrăului, cu Podu de Pămînt şi cu drumul Vitanului lăsau între dînsele goluri ocupate de grădini, de livezi, de vii şi de maidanuri presărate pe ici pe colea cu cîteva colibi, bordeie şi căsuţe despărţite de gropi de nisip şi de baltace, printre care se rădicau mormanele de gunoi scoase de prin grajdurile boiereşti.

Priviţi din Dealul Mitropoliei, Bucureştii semăna mai mult o dumbravă decît un oraş ; copaci înalţi şi pletoşi, printre care străluceau crucile poleite a o sută de biserici mari şi mici. Privind pe dasupra grămada verde, se ghiceau pe alocurea cîteva ochiuri ; acele spaţiuri desemnau în proiecţiune locurile ocupate de hanurile cele mari şi de curţile boiereşti. Cătînd din deal spre Crucea Slobozia din calea Şerban vodă, monument rădicat în memoria bătăliei dintre

Leon vodă și boierii pribegi care hotăriseră să nu mai sufere pe greci, și uitîndu-se la stînga, răzînd cu ochiul clopotnița de la Radu vodă, se zărea, ascunsă printre copaci, biserica Sfîntul Atanasie, zisă Bucur, *nemurire și bucurie*, două nume bine alese pentru a caracteriza un oraș renăscînd de o sută de ori din foc, din apă și din sînge, și pe nepăsătorii săi locuitori, totdauna veseli și voioși, parc-ar înota tot în fericiri ; acea bisericuță cu turla ei rotundă ca o ciupercă, cu streașina ieșită, afundată între arbori seculari, semăna ca un copil sub o umbrelă, rezemat la tulpina unui stejar stufos ; mai la dreapta, printre crîngile copacilor, în vîrful unei turle de șindrilă neagră cu mușchi pe dînsa se arăta crucea bisericii Oltenilor, templu foarte modest, dar care ne aduce aminte lupta eroică a celor douăzeci și patru de tovarăși ai lui Himariotu căzînd unul după altul, pînă la cei doi din urmă, care, făcîndu-și drum cu iataganul pintre două mii de turci, tătari și zaporojani ai lui Tahir aga, s-au dus să moară pentru liberarea patriei lor la Mesolonghi, lîngă Byron.

Urmînd cu ochiul tot la stînga peste jicniță, trecînd de Sfînta Vineri spre Scaune, se vedea Foișorul de Foc, un cap d-operă de dulgherie, un fel de scara pisicii, formată de o mulțime de bîrnii rezemate unele pe altele, printre care se vedea ca printr-un grătar Biserica cu Sfinții, așa numită pentru că pe dinafară, de jur împrejur, sunt zugrăviți învățații antichității și sibilile ; și astăzi tot se mai citește numele unora dintr-înșii : *Filosoful Tales, Hermes Trismegistul, Aristot, Platon, Stoicul Zenon, Sibila Persica, Sibila Cumea și Sibila Delphea ;* celelalte inscripțiuni nu se mai descifrează, nici chipurile nu se mai cunosc ; dar sunt fără îndoială ale lui Socrat, Anasagora, Ampedoclu și Heraclit.

Poiche innalzai un poco più le ciglia,
Vidi il Maestro di color che sanno,
Seder tra filosofica famiglia.
Tutti lo miran, tutti onor li fanno. *

Ei au propagat unitatea dumnezeirei și au dobîndit grația Salvatorului care i-a tras din mînele lui Pluton și i-a așezat în loc deschis, luminos și răcoros.

Rispose : Io era nuovo in questo stato,
Quando ci vidi venire un possente
Con segno di vittoria coronnato. **
. . . . . .
Traemmoci cosi dall' un de'canti
In loco aperto luminoso ed alto... ***

Ca unii ce n-au avut darul botezului, n-au fost puși la un loc cu părinții bisericei creștine.

Ch'ei non peccaro ; e s'elli hanno mercedi,
Non basta, perchè non ebber battesmo. ****

Dar ca niște cariatide puternice poartă bolta locașului sfînt pe coroanele lor de nemurire.

N-ar zice cineva că înalt prea sfințitul chir Daniil mitropolitul Ungro-Vlahiei, ctitorul acelui sfînt locaș, știa să interprete pe Alighieri.

Urmînd tot spre stînga cu vederea, peste turlele multe și ușoare ale bisericii Sfîntul Gheorghe, ochiul se oprea cu admirare asupra celei mai înalte și mai

---

* Cînd rădicai ochii în sus,
Văzui pe învățătorul învățaților
Stînd în mijlocul filosofilor.
Toți îl admirau, toți îl onorau.

** Răspunse : Eu eram nou venit pe această lume,
Cînd s-a văzut venind un puternic
Încoronat cu semnul biruinței.

*** Trași la o parte
Într-un loc luminos și înalt.

**** Deși ei n-au păcătuit, deși au dobîndit iertare.
Nu este destul, fiindcă n-au avut darul botezului.
(Dante, *Cintul IV*)
(I. G.)

tari zidiri, Turnu Colții, care domina orașul și-și arăta falnic crenelele sale printre nori ; astăzi, redus și umilit, ne aduce aminte măririle căzute, ne vorbește de închisul de la Bender și ne spune că în lumea aceasta vană și trecătoare lucrurilor ca și oamenilor nu le este iertat a se rădica prea mult preste semenii lor, căci daca nu atrag focul cerului se zguduie pămîntul și le înfrînge trufia.

Pe linia medială a orașului, printre pomi și printre turle, era hanurile cele mari : Șerban vodă, Constantin vodă, Sfîntu Gheorghe... curți mari pătrate, cu ziduri nalte și tari de jur împrejur, cu porți groase de stejar căptușite cu fier, legate în piroane, șine și lanțuri, cu clopotniță dasupra gangului ; în mijlocul curții biserica, ocolită de case tari de zid, compartimente unele lîngă altele, fiecare cu pimniță adîncă, cu magazie boltită, cu uși de fier scoase pe o galerie, cu arcade pe coloane de piatră cu capiteluri dasupra, cu odăi toate cu ferestrele și cu ușile pe un privor care ocolea hanul dintr-un capăt pînă într-altul, comunicînd cu două scări mari, acoperite față-n față una cu alta, totul stil italian, tipul adoptat pretutindeni în Arhipel și în Marea Neagră, pe unde genovezii au avut cantoare.

Într-acele ziduri se refugiau creștinii, într-acele pimnițe și bolte își închideau giuvaerurile, șalurile, argintăria și banii în timp de răsmiriță, de băjanie, de foc și de sabie. Locuitorii Bucureștiului găseau scăpare pentru ei și averile lor la picioarele altarului și la tăria zidurilor.

Casele boierilor celor mari erau cele mai multe pe aproape de malul gîrlii ; începînd din susul Dîmboviței era casa lui Pană Filipescu, mai la vale venea căminul Cantacozineștilor pînă în casele Colfesculuí, pe ruinele cărora s-a rădicat mai în urmă casa logofătului Dinicu Golescu, Palatul domnesc de astăzi ; pe apă la vale, tot pe muchia dealului erau casele lui Constantin Crețulescu și-ale fratelui său Istrate, mai în jos casele

banului Scarlat Ghica din Gorgan ; peste gîrlă în dreptul Ziătarului, unde este prefectura de Ilfov, era casa Banului bătrîn, nume sub care se deosebea banul Dumitrache Ghica de fie-său banul Scarlat ; din jos de Sfîntu Ioan era casa Văcărescului, chiar în locul unde este casa baronului Belu, mergea pînă în zidu bisericii Măgureanu ; dincolo de Sfîntu Spiridon era casa lui Manolache Brîncoveanu, al căreia coprins se întindea de sub deal pînă în zidurile Sfintei Ecaterinei ş-ale Bălăceanului, iar pe malul gîrlii, pe unde este astăzi primăria, pînă la Podul Gîrlii de la Beilic. De vreo cincizeci de ani, acolo s-au succedat oaspeţi de toate mărimile şi de toate neamurile, această casă a fost de zece ori una după alta palat, cazarmă, spital şi ruină, de zece ori zidită şi rezidită, pustiită, restaurată şi părăsită ; a adăpostit pe Caragea, cînd a ars Palatul domnesc din Dealul Spirii, acolo a tras Ipsilant, acolo a descălicat Domnu Tudor cînd a intrat cu panduriі în Bucureşti ; a fost reşedinţa ortalei turceşti în timpul lui chehaia-beg şi lui Gavanosoglu ; prefăcută din ruină şi transformată de vodă Bibescu în palat domnesc, a servit de cuartir lui Omer paşa, generalilor ruşi şi nemţi, soldaţilor şi bolnavilor a tot felul de oştiri ; a fost locuinţa domnilor, cuartir general al comisarilor şi a comandirilor de oştire de toate invaziunele şi de toate operaţiunele. La stînga spre răsărit, în partea tîrgului, pîmprejurul Colţii erau casele Bărcănescului, ale Cîndescului, ale Cîmpineanului, ale lui Racoviţă ş-ale Băleanului.

Cînd după Dealul Mitropoliei, într-o seară de-denie, în liniştea melancolică a apusului începea toaca la o sută de biserici, cu milioanele de sunete pe toate tonurile, care se vărsau în aer din miile de clopote mari şi mici ale oraşului, note care alergau din toate turlele ca să se confunde într-un huiet general şi se suiau împreună la cer lăţindu-şi neîncetat vibraţiunile, aruncîndu-se în cadenţă ca nişte talazuri împinse unele peste altele către malul nevăzut, atmosfera în-

treagă părea transformată într-un vîrtej de armonie și sufletul coprins de o senzațiune plină de pietate se simțea atras către rugă. În mijlocul acelei vijelii de sunete, precum ochiul distinge într-o mare înfuriată pînzele corăbiilor printre spumegatul alb al jocului valurilor, asemenea urechea deosebea în mijlocul huietului glasul plîngător al Sfîntului Gheorghe, repetînd în cadență numele nenorocitului Brîncoveanu, sunetul jalnic și mîndru al Antimului, bătaia rară și falnică a Sfîntului Spiridon, îngînîndu-se cu Sărindaru și cu Curtea Veche, clopotul de serbare al Colții, glasuri grave străbătute în toate părțile de timbrele ascuțite și argintii a o sută de clopote mai mici ale bisericilor din mahalale. Acum gălăgia populațiunei și urletul a miilor de trăsuri care lovesc pietrile ascuțite ale caldarîmului și fluierile gardiștilor taie tot farmecul acelei armonii sublime (...).

III

CASELE BOIEREȘTI

Casele boierești erau zidiri tari ca de cetate, în cîte patru și șase cărămizi, cu odăi multe și mari, cu pivnițe adînci și boltite, cu beciuri și un rînd de odăi dasupra, cu pod din streașină pînă-n streașină ; grinzile erau ca urșii de pod de groase ; la cheresteaua unei case mergea un parchet de pădure seculară întreg ; pardoseala sălilor și a tinzilor era de cărămidă pusă pe muchi, învălitoarea de șindrilă bătută pe șapte și pe nouă, înaltă aproape de două ori cît casa, ca să nu ție zăpadă și ca să se poată scurge apa mai lesne.

În zadar am căutat să mai descoperim pe surfața Bucureștiului vreuna dintr-acele zidiri de care am văzut atîtea în copilăria noastră, case mărețe, bine împărțite, bine aerate, călduroase iarna și răcoroase vara.

Corpul principal se compunea de o sală mare, de colo pînă colo, cu odăi în dreapta și în stînga, cu tinzi în cruci prin care se comunica cu celelalte părți ale edificiului. case cu scosuri în toate părțile și cu sacnasiu, fiecare odaie cu ferestre spre trei părți ale lumei, tavanurile erau de stejar, streașina scoasă de o jumătate stînjin ca să-i ție vara umbră, s-o apere toamna și primăvara de ploi și iarna de viscol și de zăpadă ; curtea era înconjurată de zid bolovănit înalt și gros, poarta cu boltă, cu două rînduri de uși de stejar ferecate, cu foișor dasupra, unde păzea ziua și noaptea arnăuți ; sub gang era o odaie pentru pazarghidean în timp de ciumă. Din pridvor, o galerie deschisă ducea la biserică, căci fiecare casă mare avea biserică în curte sau în corpul casei, la un colț. Cel din urmă esemplar de această arhitectură a căzut acum vreo patru ani sub cazmaua speculantului care a transformat curtea și grădina într-o suburbie, cu mai multe strade și cu un otel colosal în dreptul Bisericei Dintr-o zi.

În mijlocul orașului, între Curtea Veche și Colțea, era tîrgul cel mare. Șandramale lungi aruncate în toate direcțiunele, precum vedem azi la bîlciuri și în piața Ghica pe lîngă hală ; fiecare șir își avea numirea, după felul mărfurilor ce conțineau și a meseriilor ce adăpostea ; se numeau Șelari, Cavafi, Cojocari, Ișlicari, Covaci, Căldărari, Brașoveni, Gabroveni, Marchitani, Scaunele, Pescăriile , cîteva căsuțe de zid cu cîte două-trei odăi, cu uși și cu obloane de fier, în ulița care duce de la Șerban vodă spre Sfîntu Gheorghe purtau numele de Lipscani, pentru că acolo se țineau mărfurile streine, cele mai multe aduse de la Lipsca.

Dincolo de tîrgul propriu-zis, prin Lucaci, pe la Udricani, în Batiște și spre Vergu, în toate părțile livezi, grădini și maidanuri, cîteva case cu cîte două-trei odăi, a căror înălțime cu înveliș cu tot nu trecea de doi stînjeni de la pămînt, cele mai multe de gard

alicite sau în paiente, aruncate peste cîmp fără nici o orînduială, fără nici o aliniere. Astăzi etajele au început a se sui unele peste altele ; orice clădire nouă, orice zidire se preface, caută să întreacă în înălțime pe cea vecină, pare că ne lipsește aerul și căutăm răsuflarea și sănătatea în nori. Grădina Bresli, Pitaru-Moșu, Livedea Gospod, grădina Deșliului, curțile, fînăriile și grădinele monăstirești și boierești s-au transformat în suburbii populoase, receptacole de necurățenie, de friguri, de vărsat, de angină și de tifus în permanență. Apa curată și dulce a Dîmboviții s-a prefăcut într-o decocțiune de spurcăciune. Închipuiți-vă cîțiva metri cubi de apă care intră curată pe la Belvedere și iese pe la Vitan, luînd în disoluțiune și în suspensiune toate lăturile și toate gunoaiele cuhnielor și grajdurilor, tot noroiul stradelor și canalurilor, toate mortăciunile, putreziciunile și decompoziținele, toate infiltrațiunele depunerilor a unei populațiuni de două sute de mii de locuitori, cum am zice, un pahar de apă în care s-ar arunca un pumn de otravă și vei avea o idee aprosimativă de lichidul cu care își potolesc setea acei care nu au un cal ș-o saca ca să-și aducă apa de la Filaret, de la Fîntîna Brîncoveanului sau de la Ferestreu. Apa din București, în loc de a fi un vehicul pentru digestiune, a devenit un purgatif din cele mai drastice, de aceea vedem bucureșteanul că preferă astăzi basamacu și berea lui Opler. Dacă acel care bea apă din Dîmbovița nu se mai duce, este că își ia de tînăr domiciliul la grădina Belu.

Copacii s-au limpezit, verdeața veselă a dispărut și s-a înlocuit cu caldarîm, cu ziduri fără nici o aliniere și cu învelitori de tinichea și de tablă de toate colorile, peste care domină sinagoga din strada Sfînta Vineri, Bărăția și turlele ascuțite ale bisericilor luterane și catolice.

Bisericile noastre modeste, dar de un stil pur, sub cuvînt de restaurare, s-au tencuit din nou, s-au spoit cu o vopsea mai mult sau mai puțin cafenie, și-au

îmbrăcat turlele cu tinichea de sus pînă jos și și-au pus în vîrf sub cruce cîte trei-patru băsici de deosebite forme și mărimi, unele peste altele, ca la Zlătar, ca să semene cu Cremlinu, precum seamănă Sfîntul Spirdon din strada Șerban vodă cu Domul de la Milan ; Antimul, un model de arhitectură bizantină, s-a resimțit și el crud de îmbunătățirile cele rele de care suntem sătui. Ce nume s-ar putea da formei ce a dobîndit acum de curînd Sărindarul, templul cel mai măreț al capitalei !

Tot ce a mai rămas neatins și neperfecționat este Sfîntul Haralambie din fostul han Stauropoleos ; grație zidurilor care copleșeau din toate părțile acel paraclis ș-îl ascundeau ochilor profanilor, ca ghemul de pietricele în care se ascunde prețiosul diamant, această bisericuță a scăpat neatinsă pînă acum de cazma și mistrie ; astăzi însă, că zidurile de împrejur au căzut și a pus sub ochii speculanților și arhitecților formele ei grațioase și proporțiunele-i armonioase, teamă-mi este să nu escite ambițiunea de imortalitate a vreunui ministru, sau setea de cîștig a vreunui concesionar, s-o esploateze dîndu-ne în schimb ceva frumos, cum s-a făcut cu cișmeaua de la Filaret, rădicată bucată cu bucată, dusă nu se știe unde, nici pentru ce, și de pierderea căreia nu ne poate consola monumentala fîntînă ce s-a rădicat ca o parodie, în față cu locul unde artistul admira un monument simplu, modest, dar de bun gust, care ne vorbea de virtuțile bătrînilor noștri, de luptele și de suferințele lor.

Filaretul era pentru bucureștean un loc de pelerinagiu ; acolo bătrînii conduceau copiii în plimbare și le povesteau luptele boierilor și prelaților noștri (...) ; le spunea sacrificiile cu care se susțineau drepturile ce mai rămăsese țării, moartea tragică a lui Antim mitropolitul, înecat în Dunăre de zbirii domnești, dispariția misterioasă a lui Alecu Văcărescu, jafurile zavergiilor, cruzimile lui chehaia-beg ; le spunea înșălăciunea cu care căpitan Olimpie a luat pe Vladimi-

rescu de la Goleşti şi l-a trădat în mînele asasinilor ; acolo romînii jurau mînă-n mînă să scape ţara de protecţie străină şi să-i redea drepturile strămoşeşti.

Se dărîmă şi dispar monumentele cele vechi, pare că am voi să ştergem orce ar putea să deştepte conştiinţa naţională !

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

APRECIERI CRITICE

Dintre scriitorii noştri bătrîni, singurul, d-l Ion Ghica a dat la lumină două volume de confesiuni, sub formă de „scrisori către Vasile Alexandri" (sic). Aceste confesiuni au un caracter istoric şi politic. S-ar părea deci că ele nu prezintă decît un interes pentru specialişti, cu menirea de a rămîne simple documente de fapte pentru istoricii viitorului.

Scrisorile d-lui Ghica însă au şi un farmec literar şi psihologic. Dacă le urmăreşti cu atenţiune, te simţi împietrit cu interesul faptelor şi evenimentelor felurite ce se desfăşoară între ele, ca nişte tablouri triste şi măreţe din panorama unei mari epoci sociale. Ca contemporan şi ca unul din actorii principali a acelei epoci, d-l Ion Ghica, desigur, acum cînd ne povesteşte *Amintirile* sale *din pribegie* revarsă peste el o emoţiune personală, care se trădează adeseori în unele pagini de o rară frumuseţe stilistică.

TRAIAN DEMETRESCU
Profile literare, Craiova, 1891.

Un superior, cugetător înalt, om de ştiinţă, factor cultural important în dezvoltarea noastră, mare scriitor, observator de valoare, vulgarizator de seamă, sclav însă al epocii în care a trăit, operele sale literare şi ştiinţifice pe cît de variate, pe atît de importante, vor trăi şi vor face astfel parte din tezaurul preţios al cugetării şi scrierii romîneşti, ele constituie o glorie şi un titlu de mîndrie pentru numele său.

. . . . . .

Ion Ghica nu numai că a fost un admirator entuziast al ştiinţelor, dar în toate scrierile sale el dovedeşte adînci cunoştinţe, atingînd chestiuni care la acea epocă erau abia cunoscute. Mai mult decît atîta, el poseda metoda ştiinţifică. Proceda de la simplu la compus, de la fapte ipote-

tice la ipoteze noi, de la analize la sinteze, în toate scrierile sale, în toate studiile sale, fie ele de ştiinţe, de economie, de istorie sau politică.

Dr. C. I. ISTRATI
Activitatea ştiinţifică a lui I. Ghica,
(Discurs de recepţie la Academie
Buc. 1902.)

Ion Ghica ne arată evoluţia ţărilor noastre de la zaveră pînă la unire, (...) nu într-o carte de istorie metodică, ci printr-o defilare artistică a figurilor şi evenimentelor mai însemnate din acea epocă. El ajunge la aceasta printr-o extraordinară putere de a-şi înmănunchia amintirile, păstrate vii după zeci de ani, cu amănunte tipice, şi prin simţul artistic care pune la îndemînă formele cele mai sensibile de expresie ale acestor amintiri şi ale ideilor şi sentimentelor prilejuite de ele. Istoria scrisă de Ghica nu înclină spre literatură printr-un lirism înflăcărat ca la Michelet şi Bălcescu : acesta era drumul romantismului, pe care Ion Ghica a călcat arar, numai atunci cînd împrejurări neobişnuite îi făceau stearpă toată strădania pentru asigurarea unui viitor mai bun ţării sale. Istorisirea lui este operă de artă, fiindcă realizează minunea de a ne reînsufleţi o vreme dispărută.

N. GEORGESCU-TISTU
Ion Ghica scriitorul — cu prilejul
unor texte inedite, Buc. 1935.

Opera lui Ion Ghica (1816—1897) este muzeul Carnavalet al nostru organizat de un bun artist. Este de altfel foarte adevărat că epoca 1821—1848 a fost de un mare pitoresc prin repezile prefaceri şi întrepătrunderea de elemente contrarii...

...E o înscenare muzicală savantă, plină de humor, în prezentări dioramatice, întrunind toate elementele pătrunderii modului de existenţă al individului...

...Ion Ghica are pe deasupra un dar de narator incomparabil, o imaginaţie arabă. Cu puncte de plecare documentare, amintiri, studii economice, sociale, prozatorul trece în mijlocul celui mai arid memoriu la anecdotă,

citeodată dramatizînd, jucînd toate rolurile. Cînd inventează, Ghica pare sărac, dimpotrivă evocarea dă impresia locului imaginat.

G. CĂLINESCU
Istoria literaturii romîne — Compendiu
Bucureşti.

Primul realism romînesc este astfel un realism memorialistic. Înainte de a obţine icoana vie a realului în sinteza imaginaţiei, literatura noastră resimte nevoia a-şi menţine modelul sub ochi, în scrieri în care fuziunea observaţiei cu închipuirea se realizează cu un succes inegal.

Locul pe care Ion Ghica îl cucereşte în literatura estetică, la o dată tardivă a carierii sale, dar cu titluri atît de sigure, este caracterizat prin îndepărtarea oricărui motiv romantic, pentru a nu reţine decît elementul neamestecat al amintirii. În „Scrisorile" sale către V. Alecsandri, Ion Ghica nu doreşte decît să-şi amintească, să fie memorialist.

. . . . . .

Cînd nu vede, scriitorul aude tot atît de bine. Fericită este memoria vie a omului, scrie Ghica, atunci „cînd izbuteşte a face să se vază cu ochii sufletului ceea ce nu mai există şi nu se mai vede cu ochii din cap, şi cînd face să se audă cu gîndul cuvintele care sunau „la urechi !". Nici Negruzzi, nici Filimon nu-l egalează în realismul dialogului. Dialogul introdus în naraţiune nu este pentru Ion Ghica un simplu mijloc de a ne face să cunoaştem ideile personajelor sau de a ne prezenta o scenă în acţiune. Ceea ce îl preocupă atunci cînd face să vorbească pe vreunul din eroii săi, este să prindă cu exactitate particularitatea lui lingvistică şi oarecum timbrul glasului său. Neîncetat se opreşte Ghica cu caracterizările sale asupra felului oamenilor de a vorbi.

TUDOR VIANU
Arta prozatorilor romîni, Buc., 1941.

Ceea ce apreciem noi în această operă este, în primul rînd, atitudinea critică pe care o ia scriitorul, atunci cînd, nemulţumit de cum evolua regimul pentru instaurarea căruia lucrase, denunţă moravuri condamnabile ale clasei

exploatatoare, imoralitatea, demagogia, fățărnicia, lipsa de patriotism a politicienilor și a partidelor politice burghezo-moșierești. Este deosebit de convingătoare imaginea aceasta dezgustătoare a politicianismului burghez, creionată în trăsături precise de un scriitor aflat pe însești poziții burgheze.

În al doilea rînd prețuim în opera lui Ghica realismul cu care a știut să evoce fapte și oameni din vremea sa, informîndu-ne și, totodată, îndemnîndu-ne să prețuim atitudini de înaltă ținută morală, de dragoste de patrie, ca acelea ale lui Bălcescu și Grigore Alexandrescu, sau să urîm o societate bazată pe corupție, jaf și desfrîu.

ION MANOLE

Prefață la vol. Ion Ghica: Scrisori alese, E.S.P.L.A., (Biblioteca pentru toți) 1953.

În literatura memorialistică, ca și în reportaj, tipizarea e în funcție în primul rînd de selectare. Pentru că lucrează cu modelul în față (ca portretistul pictor sau sculptor), memorialistul trebuie să știe să-și aleagă acest model și, în același timp, să-l zugrăvească în așa fel încît trăsăturile particulare să rezume generalul, să reprezinte clasa, epoca, moravurile. *Scrisorile către V. Alecsandri* răspund în chip desăvîrșit acestei cerințe și nici nu e de mirare. Și în *Convorbiri economice* scriitorul s-a arătat preocupat de caracterizarea moravurilor și a trecut la realizarea literară a unor personaje după ce a calificat grupul, categoria. Cu alte cuvinte, Ghica a fost într-un anume sens conștient de procesul însuși a ceea ce numim astăzi tipizare, de faptul că în personajele literare se concretizează plastic tendințe ale societății.

I. ROMAN

Introducere la ediția I. Ghica: Opere (Clasici romîni) E.S.P.L.A., 1956.

Interesul pentru opera lui Ion Ghica a sporit considerabil în ultimii ani. Mai multe studii și articole, precum și cîteva ediții în tiraje mari din opera sa au contribuit într-o măsură apreciabilă la popularizarea unui scriitor și om de cultură față de care istoriografia literară din trecut a fost în genere nedreaptă. Apreciată mai mult sub raport istoric documentar, operei memorialistice și epistolare a

lui Ion Ghica — frescă a unei întinse epoci frămîntate — i-a fost suspectat adesea mesajul artistic. În orice caz, cercetătorii literari cu rarisime excepții, au stăruit puțin asupra acestui lucru, iar unele istorii literare nici n-au înregistrat măcar numele lui Ghica printre prozatorii veacului al XIX-lea. Contribuția sa, în alte domenii, la propășirea culturii noastre, fiind și mai puțin studiată, rămînea pe primul plan activitatea sinuoasă, nu lipsită de pată, a omului politic. Redusă la asemenea coordonate, personalitatea lui Ghica a apărut multă vreme sărăcită.

D. PĂCURARIU

Ion Ghica — Documente literare inedite
E.S.P.L.A., 1959.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TABLOU BIOBIBLIOGRAFIC

1816, august 12 (16 ?) Se naşte la Bucureşti Ion Ghica, fiul banului Dimitrie Scarlat Ghica şi al Mariei, născută Cîmpineanu.

1821 Are loc răscoala condusă de Tudor Vladimirescu.

1830 Frecventează cursurile Colegiului Sf. Sava pînă în 1834.

1834 Se duce la Paris, spre a-şi continua învăţătura. Studiază la *Universitatea Franţei* trecînd în 1836 bacalaureatul în litere, iar în 1838 bacalaureatul în ştiinţe.

1838 Se înscrie la *Şcoala de Mine*, ale cărei cursuri le urmează timp de doi ani, dobîndind diploma de inginer de mine.

1843 Este numit profesor de economie politică la *Academia Mihăileană* din Iaşi. Îşi deschide cursul la 23 noiembrie cu prelegerea *Despre importanţa economiei politice.*

Împreună cu Nicolae Bălcescu şi Cristian Tell, pune bazele societăţii revoluţionare conspirative *Frăţia.*

1844 La 9 ianuarie apare revista *Propăşirea*, sub conducerea colectivului de redacţie format din V. Alecsandri, I. Ghica, M. Kogălniceanu, P. Balş. Publică articolele *Unirea vămilor între Moldova şi Valachia, Despre importanţa economiei politice, Ochire asupra ştiinţelor*, toate în *Propăşirea.*

1845	Pleacă în străinătate, călătorind prin Italia, Franța și Anglia.
1846	Participă la organizarea *Societății Studenților Romîni*, fiind ales președinte.
1848	Se desfășoară revoluția burghezo-democratică. La 17 mai pleacă la Constantinopol, ca trimis special al Comitetului revoluționar. Apare lucrarea *Măsurile și greutățile romînești și moldovenești în comparație cu ale celorlalte neamuri.*
1854	Este numit bey (guvernator) al insulei Samos, funcțiune pe care o îndeplinește timp de 5 ani.
1859	La 24 ianuarie se înfăptuiește actul politic al Unirii Țărilor Romîne. Între 6 martie—26 aprilie 1859, Ion Ghica este președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Interne în Moldova ; între 11 octombrie 1859 — 27 mai 1860, îndeplinește aceleași funcțiuni în Muntenia.
1862	Publică studiul *Drumurile de fier* (Revista romînă pentru științe, litere și artă).
1865	Apare volumul *Vademecum al inginerului și comerciantului, greutăți și măsuri, formule întrebuințate în ingineria civilă și militară și în comerț.* Tipărește primele două broșuri din seria celor 6 ale *Convorbirilor economice* (1865—1868—1872—1873—1875).
1873	La 13 august este ales membru al Academiei Romîne, secțiunea științifică.

Apare studiul *Ajutorul comerciantului, al agricultorului și al inginerului, greutăți și măsuri. Formule întrebuințate în comerț, bănci, agricultură și ingineria civilă.*

1874 Este numit director general al teatrelor.

1879 Apare lucrarea *Convorbiri economice*, strîngînd în două volume broșurile publicate anterior.

Tipărește articolul *Începutul omului.*

1881 Este trimis ca ministru al țării la Londra, unde rămîne pînă în 1891.

1884 Apare în volum prima culegere de *Scrisori ale lui Ion Ghica către V. Alecsandri.*

Tipărește studiul *Pămîntul și omul.*

1887 Apare volumul *Scrisori către V. Alecsandri.*

1889 Publică în volum corespondența politică purtată cu capii revoluției de la 1848, sub titlul *Amintiri din pribegia după 1848.*

1897, aprilie 22 Ion Ghica se stinge din viață la Ghergani, după o îndelungată suferință.

BCU IASI/CENTRU

TEME

1. Precizați atitudinea lui I. Ghica în perioada pregătirii și desfășurării revoluției burghezo-democratice de la 1848, așa cum se reflectă în scrisorile *Amintiri despre Grigorie Alexandrescu* și *Nicu Bălcescu.*
2. Comentați atitudinea lui I. Ghica pe plan social-politic, în perioada de după 1848, așa cum apare din *Scrisorile către V. Alecsandri* și din *Convorbiri economice.*
3. Determinați locul ocupat de I. Ghica în dezvoltarea literaturii memorialistice. Analizați poziția lui față de evenimentele narate și subliniați realismul critic al operei sale.
4. Faceți o comparație între I. Ghica și A. Russo, stabilind ce îi apropie și ce îi deosebește în literatura cu caracter memorialistic.
5. Analizați arta portretului și tehnica narațiunii din *Scrisori* și *Convorbiri economice.*
6. Încercați să conturați concepția științifică a autorului și să stabiliți contribuția sa la crearea unei literaturi de popularizare a științei.
7. Arătați care sînt meritele economistului I. Ghica, scoțînd la iveală aportul său la precizarea obiectului și dezvoltarea, ca disciplină cu obiect propriu, a economiei politice.

CUPRINS

Prefaţă 5

Din **Scrisori către V. Alecsandri**

Introducţiune 33

Clucerul Alecu Gheorghescu 56

Din vremea lui Caragea 63

Şcoala acum 50 de ani 77

Din timpul zaverii 90

O călătorie de la Bucureşti la Iaşi înainte de 1848 110

Dascăli greci şi dascăli romîni 121

Tunsu şi Jianu 133

Teodor Diamant 142

Amintiri despre Grigorie Alexandrescu 159

Nicu Bălcescu 175

Din **„Convorbiri economice"**

Prefaţă 203

Bucureştiul industrial şi politic (fragment) 210

Aprecieri critice 226

Tablou biobibliografic 231

Teme 234

859(081)

BIBL. CENTR. UNIVERSITARĂ „M. EMINESCU" IAŞI

46/063 | 18+12 | lei 4,25

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Vă recomandăm să citiți

DIMITRIE CANTEMIR

de C. Măciucă

Om politic și savant, care a trăit arzînd ca o torță între un asfințit și un răsărit de veac (1673—1723) și prin genialele lui intuiții la confluența lumii feudale cu cea burgheză, Dimitrie Cantemir se enumeră printre marii făurari de cultură românească. El reprezintă una dintre cele mai înalte culmi de gîndire ale vremii sale în toate domeniile de care geniul lui s-a apropiat — istoriografie, geografie, filozofie — deschizîndu-le noi perspective de dezvoltare.

Născut dintr-o familie de răzeși, ajunsă prin concursul împrejurărilor pe scaunul Moldovei, Dimitrie Cantemir face temeinice studii umaniste în cadrul Academiei grecești din Constantinopol, cel mai important centru cultural al vremii, în răsăritul Europei. Cunoscător al multor limbi europene și asiatice, el își întrece repede dascălii, afirmîndu-se ca savant de formație enciclopedică. Crescut într-un mediu saturat de religie, Cantemir se scutură în mare măsură de canoanele gîndirii eclesiastice deschizînd drum în scrierile sale concepțiilor raționaliste și chiar materialiste. Crescut într-o ambianță dominată de relații feudale, în apogeul lor de dezvoltare, Cantemir cel dintîi în cultura română adresează o violentă critică la adresa exploatării boierești. Exponent al unei țări aflate sub opresiunea cumplită a Imperiului Otoman, Cantemir a denunțat exploatarea semilunei, preconizînd un

stat independent, cîrmuit de un monarh absolut. Deşi numai o parte din vasta sa operă a fost publicată în timpul vieţii, faima sa a trecut repede hotarele ţării. În semn de aleasă preţuire Academia din Berlin îl primeşte în 1714 printre membrii săi considerînd că acest „filozof între regi, dar şi rege între filozofi", „prin alăturarea sa la societatea noastră i-a adus acesteia cea mai aleasă podoabă şi strălucire. Ne bucurăm pe drept cuvînt pentru noul nostru succes şi recunoaştem cu veneraţie înclinarea demnă de cea mai mare laudă a principelui faţă de noi şi de cercetările noastre."

Umanistul Cantemir este în acelaşi timp şi un strălucit om politic care a militat consecvent pentru înfăptuirea ideilor afirmate în operele sale. Încă din anii şederii sale la Constantinopol, el a întreţinut relaţii strînse cu trimişii statului rus, care sub domnia luminată a lui Petru cel Mare cunoaşte o vertiginoasă ascensiune, conştient că numai Rusia va putea asigura eliberarea ţării sale ca şi a întregii Peninsule Balcanice de sub împilarea otomană. Ajuns domn, în 1710, deşi numit de turci pentru a-i sprijini în războiul pe care-l pregăteau împotriva Rusiei, Dimitrie Cantemir trece de partea ruşilor, alături de care luptă cu ostaşii săi. În urma păcii care urmează războiului, Cantemir este nevoit să se adăpostească în Rusia, bucurîndu-se de protecţia şi înalta apreciere a ţarului care cinstea în el pe savantul şi omul politic ce a înscris prin faptele sale o splendidă pagină a prieteniei romîno-ruse. Şederea sa în Rusia a fost rodnică, concretizată în numeroase scrieri, printre care faimoasa *Istoria creşterii şi descreşterii curţii otomane*, *Descrierea Moldovei*, *Hronicul vechimii romîno-moldo-vlahilor* etc. În acelaşi timp a fost şi un apropiat sfetnic al ţarului, care-l numeşte de altfel şi membru al Senatului (forul suprem pe-atunci al ţării), calitate în care îl însoţeşte pe ţar în campania întreprinsă în Caucaz.

Deşi scrisă cu deplin respect pentru adevăr, fiecare afirmaţie bazîndu-se pe atestări documentare, prin formula în care este redactată cartea oferă o lectură plăcută. Este o evocare vie, colorată, care urmînd firul vieţii captivante a acestei personalităţi, înlesneşte cititorului cu-

noașterea realităților feudale din răsăritul Europei de la începutul veacului al XVIII-lea, începînd cu statul Moldovei, continuînd cu Imperiul Otoman din perioada lui de decadență, dominată de înfricoșătoare moravuri, și continuînd cu Rusia în plin proces de înnoire socială, pe al cărui fundal se profilează figura gigantică, frenetică a lui Petru cel Mare.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1985

Redactor responsabil : VIRGILIU ENE
Tehnoredactor : ȘTEFANIA MIHAI

Dat la cules 10.11.1962. Bun de tipar 02.02.1963. Apărut 1963. Comanda nr. 6087. Tiraj 20.140. Hîrtie semivelină de 63 g/m² 760×980/32. Coli editoriale 8. Coli de tipar 7,5. A. T. 775. C.Z. pentru bibliotecile mici 8 R.

Tiparul executat sub comanda nr. 21.165, la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

EDITURA TINERETULUI

Lei 4,25

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY